

TABÁK ANDRÁS

Kakas Aszklépiosznak

Magvető Könyvkiadó

Budapest, 1963

© Tabák András, 1963

Szókratész, az ókor híres bölcse a hőse a Kakas Aszklépiosznak című novellájának: arról kell döntenie, vajon szabad-e, érdemes-e az anyagi jólétért odaadni a gondolat, a véleménynyilvánítás szabadságát, szabad-e eszméket feláldozni magáért az életért. Szókratész igazságát mondják ki a többi novella hősei is, azt az igazságot, amelyet a fiatal író eszményének tűzött ki már első két Kakas Aszklépiosznakében – a *Szól a sziréna* című novellagyűjteményben és a *Gúzsbakötve* című regényében –, és amelyet, az élet szélesebb körét járva, most már határozottabban és elmélyültebben képes megközelíteni, vizsgálni, elemezni.

Néhány írás a kamaszkor világát idézi föl – a serdülőkorúak suta szerelmét, esetlen és megható érzelmi életüket, finoman, ennek a világnak belső, megértő ismeretével,

érzelmeikkel telítetten, de nem érzélgősen.

Első Kakas Aszklépiosznakei óta nagyot lépett előre Tabák András, gazdagodott művészi ihletettségben, kifejezőeszközökben, alakjai árnyaltabbak és összetettebbek, valóságábrázolása hitelesebb – írásai élményt jelentenek az olvasónak.

Letölthető:

[[PDF formátumban](#)] [[EPUB formátumban](#)]

Sándor Kálmán emlékének

A MÁSODIK PERC KEZDETÉN

„Úgy érzem, hogy múlik az idő...”
(József Attila)

Most egyedül vagy. Új cigarettára gyújtasz, s mikor kifújod a füstöt, a nyitott ablakon beáramló levegő különös alakúvá formázza ezeket a felhőcskéket, meg-meglibegteti az asztali lámpa sárga fényében, majd a szoba sötétjébe hordja. Kinézel az ablakon a csendes mellékutcába, melyet alig világítanak meg a pislákoló lámpák, s ahonnan alig szűrődik be valami zaj, különösen most, amikor nyár van, este, csend és csak titkos, megfoghatatlan neszek surrannak el. Kinézel ebbe a nagy sötétségbe, keresel valamit, és szorongást érzel. A szoba mélyéből most sóhajtás hallatszik. Feleséged sóhajt fel álmában, őt figyeled egy darabig, nyugodt, egyenletes lélegzését, szép arcát, mely ott, a lámpa fénykorén túl, csak homályosan dereng fel, s szinte képzeletszülte látomásnak tűnik.

Egyedül vagy, titkon és egészen magaddal. Ez hozzád tartozik. Szívesen vagy egyedül, félrehúzódva az emberektől, habár az egyedüllét mindig az önvizsgálatot jelenti számodra. Félsz az ilyenkor előtolakodó kusza, ideges gondolatoktól, melyek kérlelhetetlenül számon kérik életed furcsa kitérőit, ballépéseit, felületes fogadkozásait, számon kérik a be nem teljesített ígéreteket, a végre nem hajtott terveket s a végig nem gondolt gondolatokat – követelődzők, hajthatatlanok a maguk etikája és logikája szerint, és amelyekre mégis szükséged van, jobban, mint bármi egyéb, nem lehetsz meg korholásuk, szemrehányásuk, haragjuk nélkül, és bárhogy szeretnéd is olykor, nem vetheted hátukra a gyepelőt. Ezért szeretsz egyedül lenni, és ezért félsz egyedül lenni.

Félsz megtenni a szokásos számvetést, amelyből egyelőre ugyan nem kerekedik ki a summa, hiszen a felsorakozott számjegyek még csak az eljövendő hosszú kolumna első, szerény jegyei csupán, végesek vagy végtelenek a maguk szigorú láncolatában – magad

sem tudod még. De nem ismered, mert nem ismerheted, nagyságrendjüket sem, most úgy veted egybe őket, ahogy jönnek, sorba egymás után, kissé rendetlenül még, szisztéma nélkül és oly elfogódott izgalommal, hogy azt sem látod világosan, hol tévedtél eddig a számolásban. Huszonnégy éves vagy. Az első komoly számvetés pillanatai ezek. jóllehet innen, az egyedüllét e parányi emelkedőjéről, a visszapillantás furcsa játéknak tűnik, hiszen ennek is, annak is nyoma vész a tér és az idő labirintusában, hiszen ez is, az is örökre kitöröltetett az emlékezetből, kihullottak egykor fontosnak, sőt döntőnek vélt dolgok, s makacsul megkapaszkodtak jelentéktelenek, sőt pusztá elképzelések, fantazmagóriák, melyek sohasem történtek meg, de mivel a képzelet a valóság hitelével szentesítette bolond játékát, ma már megtörténtnek, igaznak hiszed azt is; furcsa, szeszélyes játéknak rémlik mindez, holott nem egyéb szükséges és törvényszerű figyelmeztetésnél. Most különös dolog történik veled. Egy elképzelhetetlen határon túl, valahol az agysejtek legmélyén fájdalom ébred benned. Lázás, ideges és megmagyarázhatatlan fájdalom. A felejtés, az elmúlás, egyszersmind a jövőbe tekintés figyelmeztetése. Ne csodálkozz! Huszonnégy éves vagy, a figyelmeztetés idejében érkezik.

Bolond dolog, de az ember nemcsak gyerekkorában, hanem még kamaszéveiben is valamilyen módon örökkévalónak hiszi az időt és átölelhetőnek a teret. Még nem észleli a bonyolultságot, nem látja meg az összefüggéseket, gondolatai egyszerűek, tiszták, simák és gördülékenyek, úgy érzi, hogy már réges-rég birtokában van a világ titkainak, s magára az elmúlásra sem figyelmezteti más, csak egy növény lassú enyészése, egy kedves állat pusztulása vagy valamelyik szereltének halála – de mindez valahogy érthetetlen, megoldhatatlan jelenség. A kamaszkor múlásával lassan fény vetül a homályos sarkokba is. A nagy nekirugaszkodások, a világmegváltás egyszerű, természetes gondolata, az első szerelem, az első lopott pillantás az engedelmesen lehulló szoknyától addig eltakart, fülledt világra, az első titkok megsejtése és megfejtése, a világ lassú, szép kitérülése, az első eszmények, amire életét teszi fel az ember, egy varázsosán szép könyv, verssor, egy hónapokig visszacsengő melódia, az első összefüggés nagy fölfedezése, forrófejű lelkesedés, romantika, majd a szenvedélyes akarat megszületése s közben csókok, ölelések, egy kedves, mezítelen test megadásra kényszerítése, az első igazi beteljesülés, az első sikerek a világ előtt, a diadal forró, zabolátlan érzése, az első bukás, az első nagy csalódás, a kilátástalanság szorongatása, az értelmetlenségbe hullás, a gyengeség és magáramaradottság, önsanyargatás és spleen, az unalom fojtogató Ölelése, egy gyáva öngyilkossági kísérlet, hisztérikus élniakarás, társak keresése, az első igazi barát, az újra kigyúló hit, az akarat kemény nekifeszülése, a lassú, verejtékes fölfelé kapaszkodás, a teljes szabadság, a teljes függetlenség vágya, nyomasztó vizsgagondok, megalázó mindennapok a gimnáziumban, zavaros ideálok és kusza gondolatsorok kibogozhatatlan összefonódása, a felismerés első reflektorfénye: a tőkekoncentráció és az abszolút elnyomódás megértése, az első megszólítás így: „elvtárs”, az első érett és meghökkentően igaz gondolatok születése, a világnézet tudatos vajúdása, véletlenek és nem véletlenek, az első vita, az első vereség, fáradt semmibe hullás és konok, fanatikus előrehatolás, a régi barát elvesztése és új barátok keresése, magány, kínzó, de büszkén vállalt magány, vágy a tömeg iránt, a közösségbe tartozás igénye, romló idegrendszer és sok-sok megzavarodottság, rajongva tanulás és a tanulás megvetése, egy kurta asszonyi ölelés, az első könnybe lábadás az apa öregsége láttán, társkeresés, harc az eszményért, harc a hűségért, munka, felelősség, gond iránti vágyakozás, megannyi elkedvetlenedés, tánc, alkohol, fülledt erotika hajszolása, kielégületlenség, lelki furdalás a tisztaság miatt, az első barázda az arcon, a szem első nagy elborulása, komolyság, az ösztön és a tudat lassú összekapcsolódása, barátok, társak, elvsí társak megtalálása, nyomasztó gondok, kötelességek, mindennapos apró-cseprő problémák, az első igazi örömök, szerelem,

harc a kedvesért, házasság, maradandó boldogság és maradandó keserűség, vágy a hűtlenségre és hűség mindig, mindenkor az igaz iránt, küzdelem a munkával, hűség a munkához ...

S most mindez nem tűnik többnek egy percnél, a jelentősége sem több a percénél. Egy perc, mely, szeretnéd hinni, a huszonnégy óra első perce volt csupán. Perc, amelynek ha mégis van valami jelentősége, csak a huszonnégy órában lesz, s huszonnégy év, melyről csak az élet végén derül ki, hogy érdemes nyitány volt-e. Huszonnégy év, amelynek most még nincs fontossága.

Valami véget ért, valami kezdődik.

Ugye, most eszmélsz csak rá, hogy letudtál valamit, amit le kellett tudni, nem kevesebbet, nem többet a kiszabott penzumnál, s ez nem dicsőség, se nem érdem? Az első lecke volt csupán, a megoldandó nagy feladat első példája, amelynek megfejtésénél mások is segítettek téged. De a következő feladatnál már senki sem segíthet, magad keresed feladatodat, és magadnak is kell megoldanod majd.

Ez az a pillanat, amikor elfog az a bizonyos fájdalom. Nem a huszonnégy évet sajnálod, nem is az elmulasztott lehetőségeket, az elmúlt percből egy pillanat sincs, amit visszakívánnál – a mentség lehetőségét sajnálod, a menekülés, a hátrálás, a megalkuvás immár örökre elmúlt lehetőségét. Ebben a különös pillanatban eszmélsz arra, hogy valami visszahozhatatlanul megszűnt, hogy mikor elidegenedtél huszonnégy évedtől, hogy amikor képzeletedben, emlékezetedben már nem válogathatsz olyan bolondos könnyelműséggel, mint azelőtt, hogy amikor gondolataid szertelenségét, komolytalanságát, kedves vagy visszataszító léhaságát fel kell adnod, a mentség, a magyarázat, az elnézés is megszűnt számodra, s mindenekelőtt önmagad részéről szűnt meg. Hogy most már vállalnod kell, amit önszántadból vállaltál: világnézetet, hivatást, családot, szerelmet és barátságot, hogy ettől a pillanattól nincs más választásod, hogy számodra már nincs félreállítás, elmaradozás, csak kudarc, megtorpanás és árulás van – s legyen az akármilyen csekély is, most már életed végéig elkísér és megnyomorít, akár a gyógyíthatatlan betegség.

Most egyedül vagy, s egy kicsit már mindig egyedül leszel. Körülvesznek ugyan nagyszerű barátok, egy szép, okos nő, akit feleségednek nevezel, melletted állnak jó ismerősök, elvtársak, de egy kicsit egyedül maradsz már mindig. És ennek így is kell lennie, ez így van jól. S most látod csak, hogy kitágul az idő, és kiterjed a tér, látóköröd már most, a második perc kezdetén áttöri eddigi szűköcske horizontodat, s most látod csak, micsoda nagyszerű távlatok nyílnak meg előtted, és milyen megoldhatatlannak látszó próbákat kell majd megoldanod, s hogy mennyi tiszta hitre, akaratra, bátorságra, keménységre lesz szükséged, hogy milyen kíméletlenül kell emésztened magadat, micsoda ádáz harcot kell vívnod nap nap után magaddal, hogy elérhess oda, ami ma még csak távlat és távolság.

Most egyedül vagy. A lámpa gyenge fénye arcodra hull, és izgalommal és félelemmel és konokul és bizakodva nézel a második perc elébe. Arcod kissé elgyötört a hosszú virrasztástól, és szemed alatt karikák sötétlenek. De tekinteted mohón kiterjed a sötétben, táguló szembogarad már a holnapi tennivalókat keresi, a helyet, ahol megvetheted lábadat, s szinte már az utat méri fel, amelyet meg kell tenned.

Lassan, gépies mozdulattal elnyomod a cigarettát, és fáradtságot érzel. Most semmi mást nem érzel. Csak fáradtságot és boldog, nehéz gondokat.

MEZEI ILLAT

Mikor a telepre ráborult az alkonyat, és a szűk sikátorokon felpislogtak a lámpák, kimentünk az Akác tömbön túl a tisztásra, és Majoros pajtája mögött a lekaszált fűre keveredtünk.

Hárman voltunk barátok, a nyurga Bolla, Jankovszki meg én. Néha Izabella is kijött hozzánk. Furcsa lány volt ez az Izabella, nem sokat tudtunk róla. Azt sem tudtuk, mikor jött a telepre, hol lakik, mit csinál, csak azt tudtuk, hogy jó vele lenni. Az is jólesett, hogy nagylány léte nem vetette meg társaságunkat, szívesen volt velünk. Ha lángoló, vörös ruhájában jött, amely olyan feszesen simult testére, hogy minden hajlatát elárulta, úgy rémlett, nincsen titka előttünk. Behunyt szemmel is felidéztük már hajlékony alakját, széles vállát, erős, napbarnította karját, hosszú, szép lábát. Letelepedett közénk, lehúzta saruját, és meztelen lábát a halomba rakott meleg fűbe dugta.

– Jószagú lesz tőle – mondta, és mi bólintottunk.

Szólni nem mertünk. Rekedt lett volna hangunk, és azt nagyon röstelltük volna.

Szemünket a földre szögeztük, vagy a sötétbe meresztettük, Izabella előtt keveset beszéltünk, ha meg beszéltünk, komolyan válogattuk meg szavainkat. Néha lopva rápillantottunk barnán ragyogó karjára, s elpirultunk magunkban.

Már a szeptember is beköszöntött, de az esték változatlanul melegek maradtak. A halastó felől alkonyaikor gyenge szél kerekedett, és a földből áradt a titokzatos illat. Erről beszélgettünk egyik este.

– Mindennap erősebben dől – mondta a kis Jankovszki, szokása szerint az orrából beszélve. – Az ősz hozza, a sok eső. Ha esik, utána mindig olyan erős, mint a részegítő ital.

Beleszagolt a levegőbe, csillogott a szeme.

– Titokzatos dolog.

Izabella nevetett rajta, ingerkedett.

– Titokzatos? Miért lenne titokzatos?

– Pedig az – bólogattam. – Titokzatos. Néha még álmomban is érzem ...

– A szerelemtől van – dűnnyögte Jankovszki. – Azt mondják, a szerelemtől van ...

Hallgattunk, csak Bolla izgett-mozgott. Ő mindig mogorva lett, ha meglátta Izabellát.

Mogorva lett és dühös. Most is megszólalt, és azt mondta: marhaság. Bosszúsan dörmögött.

– Nincs is ilyen szag. Bemesélés az egész. Kérdeztem apámat, érzi-e ő is. Nem érzi.

– Nem érzi? – villogott fel Jankovszki szeme. – Hát aztán! De te érzed, Bolla. Érzed, igaz?

– Bemesélés – morogta Bolla, leszegve sörtére nyírt fejét. – Bemesélés, ostoba bemesélés.

Titokban Izabellára pillantott, szemét is lesütötte. Jankovszki izgalomba jött.

– Esküdj meg! – heveskedett. – Nem mersz megesküdni, mi?

Izabella megszólalt:

– Én is érzem – mondta csendesén.

Hátradült, könyökére támaszkodott, forró karjával hozzám ért egy pillanatra. Torkom összeszorult, nem mertem moccanni.

– Bemeseles ... bemeselés... – hajtogatta konokul Bolla, és nem nézett ránk. – Mi találtuk ki az egészet.

Úgy éreztem, mintha megloptak volna.

– Hazudsz! – kiáltottam elkeseredetten. – Bolla, hazudsz, te is érzed. Tudom, hogy te is érzed. Tegnap éjjel is kilógtál ide ...

Bolla riadtan nézett rám, kérlelő volt a tekintete.

Haragudtam rá.

– Hazudós vagy – mondtam. – Kilógtál az éjjel, és én is jöttem veled. Mindketten itt ültünk, itt, ahol most.

– Nem igaz – felelte tompán. – Te vagy hazug. Egész éjjel otthon voltam.

Elakadt a lélegzetem, hogy a szemembe hazudik. Hiszen még oda is mentem hozzá, közösen szívtunk el egy cigarettát, és hanyatt fekvé bámultuk a csillagokat.

A kis Jankovszki vigyorgott.

– És ebbe az alomba dugtátok a lábatokat, igaz? Ahová Izabella szokta.

Lehajtottuk a fejünket, mint akiket rajtakaptak. A fűben tücsök cirpelt, azután elhallgatott. A szél ismét feltámadt, a kiserdő lombjait susogtatta. Nesztelenül hullottak a levelek, kalászként hajladoztak a vékony törzsű fák. Az alom mögött, mint megannyi földbe szűrt botocska, száradt ökörkórók meredeztek.

– Ne veszekedjete – mondta Izabella.

Megmozdult, elsimította homlokába hulló fekete haját, és megint hozzám ért. Most nem húzta el a karját.

– Én úgysem jövök ki többet – mondta Bolla sötéten. – Hűvösek az esték, apám meg örökké murizik.

Nem szóltam, ismertem az öreg Bolla vérmes természetét. Könnyen emelte a kezét nyaklevesre. Jankovszkit azonban az ördög szállta meg. Mindent elárult. Elárulta a pofonokat, s azt is, hogy a késői kimaradásokért nadrágszíjjal kap Bolla. Attól csupa kék folt a fenéke – vigyorgott Jankovszki. Most gyűlöltem Jankovszkit, szerettem volna szemem köpni. Bolla megszégyenülten hallgatott, hosszú kezével a földet kapirgálta.

– Miért nem mondtad el? – nézett rá Izabella.

Bolla nem nézett rá, durcásan rántotta meg a vállát.

– Szégyelled előttem? – Izabella hangja lágy volt, kicsit szomorú. – Ó, te bolond. Tudom, mit gondol rólam apád.

Megfogta Bolla vállát, erős kezével maga felé fordította.

– Miért nem mondtad meg? Halljam!

Bolla kiszabadította magát, felugrott, zihált a melle.

– Csak. Nem mondtam meg. Mi közöd hozzá? Addig ülök kint, ameddig akarok.

– Ameddig Izabella is kint ül – vihogott Jankovszki.

Belerúgtam a lábába, már későn.

Bolla megremegett, kis híján elbögte magát, azután lehajtott fejjel elbaktatott. Langeléta alakja hamar beleveszett a sötétbe.

Jankovszki ránk kacsintott, én csúnyán néztem rá.

– Szégyelled magad, Jankovszki!

– Minek bántottad meg? – támadt rá Izabella is. – Nem elég, hogy otthon elveri az apja?

Jankovszki megszeppent.

– Megérdemelte – dünnyögött. – Hiszen hazudott. Azt mondta, nem érzi a szagot...

Elkeseredetten nézett ránk.

– Én egész éjjel nem tudok aludni tőle. Éjjel is érzem, álmomban is. Anyám már orvoshoz akar vinni, azt hiszi, álmatlan vagyok ... Nem tudok aludni tőle ... Ugye, ti is érzitek?

Szája legörbült, s olyan riadtan bámult ránk, hogy bólintanunk kellett. Magába roskadtan ült. Bő halászingét lobogtatta a szél, sovány karja lúdbőrzött.

Hallgattunk. Ez az éjszaka valahogy titokzatosabb volt még a többinél is. A csillagokat néztem, hátha lehullik valamelyik, de egyik sem hullott le. Gőgösen fénylettek odafönn. A gyár felől füst gomolygott, fehér és puha volt, mint a hó. Jó lett volna valami zaj, egy rikoltás vagy vasúti fütty, de csend volt. Rémisztő, üres csend, szorongató csend, még a tücskök is mind elhallgattak, és a fák sem susogtak.

Félig szívott cigarettát húztam ki a zsebemből, rágyújtottam, de Izabella kiverte a számból.

– Még azt mondja apád, én szoktattalak rá.

Engedelmesen hallgattam, de Jankovszki rágyújtott. Kihívóan füstölt, és amikor Izabella rászólt, felugrott.

– Próbáld meg! Próbáld csak meg elvenni !

Ökölvívó-állásba helyezkedett, elszántan szívta a cigarettát.

– Dobd el – mondta Izabella.

– Nekem nem parancsolsz! – kiáltotta Jankovszki, és köhögni kezdett a füsttől. – Jó is volna, mi? Próbáld csak meg... A melledbe ütök... Ne parancsolgass nekem! Te rossz nő vagy. Mindenki mondja, hogy rosszféle nő vagy. Füttyülök rád ...

Izabella rámeredt, nem szólt. Melle megemelkedett, hullámozott. Karja olyan erősen simult az enyéhez, hogy megborzongtam.

Jankovszki lecsüggedt fejjel álldogált előttünk. Dünnyögött valamit, nem lehetett megérteni. Elhajította a cigarettát, és halkán megkérdezte: – Nem megyünk? Fázom.

Elindultunk. Jankovszki lehajtott fejjel baktatott mellettem, kavicsokat rugdosott, tarkója felett szökén ágaskodott a haja. Izabella nem nézett rá. Egyikünkre sem nézett. Arca feszes volt, szigorú, mereven bámult maga elé. Gyorsan ment, alig tudtunk lépést tartani vele. Én szorosan mellette mentem, forró volt az arcom, és úgy éreztem, hogy Izabellából árad a mezei illat.

– Éjjel kilógok – mondtam. – Hanyatt fekszem majd a fűvön, és nézegetem a csillagokat.

Hallgattak, én folytattam.

– Szép tiszta az ég. A mezei szag is ilyenkor a legerősebb ... Nem jöttök ki? ...

Titokban azt reméltem, hogy Izabella kijön. Neki senki sem tilthatta meg, és én minden este sokáig vártam rá kint a tisztáson.

Egyikük sem felelt nekem.

A szélső házaknál Jankovszki megtorpant. Ő errefelé lakott. Izabellára nézett, majd elfordította a fejét.

– Ne haragudj – mondta gyorsan és elszaladt.

Utánanéztünk, elindultunk. Hallgatagon mentünk egy darabig, aztán Izabella megszólalt.

– Ne menj ki éjszaka. Én úgysem megyek ki.

Vérbe borult az arcom, hevesen ellenkezni akartam, de ő mosolygott.

– Bolondos vagy. Hát, mit gondolsz?...

Elkeseredetten védekeztem, esküdöztem, amit mondott, úgy ért, mint valami rágalom. Félbeszakított.

– Szerelmes vagy belém?

– Szerelmes? – kérdeztem, és elfúlt a hangom. – Én? ...

Hallgattam, nem tudtam szólni. Ő mosolygott, melegen fénylett a szeme.

– Szép vagy – hajtottam le a fejemet. – Szép vagy, Izabella. Bolla ezt nem tudja, Jankovszki sem tudja ... senki sem tudja ... Csak én tudom. Én a fákról is tudom, a csillagokról is... Én tudom, hogy mi a szép. Amikor elszorul az emberben a lélegzet, és valami úgy szorongatni kezd, valami úgy fáj, hogy sírni kell... Izabella, te ilyen vagy... mint a fák... ez olyan nagy öröm ... Én örökké tudnálak nézni téged.

Elhomályosult a szemem, annyira megriadtam attól, amit elmondtam. Szégyelltem magamat, és én is szívesen elszaladtam volna. De valami visszatartott. Izabella nem nevetett ki, hanem valami nagyon furcsán nézett rám. Ez tartott vissza. Éreztem, hogy Bollát is, Jankovszkit is legyőztem, most már több vagyok náluk. Tudok egy titkot, amit ők még nem tudnak.

Megborzongtam, egyszerre nagyon fájni kezdtem.

Izabella nézett, nem vette le rólam a szemét.

– Te – mondta. – Te olyanokat beszélsz ...

Nehezen lélegzett. Fölemelte az államát, közelről nézett a szemembe, s mégis valahonnan nagyon magasból. Furcsa volt a tekintete, szinte ijesztően furcsa.

– Te – suttogta. – Hogy beszélsz te rólam ! Milyen szépen beszélsz ...

Égetett a szeme, fejem forrósággal telt meg. „Meg kéne csókolnom” – gondoltam, de csak a karját volt merszem megszorítani. Forró volt a karja és a húsa olyan engedelmes.

Elengedte az államát, hátralépett. Ragyogott az arca, a fogai csillogtak. Gyönyörűszép volt.

– Menj ki éjjel a tisztásra – mondta. – Kijövök hozzád.

Megérintette az arcomat, és nesztelenül elment.

Gyökeret eresztett lábbal álltam, lüktetett a testem. Nem mertem utána nézni. És éjjel nem mertem kimenni a tisztásra. Pedig meleg éjszaka volt, a hold fénylett, vakítóan tiszta volt az égbolt.

És egész éjszaka úgy dőlt a mezei szag, mint még soha.

RÓMEÓ

Az a nyár forró esőkkel köszöntött be. Esőkkel, csillogó fénnel, sejtelmes, szívszorító illatokkal. Első gimnazisták voltunk, szótlanak, vigasztalanok, és lobogott bennünk valami. Hárman laktunk egy szobában, Berda, Svecz meg én. Svecz a barátom volt. Titok kötött össze kettőnket, titok, amit csak mi tudtunk.

Délutánonként, mikor a többiek kirajzottak a kollégium épületéből, mi otthon

maradtunk, és az ablaknál várakoztunk. Futballnál, mozinál is jobban izgatott minket a szemközti ház erkélye, ahová minden délután kijött egy lány. Svecz sapkát húzott lángvörös hajára, szeplői sorra kigyúltak, de engem is elfogott az izgalom, kezem megremegett, s gyakran elpirultam magamban.

A lány kijött az erkélyre, úgy rémlett, halvány, kedves mosolyt villant ránk, azután a korlátra könyökölve, sokáig nézte az utcát. Semmit sem tudtunk róla, még a nevét sem ismertük, csak azt tudtuk, hogy jó szorongani a szűk ablakban, jólesik tudni, hogy ő ott van. Arcát sem ismertük igazán. Honnan is lett volna metszünk ránézni, elárulni magunkat? Csak álltunk ott szemlesütve, fülig vörösen, s ha át is tekintettünk hozzá lopva-lopva, egy alattomos, gyors pillantással, rögtön elszégyelltük magunkat. De bárhová szegeztük is bujkáló tekintetünket, mindig magunk előtt láttuk őt, szőkén, karcsún, láttuk, hogy erős alakjára ráfeszül a blúz, ami alatt puhán hintázik a melle, s ami vállig meztelenül hagyja barnára sült, asszonyos karját. S láttuk őt behunyt szemmel is, éjszakánként, álmatlanul forgolódva ágyunkban, és homlokunkra veritékcsappék ültek ki, és valami furcsa, fájó érzés lüktetett bennünk.

Egy nap, mikor a lány már bement az erkélyről, s mi sokáig, szótlánul ültünk ágyunkon, megkérdeztem Sveczet:

– Mondd, te mit tennél vele? Mi tennél vele, ha egyszer... egy nap átintene neked? ... Ha azt intené, hogy menj át? ...

Svecz fájdalmasan nézett rám, levette sapkáját, a kezében gyűrögette. Motyogott valamit, és szipákkolt az orrával.

– Svecz – szóltam hangosan. – Miért hallgatsz, Svecz? Gyáva vagy talán, hogy nem mersz felelni?

– Nem vagyok gyáva – villant fel a szeme, és sokáig nem mert szólni, mert rekedt lett volna a hangja. – Ő már nő – dünnyögte. – Mi pedig még csak gyerekek vagyunk ... Méghogy átintene! Pont nekünk integetne át...

Legyintett, s ez bántott engem.

– Én, igenis, tudok ilyen esetről – mondtam. – Ha tudni akarod, az unokabátyám így ismerkedett meg a feleségével. Igen, Svecz, a felesége átintett neki.

Svecz megvetően nézett rám. Egy szavamat sem hihette, és egyre csak szipákkolt.

– És az is diákszállóban történt – erősködtem. – Hiába is hiszed, hogy hazudok. Átintett az unokabátyámnak, és az átment hozzá ... aztán feleségül vette ... Ha tudnád, milyen gyönyörű nő!...

S magam elé képzeltem őt, mintha csakugyan ismertem volna, mintha csakugyan nem hazudtam volna, és ugyanolyan szépnek képzeltem el, amilyen az a lány odaát, az erkélyen.

Svecz csúnyán nézett rám, nem mondta, hogy hazudok, csak annyit dünnyögött:

– Hát ez nem afféle nő. Ez nem afféle, aki átinteget.

Ezt magam is tudtam. Tudtam, hogy nem afféle, és csüggedten elhallgattam, és bögni tudtam volna a szomorúságtól.

– Egyszer azért még megismerkedünk vele – suttogtam. – Meglátod, Svecz, jóba leszünk még vele ... Meghív minket magához, és sokáig, nagyon sokáig fogunk beszélgetni ...

– Nem igaz – morogta Svecz. – Soha nem ismerkedünk meg vele... és különben is, meg se mernénk mukkanni...

Hanyatt vágta magát az ágyon, égő szemmel, elkeseredetten bámulta a plafont. Nem tudom, mire gondolhatott, csak azt hallottam, nehezen lélegzik.

Aztán hirtelen felült, furcsa szemmel nézett rám.

– És ha neked intene át? – kérdezte sebesen, elfúló hangon. – Ha neked intene át, te mit csinálnál?

Lehajtottam a fejemet, mosolyogtam.

– Én tudnám – mondtam csendesen. – Én tudnám, mit tegyek vele.

Furcsa szemmel nézett rám, riadtan, féltékenyen, s láttam, hogy szája széle reszket. Kis híján most ő bögte el magát, majd gyorsan visszadőlt az ágyra és hallgatott. Sokáig hallgatott. Már félhomályos lett a szoba, már azt hittem, rég elaludt, amikor egyszer csak megszólalt:

– Én nem tudnám – mormogta. – Én csak nézném, és hang se jönne ki a torkomon. Csak nézném, és csupa gyönyörű dolog jutna az eszembe.

Nevetni kezdtem rajta, rekedten, csúfolódóan, de nem tudtam igazán nevetni rajta, mert sajnáltam.

Egyszer bevallotta, hogy még nem ismert lányt, és azóta nagyon sajnáltam. De azt nem tudta, hogy még én sem ismertem lányt. Nem is tudhatta, mert én folyton lányokról hazudoztam, randevúkról, csókolózásokról, amiket éjszakánként játszottam le magamban, s amiket másnap részletesen elmeséltem a többieknek. Mindig népes hallgatóságom akadt. Dagasztott az önérzet meg a büszkeség, boldoggá és önteltté tett, hogy a többiek hisznek nekem, hogy mohó, izgatott szemmel hallgatnak, hogy a harmadikos Szíjjártó, aki már rendszeresen borotválkozott, olykor cinkosan rám kacsint, mint aki mindent ért, mint aki már felnőtt férfiszámba vesz, s kárörvendtem a kövér Berdán, aki majd szétpukkadt a sárga irigységtől meg a féltékenykedéstől, pedig ő állandóan lányismerőseivel hetvenkedett, azokkal a buta, vihogós csitrikkel, akikkel kidüllesztett mellett, karonfogva sétált a kollégium előtt, és szekrényajtáját színésznők képeivel ragasztotta tele.

Csak Svecz előtt nem tudtam mesélni. Az ő jelenlétében elszégyelltem magam, megakadtak bennem a szavak. Kedvem beborult, és tudtam, hogy hazug vagyok, hogy hitvány, vacak alak vagyok. Az igazat mégsem vallottam be neki. Hányszor volt a nyelvemen, hogy ne búslakodj, én sem ismertem még lányt – de sohase támadt elég bátorságom. Most se. Leszegett fejjel dűnnyögtem a sötétben. Azt mondtam, hogy szívesen átengedem neki a lányt, akár az ablakba se állok többet.

– Hülye vagy – morogta Svecz. – Egyedül én nem merek odaállni...

Attól kezdve is minden délután láttuk a lányt. Egy ízben még az utcán is összetalálkoztunk vele. Fölsimert minket, elmosolyodott, s úgy haladt el közöttünk, hogy forró karjával hozzánk ért. S ha megjelent az erkélyen (az erkély miatt nevezte el Svecz Júliának), már nyíltan fürkészett bennünket, ingerkedve ránk mosolygott, amitől elfulladt a lélegzetünk, de már mi magunk sem sütöttük le a szemünket, ámultan, rajongva csodáltuk, s olykor egy ügyefogyott, félszeg mosollyal is megpróbálkoztunk. Virágot is vettünk neki egyszer. Besurrantunk a házba, küszöbére tettük, azzal rémülten, hanyatt-homlok levágtattunk a lépcsőn.

Aznap a virágot is kihozta magával Júlia. Mosolyogva átbiccentett, mi a hajunk tövéig elvörösödtünk, és majd elájultunk a gyönyörúségtől.

Ekkor történt, hogy Berda kilesett minket, és vacsorakor az egész otthon rajtunk nevetett. Rossz érzés volt, nagy szégyen. Berda hülye, merengő ábrázattal ült mellettünk, aztán váratlanul felsóhajtott.

– Júlia, Júlia – suttogott maga elé, mire a többiekből kitört a rég visszafojtott röhögés.

Láttam, hogy Svecz mélyen elpirul, és lesüti a szemét. Én teljesen elvesztettem a

fejemet. Úgy éreztem, hogy ez a nevetés pőrére vetkőztet, s tudtam, bármit teszek, még neveltségesebbé válók. Berda pedig szuszogva, hadarva, nagyokat nyelve elmesélte, hogyan állunk délutánonként az ablaknál, s hogyan meresztjük szemünket Júliára.

Svecz arcán megfeszült a bőr, makacsul hallgatott. Úgy éreztem, miatta vagyok neveltségesebb, hogy ő lovait bele engemet is ebbe a bolondságba. „Mi közöm nekem Júliához? – gondoltam. – Svecz szerelmes belé, nem én ...”

– És tudjátok, ki ez a Júlia? – kérdezte Berda.

Pufók arca kipirult a gyönyörűségtől, és hallgatott egy darabig.

– Kis ringyó – mondta diadalmasan, mire a többiekből megint kirobbant a nevetés.
– Egy kis ringyó. Csele Borinak hívják, és mindennap más palival hál...

– Én mindjárt sejtettem – mondtam sietve. – Az ilyet szagról is megérzi az ember. Jó hecc volt mi, Svecz?

Rákacsintottam, nem értett meg.

Letette a kanalát, rám nézett. Elfordítottam a fejemet.

– Én mindjárt tudtam – dünnyögtem. – Igen, Svecz, ne is haragudj.

– Becs szó, hogy szajha – erősködött Berda, akit bántott, hogy Svecz nem hisz neki. – Becs szóra, bárkitől megkérdezheted ...

De Svecz nem figyelt rá. Egyre csak engemet nézett. Később felállt az asztaltól és elment.

Az ebédlőben csend volt, Berda elkeseredetten hajtogatta a magáét.

– Fulladjak meg, ha hazudok! Minden este palikkal ül a Jácintban ... Fulladjak meg, ha nem igaz ...

Felmentem a szobánkba. Sötét volt odabent. Svecz az ágyon feküdt, feje alatt összekulcsolta a kezét. A mennyezetet bámulta, és nehezen lélegzett. Küszködtem magammal, csupa szorongó érzés fogott el.

– Haragszol rám? – kérdeztem.

Nem szólt, sírni tudtam volna.

– Igazad van – motyogtam. – Aljas voltam, bejiedtem ...

Az utcai lámpa bevilágított az ablakon. Svecz arca komoly volt, valahogy nagyon szomorú.

Lehajtott fejjel álltam az ágya előtt.

– Nem is tudom, miért mondtam azt Júliáról ... De ezek ... ezek mind olyan otrombák ... csak röhögnek mindenben ... Te, én nem bírom, ha röhögnek rajtam.

Rágyújtottam. Karikákat akartam fújni, nem sikerült. Éreztem, amit teszek, utálatos. Ez a mentegetőzés ... Szerettem volna, ha Svecz megszólal, ha mond valamit, ha segít nekem...

– Miért vagy ilyen? – kérdeztem könnyörögve. – Mit akarsz tőlem, Svecz? A barátod vagyok ...

Vállat vont, ez rosszulesett. A szobában fülledt meleg volt, a füst kaparta a torkomat.

– Különben is – mondtam –, én ki akartalak húzni a szégyenből. Miért nem mondtad te is, hogy hecc? Igen, hogy hecc volt. Mert az is volt. Mi más lett volna? ...

– Hecc volt? – nézett fel, és furcsán elmosolyodott.

– Igen – mondtam hevesen. – Mert ez a lány ... igen, tényleg szajha ... Igen, Svecz, én tudtam... Igenis, tudtam, csak nem akartam megmondani neked ...

Éreztem, hogy lángol az arcom. Nem mertem ránézni.

– Hazudsz – mondta ő.

– Nem igaz! – kiáltottam. – Svecz, higgy nekem ... A barátod vagyok ... Te, én megesküszöm neked ...

Felült az ágyon, a fejét rázta.

– Hazudsz.

Szeme homályosan fénylett, és kinézett az ablakon. Szégyelltem magam, és iszonyatosan féltékeny voltam. Arra gondoltam, hogy neki most jó, hogy ő most nincs egyedül, hogy őriz magában valamit, egy tekintetet vagy egy pillanatot, amit én nem vettem észre ...

– Higgy nekem – mormogtam, s könny gyűlt a szemembe. – Svecz, kérlek ... Hiszen te nem is ismered őt... a nevét se tudod ...

– Ismerem őt – mondta Svecz. – És a nevét is tudom. Júliának hívják.

Kinevettem. Csupa sírás volt ez a nevetés. Tudtam, hogy ismeri Júliát, tudtam, hogy egyedül csak ő ismeri.

– Hiszen te bolond vagy – mutattam rá. – Összevissza hazudozol magadnak ... Haha! Júlia! Te meg vagy a Rómeó... Meghalok a röhögéstől! Nem akarsz a Lipótmezőre menni, Svecz? ...

Felkapta a fejét, farkasszemet néztünk. Tekintetem erős volt, konok, gyűlölködő. Elfordította a fejét.

– Nem mersz a szemembe nézni, mi? – gúnyoltam. – Álmodozó kis dedós vagy, Svecz. Hiszen még nővel se volt dolgod ...

Nevettem, és gúnyolódtam rajta. Szerettem volna, ha sírvafakad, ha megalázkodik. De ő komoly maradt, homloka csökönös, és szeméből nem hunyt ki a ragyogás.

Akkor eldobtam a cigarettát, és vállat vontam.

– A te dolgod. Én csak segíteni akartam rajtad, a barátomon.

Gondolatai messzire kalandozhattak, a szeméből láttam. Újra elfogott a féltékenység, az egyedüllét. Berda esküdözése járt egyre az eszemben. Már csak arra gondoltam.

Azt mondtam:

– Gyere, Svecz, béküljünk ki. Gyere, meghívlak feketére. Nem vagy többé barátom, ha nem jössz ...

Biccentett. Talán mert nem akart megbántani, talán barátságból tette. Mentünk a Jácintba. Kirakatán hányszor néztünk be sóvárogva! Svecz jött velem, mogorván, szótlánul, magába merülten, és én azt hajtogattam magamban, hogy sajnálom őt, hogy csak segíteni akarok rajta ...

A lány ott volt a Jácintban. Egy férfival ült, aki hol a kezét, hol az arcát simogatta. Asztaluk telis-tele volt poharakkal.

Svecz lesütötte a szemét, arca lángba borult. Valami furcsa tiltakozás látszott rajta, és szája legörbült, mint aki menten elbógi magát. Meleg volt odabent, áporodott levegő, savanykás kávészag. Utáltam magamat.

– Látod, Svecz – mondtam csendesen. – Nem hazudtam neked.

Rám nézett, szeme már kialudt.

– Ő nem Júlia – csak ennyit mondott, és kiment az utcára.

A sarkon értem utol, nem nézett rám. Nem is szólt hozzám, otthon sem, némán

vetkőzött, feküdt le. Másnap reggel se szólított meg, s attól kezdve alig beszélt velem. Szája sarkában hosszú, mély ráncot fedeztem fel, amit azelőtt nem ismertem.

Azóta sok-sok év eltelt. Júlia már csak emlék, és Sveczre is ritkán gondolok. De nemrégiben ismét elvetődtem abba az utcába, és Júlia erkélyén egy lányt láttam. Odaát, a kollégium ablakaiban fiúk szorongtak, nevettek, átkiabáltak a lánynak. Ekkor hirtelen furcsa érzés fogott el. Nyugtalanul kaptam fel a fejem. Keresni kezdtem valakit, valami hiányzott. Türelmetlen, lázas, konok tekintettel kutattam végig az ablakokat, míg fölfedeztem őt.

Ott állt egyedül az egyik ablakban. Szemüveges volt, langaléta, esetlen karjaival a párkányra könyökölt. És ámult arccal, fülig vörösen leste a lányt.

A TÉREN

A fű még zöldellt a parkban, de a fák már lehullajtották lombjukat, kopár ágaikon estéenként didergő verébrajok húzódtak meg. A reggeli esőtől megduzzadt a föld, öles tócsák fénylettek, és a sárga homokkal beszórt sétányon vékony csíkban szivárgott a piszkos esője. Hűvös szél cibálta a bokrokat.

A tér kihalt volt s mégsem egészen elhagyatott. A játszótéren gyerekek kergetőztek, odébb, az egyik padon sakkoztak. A sakkozókat kibicek vették körül, vasárnapi sétára indulók, akik ottragadtak a padnál, és szótlánul figyelték a partit. Topogtak, időnként gémberegett tenyerükbe leheltek, de nem tágítottak.

Csend volt. A parkbeli templomban deket harangoztak. A sétányon, göcsörtös botjára támaszkodva, hórihorgas, hajlott vállú ember tűnt fel. Kekinadrágot, viseltes, rég kifakult katonazubbonyt hordott, nyakába rikító sálat kötött. Feje födetlen volt, őszbe csavarodó, hosszú haját kedvére cibálgatta a szél. Bicegve lépkedett, jobb lábára erősen sántított. Olykor fájdalmasan megrándult erős pofacsontú, széles arca, melyet a néhány napos borosta még inkább elvadított.

A gyerekek vették észre először. Az egyik fiú szájába dugta ujját, éleset füttyentett. A sakkozók felkapták a fejüket, mogorván figyelték a kekiruhást.

– Megjött a szakaszvezető – morogta a tirolikalapos sakkozó.

Partnere, a cigányképű kalauz vigyorgott.

– Farba lötték Voronyezsnél – mondta, és lépett a gyaloggal.

A kibicek hallgattak, a szakaszvezetőt nézték. A gyerekek felé bicegett.

– Bolond – jegyezte meg az egyik kibic. – Gyakran látom itt a parkban. Légnymóást kapott.

– Farba lötték Voronyezsnél – mondta a kalauz. – Azóta van nyomás a fejében.

A szakaszvezető odaért a gyerekekhez. Megállt előttük, szemügyre vette őket. Tompa, sóvár tekintetében eszelős fény villant.

– Felkészültetek? – kérdezte.

A gyerekek taszigálták egymást, kuncogtak. Hatan voltak, öt fiú meg egy kislány. A kislány volt a legnagyobb. Hatéves. Fekete haja kibuggyant a kendője alól.

– Nemsokára megrohamozzuk a magaslatot – mondta a szakaszvezető, és összehúzott szemmel fürkészte a bokrokat. A park végében kis halom emelkedett, sűrűn

benőtték a bokrok.

A kibicek félfüllel odafigyeltek.

– Mit csinál ez itt? – kérdezték. – Háborúzik?

– Háborúzik – bólintott egy öreg, pipájával veszkölődött, rövid gallyal szurkálta. – Csendes bolond, a légynek sem árt. Simonnak hívják, a szomszédom.

– Szakaszz, vigyázz! – vezényelt a kekiruhás, és a gyerekek haptákba vágta magukat. – Erősítsétek meg a szíveteket, fiúk, mondjatok el egy imát.

– Milyen imát? – kérdezte az egyik fiú.

– Egy imát – mondta a szakaszvezető. – A tábori lelkész nem tud idejönni. Az előbb találkoztam vele, de azóta fogságba esett. Ukrajnában megesik az ilyesmi...

A kalauz lépni akart a figurával, de meggondolta magát. Felpillantott a tábláról.

– Mit beszél? Ukrajnáról?

– Ukrajnáról – felelte az öreg.

Félszeggel az örültet leste és nyugtalankodott. „Csak nehogy valami ostobát csináljon” – gondolta.

A legkisebbik fiú kilépett, a sorból. Nedves volt az orra, öklével gyömködte.

– Bácsi, én nem látom az ellenséget. A csözt látom. Mindjárt idejön, és elkerget minket.

– Az ellenség elrejtőzött – mondta a szakaszvezető. – Valószínűleg a domb mögött lapul. Jeladásra megtámadjuk.

A kislány a babáját mutatta.

– Őt is hozhatom? – kérdezte.

– Igen – mondta a szakaszvezető. – Legalább eggyel többen leszünk.

Felemelte az ujját, megfenyegette őket.

– Aztán nincs megfutamodás, mint a múltkor. Hova szaladtatok a múltkor, csibészek? Aki megfutamodik, golyót kap a fejébe. Értitek?

– Jó játék – dünnyögte a tirolikalapos, és idegesen dörzsölgette az állát. – Príma játék. Mindig ilyen marhaságokat játszik?

– Mindig – felelte az öreg.

Nyugtalan füstfelhőt eresztett ki a száján, most már csak a szakaszvezetőt figyelte.

A gyerekek fáztak.

– Fussunk már – kérte a legkisebbik, és megint az orrát nyomogatta. – Fussunk már, bácsi. Hideg van.

– Hideg van – mondta a szakaszvezető. – Majd ti is megszokjátok. Megszokjátok az átkozott ukrán telet. Itt még a szusz is belefagy az emberbe. Valujki mellett öten fagytak meg a századból...

Szipogni kezdett, megrázta az öklét.

– Csend legyen ott! Ne röhögj, te kölyök, mert kiköttetlek ... Foglyot nem ejtünk. Az ott mind kommunista meg zsidó.

– Az mit jelent? – kérdezte a kislány. – Az, hogy zsidó?

– Csend – ordított a szakaszvezető. – Megjött a parancs. Támadunk. Szóródjatok szét, csatárlánc ...

A gyerekek odébbverődtek. Szaladgálni kezdtek, egyikük homokbombát gyúrt, a szakaszvezetőhöz vágta. A szakaszvezető megtámolyodott, botját magasra emelte.

– Az ellenség – kiáltotta. – Itt az ellenség, mire vártok? Lőjtek! Tűz!

Előresántikált, a gyerekek nem követték. Tetszett nekik a játék, lármáztak. Friss nevetésük betöltötte a parkot. A szakaszvezető arcához emelte a botot, szájával géppuskaropogást, bombarobbanást utánzott. A kislány ijedten megállt, melléhez szorította a babát. Azután ő is a többiek után szaladt, a bokrok mögé. A szakaszvezető egyedül maradt a játszótéren.

– Nem értem – mondta. – Hová tűntek a katonáim? Meghaltak volna mind?

Leeresztette a botot, sírva fakadt.

– Nem haltak meg – dünnyögte. – Nem haltak meg, csak itt hagytak ...

Sírt. A könnyek leperegtek arcán, szemhéja vörösre duzzadt. Homloka izzadt volt, szemöldökén kövér verítékcseppek gyöngyöztek.

Csend volt. Ólomszínű felhők úsztak elő.

– Sakk – mondta a kalauz. – Sakk-sekk.

– Hol a negyedik szakasz? – kérdezte a szakaszvezető. Tanácstalanul álldogált a homokozó szélén. – Nem látták a negyedik szakaszt?

Senki sem válaszolt. A szél leveleket sepert maga előtt, a bokrok mögül elfojtott kuncogás hallatszott.

– Megszöktek – dünnyögött a szakaszvezető. – Megszöktek a gazemberek.

Egészséges lábán ugrálni kezdett, nehezen szedte a levegőt. Botja segítségével lendítette magát előre, a bokrok felé tartott. Ott megszűnt a kuncogás, nesz sem hallatszott.

– Hahó, hahó! – kiabált. – Hol vagytok?

Elnyújtott hangja körbe úszott a játszótéren, majd a levegőben lassan szétfoszlott. Verébraj röppent fel, riadtan surrogtak a park felett.

– Pancser! – bosszankodott a tirolikalapos. – A bástyámat is elnéztem ...

Lekapta a szemüvegét, ideges kézzel törülgette.

A kalauz vigyorgott.

– Frontáttörés – mondta. – Sőt, összeomlás. Még egy sakk, uram. Újra sakk.

– Ügyesen játszik – szólt valaki.

A kalauz ránézett, szórakozottan cigarettára gyújtott. A gyufaszálat a pad alá dobta.

– Négyévi fogság után ...

Hallgattak. A platánról levél hullott a táblára. A szakaszvezető ott állt előttük.

– Nem látták a szakaszomat?

Az emberek ránéztek, nem szóltak. A szakaszvezető közük furakodott, kíváncsian nézte a sakktáblát.

– Sakkoztok? – kérdezte. – Mi is szoktunk sakkozni a fedezékben. Egész nap potyognak a bombák ... Kenyérbélből gyúrjuk a figurákat.

Nézte az embereket, felhős lett az arca.

– Sakkoztok? Roham idején sakkoztok? Támadás van, hé!

Valaki megtaszította.

– Eridj a fenébe!

Dühös tekintetek szegeződtek rá.

– Simon úr – szólította meg az öreg. – Simon úr kérem, menjen haza. Összetéveszt minket másokkal.

– Másokkal? – a szakaszvezető oldalt hajtotta fejét, töprengeni látszott. – Azt mondjátok, hogy összetévesztelek másokkal? ...

Izgalomba jött, kigyúlt az arca.

– Hazudtok! – csattant fel. – Hazudtok, ti vagytok a negyedik szakasz. Megszöktetek. Megismerlek benneteket.

– Simon úr ... – mondta az öreg.

Csend támadt. A két sakkozó is felnézett.

A kalauz hevesen szívta a cigarettát, szemhéja aprókat rándult.

– Szökevények! – üvöltötte a szakaszvezető. – Hé, örség! Itt vannak. Erre, megvannak ...

Kiáltása kettéhasította a csendet. Az emberek összerázkódtak, meghökkenve bámultak rá. A gyerekek kibújnak a bokorból, ijedten leiramodtak a pázsitról. Dideregtek, összeverődött a foguk.

A szakaszvezető összecsapta a bokáját és szalutált.

– Alázatosan jelentem: elfogtuk a szakaszomat. Mind egy szálíg megszöktek a bitangok.

Az emberek még mindig hallgattak. Lábuk gyökeret vert, és tekintetüket nem tudták elszakítani az örült feldúlt arcáról. Ő nem pillantott rájuk. Fejét lehajtotta, szája széle remegett.

– Hát kellett ez nektek, fiúk? – kérdezte csendesen. – Tudhattátok... tudhattátok jól, hogy elfognak titeket...

Fáradt pillantást vetett rájuk, majd ismét elfordította a fejét. Senki sem moccant. Az emberek csak álltak, és nem tudták, hogy mitévők legyenek. Nevetni akartak, de nem tudtak nevetni. Tekintetük zavart volt, egymásra sem mertek nézni.

– Mit néztek így rám? – kérdezte a szakaszvezető. – Mit néztek? Ne nézzetek így rám, hé! Talán nem vagytok szökevények? ... – lesütötte a szemét, kezét a melléhez szorította. – Én nem tehetek róla, fiúk. Esküszöm, hogy nem tehetek róla. Minek kellett megszöknötök? Együtt mentünk tűzön-vízen.

Éneklő hangon beszélt, kántáló, vékony hangon, akár a siratóasszonyok. Szeme sarkában könny csillant. Talán a hideg csalta ki.

– Félek – mondta a kislány. Kendője lecsúszott a fejéről, keskeny vállára terült. – Félek. Menjünk haza ...

A szakaszvezető megmeredt.

– Hátra arc! – vezényelte. – Kezeket tarkóra. Irány a kőbánya ...

Valaki idegesen felkacagott.

– Simon úr – mondta az öreg. – Menjen haza, Simon úr. Rossz tréfa ez, kérem ...

– Pofa be! – üvöltötte a szakaszvezető. Véreres volt a szeme.

Felemelte botját, karjára fektette, és fél szemét lehunyva az emberekre célzott.

– Jaj! – kiáltott fel a kislány. – Mindjárt megöli őket.

Szemerkélni kezdett az eső.

– Harmadik napja esik – dűnnyögte a szakaszvezető. – Micsoda idő! Valóságos istenbüntetése.

Leengedte a botot, rátámaszkodott, csodálkozva nézte a kislányt.

– Mit bõgsz? Már lelőttük őket. Beleestek a kőbányába.

– Félek tőled – mondta a kislány.

A szakaszvezető megborzongott, feltúrta a gallérját. Az eget kémlelte.

– Esik, egyfolytában esik. Micsoda idő! Harmadik napja szakad. Még belefutad a sárba a büntetőosztag ... Undorító, sárga latyak. Csak visszatérünk. Vigyázni, fiúk, itt még a fák is ellenünk vannak ...

Szeme becsukódott, feje a mellére horgadt.

A kalauz ocsúdott fel először. Felugrott, ráripakodott a gyerekekre.

– Menjetek haza. Mozgás... Kihül az ebéd.

A gyerekek engedelmesen megfordultak, lehajtott fejjel bandukoltak el. Leghátul a kislány ment, görcsösen szorította a babáját.

– Folytatjuk a partit? – kérdezte a kalauz. Hangja rekedt volt, köszörülnie kellett a torkát.

Az emberek hallgattak. Szégyenkeztek, kerülték egymás tekintetét. Az öreg meggyújtotta kihamvadt pipáját, és a fejét csóválta.

– Engem Harkovnál csíptek el – mormogta. – Ráadásul a németek. Az ördög tudja, hogy úsztam meg.

– Nem Harkov – mondta a szakaszvezető, s üres tekintetét egy pillanatra rájuk emelte. – Nem Harkov. Valujki. Valujkitól öt kilométerre ...

– Feladom a partit – mondta a tirolikalapos, szárazon nevetett. – Tudja, az idegeim ...

A kalauz biccentett, nem erőltette.

Szótlatlanul vágta keresztül a parkon, talpuk alatt cuppogott a sár.

– Valujkitól öt kilométerre – mormogta a szakaszvezető. – Egész nap esett... akkor már harmadik napja ...

Lassan bicegett utánuk, botjával a bokrokat csapkodta.

AZ ELSŐ LÉPÉS

Majoros pajtája a telep legszélén állt, az epreserdő tövében.

A bádoglemezekből kimustrált autóbuszkarosszériából összetákoltt bódét már csak a gondviselés őrizte meg az összeomlástól. A pajta ablakán a háború utáni idők „divatja” szerint üveg helyett zsírpapír feszült, amit a szabadon kószáló novemberi szél meg-megzörgetett olykor.

Odabent ládák, fahasábok és más ülőalkalmatosságokon vagy tucatnyi ember telepedte körül a haloványan lobogó gyertyafényt.

A Magyar Kommunista Párt telepi sejtje ülésezett itt.

1946. november elsejét írtak.

Majoros kicserélte a tövig égett gyertyát, és kedvetlenül megszólalt:

– Már a harmadikat fogyasztjuk el... Figyelmeztetem az egybegyülteket, nincs több gyertyám.

A sovány, szemüveges Gere rámosolygott a sötétből.

– Én előrelátó voltam, Feri – és hatalmas kocsisgyertyát húzott ki a zsebéből. – Az ülés zavartalan lefolyása biztosítva van.

Harmadik órája vitatkoztak, sehogyan sem tudtak dűlőre jutni.

– Javaslom, alakuljunk át gittegyletté – morogta Kőműves. Egy közönséges elemista irkában elkeseredetten vezette az ülés jegyzőkönyvét. – Mellesleg, adhatnátok egy rendesebb ceruzát.

A hüvelyknyi, sarkig koptatott ceruzát csak nagy ügyyel-bajjal tarthatta nehéz .ujjai között.

– De most már szeretném végre tudni, hogy a vörös csillag miért nem nyeri el szeretett elvtársaim tetszését?

– Ugyan, nem erről van szó – vágott közbe valaki ingerülten. – Értsd meg, Kálmán, felesleges. Teljesen felesleges ...

– Az eszed tokja, az felesleges – fortyant fel Kőműves. – Miért felesleges kitűzni a vörös csillagot?

Szokása szerint hamar indulatba jött, dühösen méregette a legfőbb ellenkezőt, Vincze Lajost.

– A hétszentségit neki, micsoda észjárás ez?!

Gere lecsillapította a kedélyeket, szemüvegét kezdte törölgetni.

– Én is a csillag mellett vagyok – mondta csendesen. – Nézzétek, a dolognak első pillantásra talán nincs jelentősége. Igaz, más dolog volt újjáépíteni az üzemet, falura járni, megvívni a vasútszatát... Komolyabb dolog, elismerem. De nemcsak praktikus szempontok vannak a világon. Az embereknek látniuk kell, hogy valami készül... hogy valami új készül... Nem mindegy, hogy a tudatában vannak-e ennek ...

Néhányan a vállukat vonogatták.

– Igaz, igaz – mondták. – De hát gondolkozzunk csak. A gépgyár francia kézben van. Elég jól kijövünk velük. Mi az ördögnek idő előtt felbőszíteni őket? Előbb-utóbb úgylis a gyárra kerül az a csillag.

– Ahogy nézem, inkább utóbb – dohogott Kőműves. – Ezzel a nagy polgári demokráciával már torkig vagyok, fiúk. Az ember azt várta, hogy no ... végre megváltozik ez az átkozott világ ... De hát a fene az egészbe! Moszjő Brousson többet vág zsebre, mint azelőtt, a mi fenekünk pedig változatlanul kilóg a nadrágból. Az a marha nagy öntudatunk meg lassan úgy eltűnik, mint szürke szamár a ködben. Jó, újjáépítettük a gyárat, szükségünk van moszjő Brousson gépeire ... Jó, az a helyes politika most. De eltitkolni, hogy vagyunk, hogy létezőnk, hogy mi vagyunk az igazi várományosok ... Ej, ej, fiúk, szedjétek már össze a kevés sütnivalókat!

Az aggályoskodók megint csak vállat vontak. A pártnak nincs valami sok szava a gépgyárban, ezek a franciák jól ismerik a dörgést. Magasabb órabért adnak, szociális juttatásokat, édesgetik az embereket. Ha szóba kerül az államosítás, legtöbbször morog: „Mi a nyavalyának? Broussonék jól fizetnek, többet amúgy sem kaphatnánk.” Vigyorognak, és azt mondják: „Mi haspolitikusok vagyunk, fiúk. Haspártiak.” Ki tudja, talán ők morognának legjobban a csillag miatt. Meg aztán az igazgatóságnak ezer eszköze akadna, hogy visszavágjon.

– Felesleges – mondta Vincze Lajos. – Nincs értelme. Erre még nem érett meg az idő ...

– Ó, hogy egyem azt a két és feles lelkedet! – háborgott Kőműves. – Te, aranyszájú szocdemvezér! De megtanultad a Peyer-féle pappedlidumát! Mire nem érett meg az idő? Hogy kiakólbólítsuk ezt az egész Brousson-bandát? No, arra még nem érett meg. De hát a csillag, az más... Lesül a képemről a bőr! A nyilasok alatt voltak, akik telimázolták csillaggal a műhelyeket. Nem féltették a bőrüket...

– A gyertya a végét járja – közölte Majoros. Elejét akarta venni a vérmesebb összeszólalkozásnak.

Elvette Gerétől a kocsisgyertyát és meggyújtotta.

– Nézzétek – mondta. – Én mindenesetre megcsinálom a csillagot. Anyagom van hozzá, a hegesztők majd segítenek. Vörös festékre van szükségem. Ki szerzi meg?

De Vincze Lajos egyre csak azt hajtogatta: gondoljuk meg jobban, gondoljuk meg jobban. A lobbanékony Kőműves kifogyott a béketúrésból, káromkodni kezdett. Ismét Gerének kellett lecsendesítenie.

– El kell fogadni a dolgot – mondta. – Higgyétek el, az emberek fölfigyelnek ilyesmire. Ha megszólalunk, hallgatni fognak a szavunkra. Az igazgatóságra füttyülünk.

Vincze végre nem ellenkezett. Hallgatólagosan beadta a derekát, bár arca változatlanul aggodalmas maradt.

Gere csendesen mosolygott, tudta, mi jár a fejében. Az öt gyerekére gondolhatott, és arra ... Igen, furcsa dolog. Egy évvel a felszabadulás után Broussonék akkor tehetik őket, valamennyiüket az utcára, mikor kedvük tartja.

– Tehát megegyeztünk – zárta le a vitát Kőműves, és a ficni ceruzával bekörmölte a határozatot az irkába.

A csillag néhány nap múlva elkészült. Miután befejezte a festést, Majoros kitette a pajta elé száradni. A reggeli műszakból hazatérők megálltak előtte, nézegették.

– Nem rossz – mondogatták, de egyebet nemigen mondtak. Hallgattak és nézték.

Hamar elterjedt a híre, mire készülődnek Majorosék. Beszéltek a telepen is, beszéltek az üzemben is, de senki sem foglalt állást. Egyik nap, műszak végén, Gere akkor toppant be az öltözőbe, amikor éppen ezt vitatták meg a többiek. Megvitatták? „Tulajdonképpen mosolyogni kellene rajtuk – gondolta Gere –, ha nem volna olyan szomorú a dolog.” Igen, az emberek nem mertek beszélni. Zavaros idők jártak, nap nap után rémhírek, kósza híresztelések röppentek fel; nem tudtak eligazodni a politika változásaiban. Ki tudja, mi lesz holnap? Hiszen két éve még egy ilyen csillagért főbelövés járt volna... Ki tudja, mi lesz holnap? Gere szomorúan mosolygott magában. „Nehéz lesz – gondolta. – Milyen nehéz lesz visszaadni a bátorságukat, a hitüket, az öntudatukat.” Nem szól szám, nem fáj fejem – filozófiájuk csupán ennyiből áll, és erre a filozófiára évek, évtizedek tanulságai tanították meg őket. Hiszen lelkük mélyén, legrejtettebb ösztöneikben talán helyeslik ezt a csillagot, talán még valami izgalom is fellobban bennük érte ... De hát vajon nem gyűlölték annak idején a nácikat, a nyilasokat, nem égett-e szemükben a gyűlölet? ... S mindez mennyit ért? Emlékszik, amikor az igazgatósági épület előtt két munkást agyonlőttek. Szabotázssal vádolva, a „felkoncoltatik” törvény alapján állították falhoz mindkettőjüket. Elrettentő példát akartak statuálni, és a műhelyekből a főépület elé terelték az embereket. Kétezeren álltak ott néma karéjban, s mindössze néhány tucat zöldinges. Ha csak egyetlen ember elkiáltja magát... De nem, szótlánul, merev arccal nézték végig két társuk kivégzését, majd lehajtott fejjel, némán mentek vissza a műhelyekbe.

Gere körülnézett, most már csend volt az öltözőben. Ő sem szólalt meg, öltözködni kezdett. Látta a szemesarkából, hogy egyik bökdösi a másikat, hogy szólaljon már meg – furdalta őket a kíváncsiság. Ő úgy tett, mint aki semmit sem vesz észre. Csend volt, csak a szellőzőberendezés monoton dohogása hallatszott.

Csak amikor már kilépett a folyosóra, jött utána és szólította meg egy idősebb ember.

– Mondd csak, igaz-e, amit beszélnek?

Gere bajuszába rejtette mosolyát és megkérdezte:

– Mit beszélnek?

– Hát erről a csillagról – köhécselt az öreg, és tüskésre nyírt fehér hajába gereblyézett. – Összevissza beszélnek, tudod ...

– Igazat beszélnek – mondta Gere. – November hetedikén csillag lesz a gyáron.

Az öreg összehúzta a szemét, ravaszul pillantott rá.

– Ha lesz, hát lesz. A ti dolgotok. De utána mi lesz? Mert ha engeditek leszedni, akár föl se tegyétek.

Ekkor néhányan kijöttek az öltözőből, az öreg intett, és elsietett.

Gere eltűnődve ballagott ki az udvarra. Ezek a szavak szeget ütöttek a fejébe. Igen, ezen a gyáron egyszer már volt vörös csillag. Egyszer régen, százegy napig ...

A főbejáratnál a portással együtt sötét ruhás hivatalnok várta.

– Gere szaki – szólította meg a portás. – Az igazgató úr kéreti.

Maximilien Berthier, a hajlott hátú, magas francia, akit Gere eddig csak látásból ismert, az igazgatói szobában fogadta.

– Asseyez vous – mutatott az egyik fotelra, és cigarettával kínálta vendégét.

A továbbiak folyamán tolmács közvetítette a beszélgetést, mert monsieur Berthier keveset tudott magyarul. A tolmács, szemüveges, sápadt fiatalember, egykedvűen hadarta el a bevezetőt.

– Berthier úr felvilágosítást szeretne kérni öntől. Tudomására hozták ugyanis, hogy a kommunista szervezet ötágú csillagot óhajt kitűzni a gyárra.

Gere leütötte cigarettájáról a hamut, és az igazgatóra pillantott.

– Igen, valóban így van – bólintott.

Maximilien Berthier hátradült székében, és a mennyezetre fújta a füstöt. A nyílt válasz nem lepte meg. Amikor szemügyre vette ezt a keskeny arcú, okos, szemüveges embert, rögtön látta: ez az ember nem fog hazudni. Őszintén megvallva, nagyon rokonszenvesnek találta Gerét.

– Kínos helyzetbe hoznak – szólalt meg csendesen –, ezt igazán sajnálom. Én szeretnék mindenfajta politikai jellegű összetűzést elkerülni az üzemben.

A tolmács unottan fordított, Gere halványan elmosolyodott.

– A politikai összetűzések kerülése is politika, igazgató úr. Mi a csillag kitűzésével november hetedikét akarjuk megünnepelni. Vagyis szintén politizálni akarunk.

Berthier bólintott, hallgatott egy darabig. Olyan ember volt, aki, ha csak lehetősége adódott, mindig elkerülte a kiélezett helyzeteket, mert szíve mélyén gyűlölte a civakodást, és megvetette az erőszakot. Meg volt győződve jószándékáról, arról, hogy a munkások érdekeit is védelmező igazgató. Persze, Magyarországon, ahol a politikai helyzet most egészen kusza, ez nem könnyű feladat. A bőrpárnás ajtóra pillantott, amely a legapróbb neszig elzárta előle a külvilág lármáját, és fáradtságot érzett. „Ez a budapesti igazgatóskodás egyre jobban hasonlít valami száműzetésre” – gondolta. A pesti gyártelep a hatalmas Brousson-tröszt másodrangú leányvállalatai közé tartozott, és Berthier tudta, hogy az üzem a tröszt szempontjából rég halottnak tekinthető. Nemhogy bővítését, fejlesztését nem szorgalmazzák, de még az elavult berendezéseket sem hajlandók felújítani. „Süllyedő hajó – gondolta kedvetlenül. – A kapitány pedig úgy is pörüljár, ha elsőnek távozik, de úgy is, ha utolsónak marad.”

Berthier gyanakvása nem volt alaptalan. Ő, aki az Ellenállásban tevékenyen részt vett, minden bizonnyal szálka a trösztelnökség néhány volt kollaboránsának, szimpatizánsának szemében. Ezek az urak szeretnék mihamarább megszabadulni

tőle.

Gerére nézett, és halkán beszélni kezdett. A tolmács ezúttal némi érdeklődést áruolt el.

– Monsieur Berthier ugyan nem kommunista, de egy ízben, 1945. november 7-én francia és orosz maquisard-okkal együtt ő is megünnepelte az októberi forradalom évfordulóját. Monsieur Berthier tiszteli az orosz népet, és tiszteli a kommunistákat. De mint hivatalnok, mint a Brousson-tröszt megbízott képviselője, szimpátiája ellenére sem engedélyezheti a vörös csillag kitűzését.

– Ez természetes – felelte Gere. – Kérem, mondja meg az igazgató úrnak, mi nem kérjük az engedélyét.

A tolmács rácsudálkozott, majd egykedvű vállvonogatás kíséretében lefordította szavait.

„Igen, ez már a hamisítatlan kommunista frazeológia” – gondolta Berthier igazgató, és rosszkedvűen elnyomta cigarettáját. A hatalmas kolóniai íróasztalon dosszié feküdt. Maximilien Berthier úgy nyitotta fel a dosszié fedelét, mint aki maga is undorodik attól, amit tesz.

– A személyzeti igazgatótól bekértem a kommunista párttagok névsorát. – Elvörösödött, nem pillantott Gerére, a papírlapot nézte. – Kérem, értse meg a helyzetemet. Én gyűlölöm az efféle módszereket. De ez az üzem a magyar állammal kötött szerződés értelmében francia tulajdon. Jogomban áll olyan szankciók alkalmazása, amikre a francia ipartörvények módot nyújtanak. Sőt, jogomban áll a maguk rendőrségének közbelépését is kérnem. Ön, a kommunista párt üzemi titkára, helyesen tenné, ha jobban megfontolná szándékát.

Gere felállt, és engedélyt kért, hogy távozhasson.

Maximilien Berthier fanyarul mosolygott. „Ez természetes – gondolta. – Nekem így kellett cselekednem, ő pedig nem tehetett másként. Ez az, amit nem lehet összeegyeztetni.”

És kedvetlenül ellökte maga elől a dossziét.

Gere este átment Kőművesekhez. Kőműves rendezőgárdista ingben ült a konyhában, a sparthert mellett, és arcát borogatta.

– Egy kis csetepaté volt – dörmögte lelkesedés nélkül, és megmutatott egy kék foltot a szeme alatt.

A tükörrel szemben ült, időnként aggodalmasan belepislantott.

– A nagygyűlés után egy csoport belénk kötött – mesélte. – Füttykössel, ólombottal hadonásztak az ipsék. No, azért néhányal megszagoltattam az öklömet.

– De a papát is jól szájon vágták – vigyorgott a tízéves Fetyó.

Kőműves dühbe gurult, és megfenyegette a kisfiút.

De fenyegetésében több szeretet volt, mint harag, így hát Fetyó egy cseppet sem ijedt meg.

– Biztos kigazdák voltak – intett megvetéssel. – Az ilyeneket Tarzan haleffel tenné hidegre.

– Jesszusom! – rémüldözött az anyja. – Mi az a halef?

– Kés – mondta Fetyó. – Tarzan azzal intézi a dolgait.

– Nem rossz módszer – ismerte el Gefe. – A történelemben néhányszor már sikerrel alkalmazták.

Az asszony bort tett az asztalra. Ittak, majd Gere így szólt:

– Gondoltam valamit, Kálmán.

– Nocsak – hümmögött Kőműves, és lopva megnézte magát a tükörben.

– Arra gondoltam – folytatta Gere –, hogy nem lenne jó dolog, ha azt a csillagot, mondjuk, egy óra múlva leszerelnék. Ha már föltesszük, valahogy úgy kéne ... Érted, ugye?

Kőműves elvigyorodott, és biztosította, hogy a legnagyobb mértékben érti.

Kicserélte arcán a borogatást, és ravaszul mosolygott.

– Az igazat megvallva, erről nem akartam beszélni neked. De most már üsse kő! Hát hallgass csak meg. Azt a csillagot ugyan le nem fogják szedni. Van nekem egy régi komám, akivel már meg is értekeztem az egészet. – Előrehajolt, és jelentős tekintettel odasúgta. – Magasépítő a gyerek ... Hát nem érted? A háború alatt magam is az voltam.

Gere megértette, és fehér lett, mint a fal.

– Nem – mondta szó sem lehet róla. Ebbe nem egyezem bele, Kálmán. – Hevesen rázta a fejét, kézzel-lábbal tiltakozott. – Te, atyaúristen! A csillag miatt amúgy is kapunk a kerülettől. Hát még ez az örülség ráadásul...

Kőműves mondott valamit a kerületre, mire az asszony sietve betuszkolta Fetyót a szobába.

– Nna – biccentett Kőműves, és szerfölött elégedettnek látszott. – A kerületről ennyi elég. Te meg csak ne ijedez, nem voltam műkedvelő a szakmában. Egy óra alatt szép kényelmesen felvászorgunk a kéményre.

Gere egyre csak a fejét rázta, és gyomra is belefájdult a nagy izgalomba. Ám könyöröghetett, fenyegetőzhetett, mintha csak a falnak beszélt volna. Kőműves az arcát borogatta, és derűsen figyelt rá, Gere aggodalma egy cseppet sem hatotta meg. Gere pedig végül belefáradt a meddő próbálkozásba, és elmesélte délutáni beszélgetését az igazgatóval. Kőműves ezt már nagy érdeklődéssel hallgatta, miközben hol a combját csapkodta, hol hahotázott gyönyörűségében.

– Befütünk mőszi Berthier-nek! – fogadkozott. – Marx Károly szakállára esküszöm, olyan melege lesz, mintha nem is novembert írnánk!

Később Gere elbúcsúzott, s ő kikísérte a sarokig. A sikátorokon koromsötét volt, egy ablakban sem égett már fény.

– Hanem azért, tudod – sóhajtott fel Kőműves –, bárhogy kedvem is az efféle partizánmunkát, jobb szeretném már hivatalosan felcipelni azt a csillagot.

– Türelmesek vagyunk – mosolygott Gere.

Hűvös volt, erős szél fújt. Felgyürték gallérjukat, s cigarettáik fel-felgyúló parázsánál szóltanul néztek egymásra.

– Türelmesek? – Kőműves keserűen nevetni kezdett. – Türelmesek ezen a lakótelepnek csúfolt szemétdombon? Én türelmetlen vagyok, Imre, minden porcikám ágál, lázadozik. Ki fogja visszaadni nekem azt a harmincöt évet, amit itt kellett eltöltenem? Más élet kéne már. Olyan, amiről annyit ábrándoztunk... Mondd, mikor jön már el annak az ideje ... a mi életünké? ... Meddig kell még várnunk rá? ...

Gere nem szólt, megszorította a kezét, és ezt mondta:

– Vigyázatok magatokra, Kálmán. Nagyon-nagyon vigyázatok.

S nehogy Kőműves észrevegye meghatottságát, sarkon fordult és elsietett.

Berthier igazgató, mint rendesen, november hetedikén is korán reggel indult el a lakásáról. A Hudson kocsit negyed kilenc után néhány perccel fordult be a gépgyár főkapuján.

Berthier megszokta, hogy kocsija már teljesen elnéptelenedett gyárudvaron halad keresztül, megkerüli a szerelde ódon épületét, ahonnan mindig titokzatos zörejek szűrődnek ki, majd lassan, szinte lépésben a főépület elé gördül.

Ezúttal azonban nem a megszokott látvány fogadta. Nagy megrökönyödésére a szerelde bejáratánál csoportokba verődve emberek beszélgettek, de a főépület előtti tágas udvar is teli volt ácsorgókkal.

Megállította a kocsit, kiszállt, és a legközelebbi csoporthoz sietett.

– Qu'est ce que c'est? – kérdezte szigorúan, és az órájára mutatott. – Kérem, micsoda dolog!

A munkások hallgattak. Egy-kettő elsomfordált, a többi bizalmatlanul méregette az igazgatót.

– Fél kilenc óra – háborgott Berthier. – Kérem, micsoda dolog?

– Étoile – mondta az egyik. – Étoile rouge. – És valamennyien fölfelé mutogattak.

A főépület felől futva közeledett Péchy-Pucher Béla, a helyettes igazgató. Kerek arca kihevült, zsebkendővel törülgette verejtékező homlokát.

– A tűzoltóságot már kihívtam, monsieur Berthier – kiáltotta már messziről. – A rendőrség is percekben belül kiszáll. – Alig kapott levegőt a nagy sietségtől. – Hajnalban másztak fel... Kijátszották az őrséget a bitangok ...

Berthier igazgató elővette szemüvegét, és a karcsún égnek szökő kémény közepe táján megpillantotta a vörös csillagot. A csillag kicsiny volt, de égővörös színe erősen csillogott a reggeli fényben.

„Így is jó” – gondolta magában. Hirtelen elöntötte a düh, sarkon fordult, és a főépület felé sietett.

Nyomában ott loholt Péchy-Pucher Béla, és verejtékező homlokát törülgetve egyre csak mentegetőzött.

– Semmit sem tehettem, monsieur Berthier ... Jól kieszték a gazemberek. Későn értesített az őrség... Tehetetlen voltam már, monsieur Berthier ...

Berthier végigviharzott a folyosón, rá sem hederített az igazgatói iroda előtt ácsorgó csoportra. A sötét ruhás hivatalnokok nyugtalanul fürkészték arcát.

„Mint valami gyászgyülekezet” – gondolta megvetően, és nyomában az aligazgatóval bement a szobájába.

– Most nincs időnk beszélgetni, monsieur Pucher – mondta ingerülten. – Öt percen belül mindenki elfoglalja a munkahelyét. Én magam ellenőrzöm majd.

Miután Péchy-Pucher eltávozott, Berthier igazgató a személyzeti főnököt kérte.

Kilenc óra tíz perckor aláírta a harmincnégy kommunista munkás azonnali hatállyal való elbocsátását.

Kilenc óra negyvenkor a vasöntöde beszüntette a munkát, fél óra múlva az egész üzem leállt. Az emberek először csoportokba verődtek, majd a főépület előtt kezdtek gyülekezni, letaposva a virágágyakat, és tekintetüket az épületre szegezték.

Három riadóautó érkezett, acélsisakos, gumibotos rendőrök szállták meg a főépület bejáratát.

A téren csend volt, a munkások nem mutattak ellenséges szándékot. Küldöttségük csupán azt követelte az igazgatótól, hogy vonja vissza a kommunista munkások

elbocsátását.

– Szolidárisak vagyunk velük – mondta a szabad szakszervezet üzemi titkára. – Amíg a felmondást nem hatálytalanítják, nem vesszük fel a munkát.

Tíz óra után néhány perccel, sok eredménytelen kísérlet után a tűzoltó osztag abbahagyta a vörös csillag leszerelését. A tömeg gúnyolódása közepette ültek vissza kocsijukra.

- Mi az, legények? Túl magasra tették?
- Tériszonyuk van – röhögött valaki.
- Talán majd moszjő Berthier ...
- Rajta, moszjő Berthier! Moszjő Berthier, avant!...

A kiáltást felkapták középen is, egy pillanat múlva az egész udvar harsogott.

– Moszjő Berthier, avant!

A rendőrök mozdulatlanul álltak a bejáratnál.

- Nem jó vége lesz ennek – szólt valaki.
- Ugyan már! Nem Párizsban vagyunk...

Sokan mégis jobbnak látták odébbállni.

Az öntöde falához húzódtak, onnan figyelték a többieket.

Gere pedig végre rátalált Kőművesre. Kőművest sokan fogták körül, jókedvűen taszigálták.

– Ez aztán a világattrakció, mi, fiúk?

– No, milyen onnét a kilátás?

– Vacak – legyintett Kőműves. – Higgyétek el, a telep ugyanolyan ronda, mint idelent.

Alacsony, zömök díjbirkózó állt mellette. Kőműves hátba vágta, és bemutatta Gerének: – Schultz elvtárs. Profi magasépítő.

A zömök ember félszegen mosolygott, ajkáról lecsípett egy dohányszálat.

– Specialista vagyok – mondta szerényen. – Múlt héten a Hofherre tűztük ki. Ott melegebb volt, verekedni is kellett.

– A Hofherről leszedték – mondta valaki izgatottan.

– Hát innen nem fogják ...

Gere félrevonta Kőművest.

– Ó, ti... ti csirkefogók! – dohogott. – Egész éjszaka nem hunytam le a szememet miattatok. Még egy ilyen izgalom és bevonulok a bolondházba ...

Megölelte Kőművest, és megkérdezte tőle:

– Aztán féltél legalább?

– Hát – Kőműves elfintorította az arcát. – Ami igaz, igaz, kijöttem már a tréningből. Meg aztán a földön mégiscsak kellemesebb. De ahogy elnézem ezt a népünnepelet, igazán megérte. Elkapta őket a gépszíj, mi?

A tömeg felmorajlott. Az épület erkélyére kilépett a szakszervezet titkára, és széles karlengetéssel csendre intett. Szavait elnyelte az izgatott moraj, a hátsó sorokig már csak foszlányok jutottak el.

– A munkát felvesszük ... elbocsátások megsemmisítve ... vissza a műhelyekbe ...

Az emberek kiáltozásba törtek ki, néhány sapka a levegőbe repült. Oldalt, a szereidé előtt szorongok a Marseillaise-t kezdték énekelni. „Nem lesz a tőke úr

mirajtuk.”

– Igazán stílszerű – mosolygott magában Gere. – Van érzékük a dolgok iránt.

Maximilien Berthier két emelettel feljebb, az ablakból nézte az embereket, és ugyanerre gondolt.

„Ivryben se csinálják jobban – mormolta fanyarul. – Úgy látszik, már itt is megtanultak egyet-mást.”

– És a csillag? – sopánkodott a háta mögött Péchy-Pucher. – A csillaggal mi lesz, monsieur Berthier? Csak nem fogunk a vörös csillag árnyékában dolgozni?

Berthier vállat vont, és savanyúan elmosolyodott.

– Majd megszokja, monsieur Pucher ... hamarosan ...

Amint egyedül maradt a szobában, rögtön behívta a titkárnőjét. A tröszt elnökségének címezve levelet kezdett diktálni. A felmentését kérte.

Gere beindította a gépét. De alig emelkedett arca elé a forgácsfüst, valaki megérintette a vállát.

A kefefrizurás öreg állt mellette, aki néhány napja megszólította a folyosón. Tüzet kért, és keskeny szemével most is ugyanolyan ravaszul pillantott rá.

– Első lépésnek megteszi – bólintott. – Első lépésnek, elvtárs...

Sapkájához pöccintette az ujját, és ment vissza a gépéhez.

VILLÁMFÉNY

Első gyűjteményes kiállításom nemrég nyílt meg. Sem embernek, sem festőnek nem vagyok öreg, még csak azt sem mondhatom el magamról, hogy különösebben benne járnék a korban. Azt azonban dicsekvés nélkül állíthatom, hogy nevemet széles körben ismerik, képeimet általában szívesen vásárolják. Hogy első kiállításomra csak most, viszonylag későn került sor, azért senkit sem vádolok, én magam akartam így. Azt tartom, inkább csak tízévenként egyet, de arra felfigyeljenek. Kiállításomnak sikere volt. Sokan keresték fel a galériát, és csaknem mindegyik lap foglalkozott velem, a kritikusok nem fukarkodtak az elismerő sorokkal: fiatal kora ellenére ... színeinek gazdagsága ... érett kompozíciós készsége ... Nem éreztem sem örömet, sem elégedettséget. Napok óta nyugtalan gondolatok foglalkoztattak, talán a vendégkönyv rontotta meg kedvemet, nem tudom. Unottan böngésztem végig az első heti bejegyzéseket, semmivel sem voltak tartalmasabbak a kritikusok üres lelkendezésénél. Egy rövid bejegyzés azonban meghökkentett. „Csalódtam a gyűjteményében. Bocsásson meg, de mást és többet reméltem Öntől. Néhány éve jobb képeket festett.”

Mivel az aláírás hiányzott, azonnal továbblapoztam. De azt a két sort nem tudtam kiverni a fejemből. Annyira bosszantott, hogy aznap este nehezen feküdtem le, és sokáig nem aludtam el. „Nevetséges – gondoltam. – Ilyet beírni. Mit festettem én néhány éve? Esztergályosokat, öntöket, üzemet, egyszóval ugyanolyan ortodox voltam témáimban is, mint gondolataimban.” Igen, munkásokat festettem, egyebet nem akartam észrevenni a világon, sem a természetet, az őszi erdő paszellszíneit, sem az asszonyok termékeny szépségét; az üzemek füstjében láttam a költészetet. Azóta már megtanultam, hogy a festészet más dolog. Költészet, de a színek, a szép vonalak, az örök nyugalom, az örök szépség költészete. És aki ilyet írt be a vendégkönyvbe, az

ostoba, szemellenzős vagy egyszerűen féltékeny, aki a kedvemet akarja szegni.

De nyugtalanságom nem múlt el. Attól kezdve reggeltől estig a kiállításon tartózkodtam, fáradhatatlanul sétálgatva a nagy, világos termekben, izgatottan és gyanakvóan fülelve a látogatók megjegyzéseit. Úgy éreztem, sokan fejezik ki csalódottságukat. Ilyenkor valami különös hevület ragadott el, tehetségem és művészi igazságom tudatában szenvedélyesen akartam bizonygatni képeim értékeit, szerettem volna megmagyarázni nekik, mire figyeljenek, hogy figyeljék meg színeim gazdagságát, lakkcsiszolással készült vásznaim tompa ragyogását, tájaim fülledt, trópusi hangulatát, aktjaim buja szépségét. De nem tehettem meg. Tiltotta önérzetem, s nyomban lelepleztem volna magamat, ahogy erre egy ízben majdnem sor is került.

Fiatal házaspár nézte képeimet, hosszasan álldogálva mindegyik előtt. Időnként egymásra pillantottak, látszott rajtuk, hogy csalódottak. Újságíróként mutatkoztam be, és türelmetlenül faggatni kezdtem őket.

– Nem vagyok hozzáértő, mérnök vagyok – mondta a férfi, keskeny, okos arcát felém fordítva –, lehet, hogy nincs igazam. Én ismertem ugyanennek a festőnek néhány régi képét is. Nem állítom, hogy kiemelkedő nagyság volt. De valami olyasmit próbált, ami új volt. Munkásokat festett, őszintén, igaz érzésekkel, líraian ... Ismerem a munkásokat, hiszen köztük élek. De ha nem ismerném őket, azokból a képekből fogalmat alkothattam volna róluk.

Félbeszakítottam, vitatkozni kezdtem.

– Új tematikát keresett. Erdő, táj, szerelem ... E témákban talán nem lehet mesterit alkotni?

A férfi figyelmesen hallgatott.

– Dehogynem – bólintott. – Csakhogy neki a munkás, az üzem volt az igazi témája, a nagy élménye. Azt kevesen ismerték úgy, mint ő. Sokáig azt hittem, Derkovits művét folytatja... – az egyik képre mutatott, és azt mondta:

– Aktot, tájat is fessen, ki mondja, hogy ne fessen? De azt mások is festenek, és higgye el, érettebben, mint ő.

Az asszony helyeselt: – Emlékszem egy régi képére – szólalt meg. – Fiatalkor munkás portréja, félrekapott sapkában, homlokába lógó hajjal... valami tréfás, nagyotmondó fiú lehetett. Igazi kópé. Csupa tűz, öröm volt az a kép. Ha ránéztem, mosolyognom kellett...

Vitatkozhattam volna még, s a kedvem is meg lett volna hozzá, de ők furcsállóan néztek rám, tolakodó idegenre, és ha megtudják, ki vagyok, ugyancsak kényelmetlenül érzem magam. Elköszöntem hát tőlük, és rosszkedvűen bementem a galéria irodájába.

Ott meglepetés várt. A fotelban ülő zömök, cigarettázó férfiban régi jó barátomat, hajdani brigádtársamat, Muresán Eleket ismertem fel. Kezet szorítottunk, lelkendezve örültünk egymásnak. Nekem jólesett, hogy eljött, nem feledkezett meg rólam, ő pedig – úgy láttam – meghatódott, hogy ennyire megörültem neki. Sok-sok éve nem láttuk egymást, kivéve néhány futólagos találkozást, amikor sem kérdezősködésre, sem beszélgetésre nem jutott idő. Pedig azóta annyi minden történt! Eljöttünk a gyárból, új hivatást választottunk. Én festő lettem, ő meg minisztériumba került, magas beosztásba, az újságokban gyakorta olvastam a nevét. Fűrészeltük egymást, úgy találtam, hogy nem sokat változott. Vonásai ugyan mélyebbek lettek, arca talán valamivel teltebb, és sűrű, fekete hajában imitt-amott őszes szálak csillantak, de ugyanaz a jókedvű, derűs fickó maradt, mint régen.

Beszélggettünk, mohón kérdegettük egymást. Kiderült, hogy megnősült, nála alig fiatalabb nőt vett el, de jól választott, felesége értelmes, okos asszony, aki például

nagyon szereti a képzőművészetet, kiállításomat már látta, és képeim éppen úgy tetszenek neki, mint Muresánnak. Ez is jólesett. Muresánnak annyira tetszettek a képeim, hogy végül már nem győztem szabadkozni, és hogy zavaromat valamiképp palástoljam, elmeséltem, hogy egy látogató éppen az ő portréját hiányolta az előbb.

Muresán jóízűen nevetett.

– Bolondság. Mi tagadás, kerestem én is, de jobb, hogy nem tetted ki. Régi dolog, és a régi dolgokkal helyesebb nem törődni. Ezek itt a te pompás képeid, színek, fény, derű, mintha tavaszi mezőn sétálna az ember ... A régi képeid valahogy nyomasztóak voltak, engem például mindig elszomorítottak. Kormos arcok, füst, nehéz verejtékszag ... még a jókedv, a mosoly is kissé keserű volt azokon. A művésztől mást vár az ember, öregem. Feloldódást, gyönyörűséget...

Megnyugtattak a szavai. Éppen, mert ő mondta. Muresán szavának volt hitele nálam. Évekig dolgozott mellettem a MÁVAG-ban, erdélyi fiú volt, ha jól emlékszem, valami eldugott hegyi faluból, Etédről származott. Apja román volt, anyja székely, ő anyja után vallotta magát, és ebből nem engedett. Különös, számomra érthetetlen szavakat szőtt lelkesedéstől fűtött, ízes, véget nem érő mondataiba, s ha szóhoz jutott, valósággal terrorizálni kellett, hogy már-szédül-tőled-a-fejem-te-jóságos-isten-hazonnal-abba-nem-hagyod... – ilyenkor Muresán Elek barna arca elszomorodott, éles vonású szája megvetően lebiggyedt, és csalódottan beletúrt a hajába. Szeretett beszélni, furcsa, hihetetlen történeteket mesélni, amelyekben a jó győzött, az igazság végül mindig felülkerekedett. Karusszelesztergán dolgozott, jó munkás volt és derék fiú. Örökké üzte-hajtotta valami, falura járt, agitált, szabadságharcos kiképzésre jelentkezett, és Görögországba akart menni, a makedón partizánok közé. Nekem – cimborák voltunk – számtalanszor elpanaszolta: – Nyughatatlan vérem van, pajtás. Góbé bújt meg bennem, átkozott, nyughatatlan, és én örökké csak kószálnék, csavarognék. Egy tarisznya kell nékem, bele egy darab szalonna, kerek cipő, és a világot is bébarangolnám.

Én mindig Jelky Andrással ugrattam. Felcsillant a szeme, sűrűn bólogatott.

– Igaz ember volt, holott szegény, mint a templom egere. – És elfogódott hangon nyomban mondogatni kezdte: – Tudod, én valami nagyot akarnék tenni, valami mesebelien nagyot. Érted is te ezt?! ... Valami nemesen nagyot tenni, mint a mesehős, a szegénylegény, ki elindul megkeresni az aranyalmafát. Az aranyalmafát, aminek gyümölcsébe ha beléharap az ember, a jóságot, az igazságot meg a boldogságot szívja magába ... Ilyen nagyot akarok én. Meg is teszem, pajtás, meg én, meglásd ...

Később lefestettem. Érdekes arca volt. Sokáig fürkésztem merészen előreívelő, fényes homlokát, akaratos vonású arcát, ferde „ördög szemöldöktől” határolt szemét. Tompa fényű, szűk pupillájú szeme volt, mint a határozott tekintetű, messze révedő embereknek, de valami csillogás is táncolt benne, csalafinta kópémosoly. Modellt ült nekem, én pedig úgy éreztem, hogy valami nagyon fontosat tudok elmondani ezzel a képpel, hogy a mi korunk erős, elszánt, furfangos munkásemberét festettem meg, aki a legőszintébb érzésekre ihleti a művészt. Amikor a kép elkészült, meg is vallottam:

– Te a mi időnk Jelky Andrása vagy, Muresán.

Ő mosolygott, nem válaszolt, de a kép tetszett neki.

Felidéztem a portrét, és egy pillanatig sajnáltam, hogy nem állítottam ki. Igaz, kirítt volna a többi közül. Néhány év óta már más képeket festettem, új témák vonzottak, melyek korábbi kétkedőimet is meggyőzték tehetségemről, én pedig annyi tévút, gyötrelem, felesleges kínlás után végre megízlelhettem a valódi művészet gyümölcsét; örömöm telt a munkában, könnyen, erőfeszítés nélkül dolgoztam végre. Nem bántam meg választásomat. Nyugalmat akartam. Muresán Elek portréja talán

ismét mocskolódást zúdított volna rám, sok kicsinyes intrika hálóját fonta volna körém, esetleg még azzal is vádoltak volna, hogy ilyen módon akarom újra elnyerni a hivatalos szervek kegyeit. Jó, hogy Muresán mindezt megértette, hogy tapintatosan viselkedett, és nem illetett szemrehányással. Nemsokára elbúcsúzott, és meghívott magához.

– Felelevenítjük majd a régi napokat – mondta, többször is megrázva a kezemet. – Mennyi beszélgetnivalónk van! Mióta nem találkoztunk? ... hét éve, nyolc éve? ... Hatalmas idő. A képeimet is megnézed majd. No, nem vagyok konkurens, csak amolyan műkedvelő piktor, a magam kedvtelésére.

Másnap már elfelejtettem a meghívást, de Muresán rám telefonált, és röstelkedésemben akár azonnal elindultam volna. Vasárnap aztán fogaskerekűvel felmentem a Szabadsághegyre. Verőfényes, tavaszi délelőtt volt, a vasút mentén húzódó kertekben orgona virágzott. A kocszi zsúfolásig megtelt kirándulókkal, valaki elragadtatott hangon szüntelenül ámuldozott.

– Nézd a tájat, Lujza! Festő ecsetjére való ...

Ingerelt ez az ostoba lelkendezés, rosszkedvűen kinyomakodtam a peronra. Szememet bántotta a nap, feltettem barna szemüvegemet. Szórakozottan bámultam ki a fölfelé kapaszkodó kocsiból, és azon tűnődtem, vajon Muresán Elek az a nyíltszívű kópé maradt-e a valóságban, mint ahogy emlékeimben él? S vajon én nem leszek-e csalódás a számára? Belőlem már úgy kiapadt a lelkesedés, a hinnitűdás, úgy elillant, mint a bűvópatak vize. Nem lesz-e kellemetlen ez a nap, amit utólag majd mind a ketten bánni fogunk? Talán jobb lett volna ott, a galériában melegen elbúcsúzni, megint nem találkozni évekig, nehogy egy rossz szó, tapintatlan kérdés széttörje emlékeinket. Elborult a kedvem, már szívesen visszafordultam volna.

A hosszú Eötvös útnak is kedvetlenül vágtam neki. Jó darabot kellett gyalogolnom, míg a jelzett villa elé értem. Az utca csendes volt, friss kéregszag szállt. Jobbra, egy gyümölcsös kertben sárgarigó fütyült kedvetlen, gyenge hangon. A faragott bikafejekkel díszített, fehér kőkapun túl, két sor jegenye között megpillantottam a villát. Agyoncifrázott barokk utánezat volt, amelyeneket tucatjával építettek a harmincas években; aki építette, körömfeketényi ízléssel sem dicsekedhetett. Benyitottam a kapun, keresztülhaladtam a gondozott kerten, lépteim hangosan koppantak a kőlapokkal borított úton.

Hirtelen kutya üvöltött fel egy bokor mögöl. Vészes volt ez a hang és szűnni nem akaró és oly fenyegető, hogy megtorpantam, nyugtalanul fürkésztem a bokrokat. A verandán kiáltás csattant, valaki lesietett a lépcsőn.

Muresán Elek volt. Kockás inge szétnyílt a mellén, ahogy kitárt karral hozzám sietett.

– Nyugalom, ne ijedj meg ... Kuss, Rex! – Belém karolt, legyintett. – Ártalmatlan dög. A napokban elgázolta egy motoros, nyomorék ...

Fölvezetett a verandára, őszintén örült nekem.

– Sejtettem, hogy ma jössz. Nagyszerű! Estig maradsz, addig innen el nem mégy.

Ellenkezni akartam, nem engedett szóhoz jutni.

– Mit tegyek vele? – tért vissza a kutyára. – Agyon kéne lövetni, nem? Mit tegyek, sajnálom szegény párát...

Legyintett, az ebédlőbe kísért.

– Foglalj helyet, szólok az asszonynak.

Magamra hagyott, megkönnyebbültem.

Nyomasztónak ígérkezett a látogatás, éppen olyannak, mint ez az ebédlő, ahová

biztos kézzel válogatták össze az antik stílbútorok legízléstelenebbjeit. A kovácsoltvas csillárról ragacsos légyfogó csüngött alá, a melegtől kissé megolvadt rajta az enyv, úgy rémlett, rácseppen a hímzett térítőre, és ujjnyi lyukat éget rajta. A tapétázott falon egyforma vízfestmények sorakoztak, Muresán képei lehettek. Valamennyi tópartot és füzeset ábrázolt. Az egyszerű, gyalult keret első pillantásra is kétszeresét érte a képeknek.

Kivettem egy cigarettát az asztalon heverő rézdobozból, rágyújtottam. Szorongás fogott el. Ha Muresán itt, a randa bútorai között ki akar oktatni, megmondom a szemébe, kár a fáradságért.

Muresán nemsokára visszajött, kimentette feleségét. Jókedvű volt, s egy perc múlva már én is elfelejtettem aggodalmaimat. Beszélgettünk. Régi históriákat elevenítettünk fel. Jólesett emlékezni. Emlékeink már kissé kifakultak, akár egy öreg fényképalbum képei, de mi friss színekkel, új vonásokkal keltettük őket életre. Ezek az „emlékek” talán igazak sem voltak, mégis hittünk bennük. Fantáziánk csapongott, a történetek végére pompás csattanókat biggyesztettünk. Nagyokat nevettünk, gondtalan kamaszok módjára, akiknek az egész világ csupa mókából áll.

– Jelky András miatt ugyancsak haragudtam rád – mondta Muresán. – Te ragasztottad rám ezt a nevet. Addig mondogattad, hogy lassanként már az egész műhely úgy szólított. Emlékszem, jutalmazás volt. A párttitkár olvassa a jutalmazottak névsorát. Egyszer csak hallom ám: Jelky András elvtárs, karusszelesztergályos ...

Neveztünk. A barátságtalan, ódon szoba derűsnek tetszett. Muresán elkomolyodott, és maga elé bámult.

– Igen, az öreg Vincellér csinálta ezt a tréfát. Jól emlékszem ... Nemrég összeakadtam vele. Rettentően megöregedett.

Hallgattunk, nekem lelkiismeretfurdalásom támadt. Mióta nem látogattam meg az öreget! Valaha apámnak éreztem. Vincellér a műhely pártbizalmija volt, már akkor is öreg, magas, szikár, akár a tölgygerenda, az a fajta ember, aki hamar megöregszik, de sohasem vénül meg igazán. Szigorú volt, nem kaptatott el minket, de gondoskodását örökké éreztük. Elsőként figyelt fel tehetségemre, ha ő nem verekszik értem, talán sose válik festő belőlem. Kijárta, hogy az üzem ösztöndíjjal a főiskolára küldjön, és negyvennyolc augusztusában elkísért a felvételi vizsgára. Amikor közölték, hogy megfeleltam, mogorván megszorította a kezemet: „No, a többi már tőled függ.” Meghatódtam, egész homályos lett a szemem. Engem is az új munkáskáderekkel együtt búcsúztattak, azokkal együtt, akiknek hivatalokba, intézményekbe, minisztériumokba kellett menniük. Vincellér röviden beszélt. Arra kért valamennyiünket, hogy új munkakörünkben is olyan becsületesen, szívvel-lélekkel álljunk helyt, mint az üzemben. „Menjete csak – mondta. – Mi itt továbbra is megteesszük a magunkét, de azt tőletek is elvárjuk. Rátok most minisztériumokban, hivatalokban van szükség. Azt sose felejtsetek el, hogy innen kerültetek ki. Ha valami baj van, csak gyertek ide, szóljatok nekünk.”

Muresánra pillantottam.

– Mikor láttad utoljára?

– Néhány hete – mondta, és elpirult. – Véletlenül találkoztam vele.

Más témára fordította a szót, de nem merülhettünk bele, mert bejött a felesége. Kissé hűvösen fogadott. Magasabb volt nálam, vékony keretes szemüvege kutatóan villant rám.

– Szép a kiállítása – csak ennyit mondott.

Elpirultam. Muresán észrevette, nevetett.

– Ne hozd zavarba, Zsuzsa. Nem tudja elviselni, ha szembe dicsérik.

Rögtön elmesélte, hogy a galériában is milyen zavarba jöttem, amikor dicsérni kezdte képeimet. Az asszony is elmosolyodott végre – ilyenkor egészen csinosnak látszott –, és valamivel nagyobb érdeklődéssel vett szemügyre.

– Mindig azt hittem, hogy a művészek igénylik az elismerést.

– Igénylik is, meg nem is – mondta Muresán, és hozzám fordult. – Igaz? A művész megfoghatatlan, mint maga a művészet.

Bókolni akart, kedveskedni, de csak nagyobb zavarba lökött.

– Igen, elég kalandorság művésznak lenni – mondtam, mert egyebet nem tudtam mondani.

Sajnos olaj volt a tűzre.

– Kalandorság? – kérdezte Muresán. – Jó, hogy nem mondd, átok. Nem, öregem, művésznak lenni csodálatos érzés lehet. Tudni, hogy ott az a lángoló bélyeg a homlokodon, tudni, hogy kiválasztott vagy ... más, mint a többi ember ... Felsőhajtott, a fejét csóválta. – Ne vedd hízelgésnek, de átkozottul tehetséges vagy.

Vállat vontam, szólni akartam, de Muresán nem engedte.

– Ne ellenkezz. Ez így van. A tehetség a legnagyobb dolog a világon. Én is sokra vittem, szép pályát futottam be, és nem is végeztem rosszul a dolgomat, de mi vagyok én hozzád képest? Ki fog emlékezni az én nevemre?

Az asszony kinyitotta a tálalószekrény ajtaját, italt vett elő.

– Már megint filozofálsz? – kérdezte fanyarul. – Ki fog emlékezni a nevedre? Olyan fontos ez? ...

– Fontos – mondta Muresán. – Az emberben a becsvágy a legnagyobb hajtóerő. Igenis, a becsvágy. Például hogy fennmaradjon a neve ... A halhatatlanságért mindenre képes az ember.

– Ennek semmi értelme – szakította félbe az asszony, kitöltötte a konyakot, és a teli poharakat egy tálcáról átnyújtotta nekünk. – Barátunkat nem érdeklik a te elmefuttatásaid.

– Igen – dűnnyögte Muresán.

Megjuhászodva pillantott rám, és felemelte a poharát. Koccintottunk, lehajtottuk, utána rögtön megint ittunk. A megkezdett beszélgetés sehogyan sem akart folytatódni.

Az asszony pohárral a kezében a díványra telepedett. Keresztbe vetette lábát, kíváncsian nézegetett.

– Mondja, mi a véleménye Salvador Daliról? – kérdezte.

Először azt hittem, tréfál. De látva, hogy komolyan kérdezi, roppant ostoba arcot vághattam, mert Muresán bosszús nevetéssel fordult feleségéhez.

– Na tessék. Most te faggatod.

Dűnnyögtem valamit, szívtam a cigarettámat.

– Divatos – mormogtam. – Divatos festő.

– Lebecsüli – mondta az asszony. – Akárcsak a férjem. Én szeretem Dali vásznait. Borzongatnak. Mintha valami éles fájdalom hasítana a hátgerincembe ... Fásultság, közöny, ironikus fáradtság – hát van aki jobban kifejti ezt a kort? ... Jobban nevével nevezi a világot? ...

Lehajtottam, ami a poharam fenekén maradt, vállat vontam. Muresán fészkelődött, kínosan érezte magát.

– Úgy beszélsz, mint egy pasaréti burzsujnő – morogta. – Salvador Dali. Jóságos isten, ezzel traktálni őt...

– Dalinak fennmarad a neve – mondta az asszony gúnyosan.

Hallgattunk. A légyfogóra ráakadt egy dongó, vergődött rajta. Muresán közömbösen figyelte, kifejezéstelen volt az arca.

– Hát persze – mondta. – Én csak amolyan műkedvelő vagyok. – Hirtelen hozzám fordult, mosolygott. – A burzsujnőről jut eszembe. Vincellér most, amikor összeakadtam vele, rólad is leszedte ám a keresztvizet. Láta valahol az egyik képedet. Azt mondta: hisztérikus burzsujnőket festesz ... Nohát, nem sokat konyít a művészethez. El kell nézni neki...

Maga elé meredt, látszott rajta, hogy neki sincs rendben a szénája az öregnél. Meg akartam kérdezni Muresánt, miért nem hívta meg őt is, az asszony azonban közbeszólt.

– El kell nézni neki? – kérdezte élesen. – Mindent el kell nézni? Na, sorold csak el, miket beszél rólad is.

Muresán zavarban volt, az asszonyra vágott pillantásával.

– Igen – biccentett kelletlenül –, hetet-havat összehord rólam az öreg. Nem szép tőle. Egy idő óta nem tud megbékélni velem ... – legyintett, lapos cimpájú orra könnyedén megremegett. – Hiszen ismered őt. Vérmes ember. Mindent fekete-fehér alapon ítél meg ... primitív észjárású ...

Elszégyelltem magamat. Muresán miatt szégyenkeztem. Ő is az öregnek köszönheti a szerencsését. Vincellér javaslatára emelték ki az üzemből, a minisztériumba került, és másfél év múlva már osztályt irányított. Haragudtam az asszonyra. Csúnya dolog volt ezt előhozni.

A kertben vonított a kutya, Muresán megtörölte a homlokát.

– Nincs mese, ki kell hívni a sintért.

Egyszerre úgy éreztem, mintha órák óta állnék a tűző napon, és bőrömet fájón vörösre égette volna. Csupa rossz érzés fogott el. Minek jöttem ide? Nem találhattam volna ezer kifogást, mentséget, vagy nem mondhattam volna meg kereken: „Nézd, öregem. Örülök a meghívásodnak, de fősvénykedem az időmmel, és kedvem sincs elmenni hozzád ...” Igaz, én arra a Muresánra emlékeztem, aki örökké lobogott és csillogó szemmel tudott Jelky Andrásról mesélni. Sose hittem volna, hogy Vincellért ilyen ízléstelenül bemocskolja ...

Már rá is haragudtam.

– Mondd, te már elfelejtetted Jelky Andrást? – kérdeztem.

– Ez a Horatio szövege, kedves barátom. „Nagyon tühegyre vennők, ha így vennők.”

Mosolygott, nem látszott megbántottnak. Mesélni kezdte a feleségének, hogy annak idején mindig Jelky Andrással ugrattuk. Már azt gyanítottam, hogy ügyesen elsiklik a kérdés felett. De nem, rám nézett, kissé ferde metszésű szeme ravaszul csillogott.

– Nem rossz, hogy megkérdezted – mondta nem rossz. Éppen ideje volt. Nemrég azt olvastam valahol: az ifjúság az állandó részegség és az illetlen bizsergés állapota. Jó, mi? Frappáns kis szöveg. Tulajdonképpen mélységesen igaz. Aki ifjúkorában nem részegül meg, nem bizserog, és nem lelkesedik, mondjuk, Jelky Andrásért, az nem sokat ér. Eszem ágában sincs, hogy szégyelljem a magam tiszta és természetes ifjúságát. Csakhogy az ember felnő ám! S minél inkább felnő, annál kevésbé tud az érzéseivel játszani. Egyébként is, miféle érzések voltak azok? Abban a naiv rajongásban több volt a pátosz, az érzelmesség, az esetlen komolykodás, az

iróniátlanság, az unalom – egyszóval a banalitás, mint az őszinte érzés. Hát, azért mondom én, hogy „nagyon tűhegyre vennők, ha így vennők”.

– Furcsa vagy – mondtam. – Nem is értelek egészen.

– Lehiggadtam – felelte ő.

Ismét rám pillantott. Tekintete mintha megfakult volna, és pupillája sem volt olyan szűk, kutató, mint ahogy megszoktam. Valami hiányzott az arcáról, nem tudtam rájönni, micsoda.

– Ami azt illeti, te is lehiggadtál – mondta csendesen, merev mosollyal. – Legalábbis a képeid után ítélve.

Ez orvtámadás volt. Védekeznem kellett.

– Ne ítélkezz ilyen könnyen. Sok minden történt velem, amiről nem tudsz. Ha az embert állandóan hátba teremtik, bizony meggörbed a háta ...

Elhallgattam, bosszúsan gondoltam arra, hogy ennyit sem lett volna szabad kimondanom. Már nem voltam meggyőződve Muresán őszinteségéről. Az a valami, ami hiányzott az arcáról, egyre jobban izgatott. Vártam, hogy gúnyos megjegyzést tegyen, de nem várt mohósággal kapott a szavamon.

– Pontosan ez történt velem is – mondta sietve. – Csakhogy nekem a fejemet találták el. Igen, fejbe vágta, még csak azt sem mondhattam, hogy nyikk. Ellenkezőleg. Jó arcot kellett vágnom.

Az asszony egykedvűen közbeszólt.

– Mindig szeretnél jó arcot vágni.

A díványon ült, furcsa mozdulatlanságban tartotta magát, és szúrós, kutató tekintetét pillanatra sem fordította el rólunk.

– Hát ki szereti, ha örökösen fejbe verik? – dünnyögte Muresán. – Zavartalanul élni kellemesebb – gyöngén elmosolyodott. – Jó arcot vágok. No és? Lehet ezen felháborodni?

Látszott rajta, hogy szeret panaszkodni, hogy ez szenvedélyes, mással nem pótolható örömet okoz neki.

– Amiken én keresztülmentem, az tíz embernek is elég ...

Az asszony unottan, kissé lenézően figyelte. Sokszor hallotta már, vagy nem érdekelte.

– Az isten szerelmére – mondta Muresán –, én csak egy báb voltam. Ezzel tisztában vagyok.

Rám pillantott, lágyult az arca hevületében.

– A képeid után ítélve... te meg fogsz érteni – mutatott rám. – Báb voltam. Jót akartak vagy rosszat, egyre megy. Báb voltam, és a bábnak csak egy arca lehet. Hitvány dolog ez, hitvány, felháborító ... De hát érdemes felháborodni? Az én kissé szentimentális jóhiszeműségem néha felüvöltött, tiltakozott, de aztán beletörődött. Munkáskáder, székely fiú ... egy göndör, fekete magyar – az lett az én arcom ott a minisztériumban. Mit tehettem volna? Tűrnöm kellett. Mi egyebet tehettem volna? Semmihez nem értettem, elibém tetek papirosokat, én meg csak bámultam, mint a bibliai számár. Ha megkértek, írnám alá a nevemet, odafirkantottam ... Nem fuvalkodtam fel, még csak a dolgok rendjébe sem próbáltam beleilleszkedni, mocorgott bennem a góbé, és rettenetesen meg tudott gyötörni. De hát mégiscsak én húztam a rövidebbet. Fölébe kerekedni annak a förtelmes dolognak, amit úgy hívnak, hogy lét – hát, azt nem tudtam. Nem arra születtem. Azt persze tudtam, hogy kinevetnek a hátam mögött, hogy az a pletyka járja: a nevemet sem tudom tisztességesen leírni... Egy

ízben valamelyik felettesem jelentést kér. Bemegyek hozzá. Beszélgetés közben váratlanul megkérdezi: „Igaz, hogy a harmadik elemi már nem fejezte be? ...”

Szenvedtem, mint egy állat. Úgy rémlett, mindenki ellenségem, mindenki a megcsúfolásomra törekszik; pöffeszkedő, hazug, gyáva polgárok, akik sohasem tudják megbocsátani, hogy beültem a párnázott ajtó mögé. De hát, én ültem oda be? Beültettek. Kértem, könyörögtem, engedjenek vissza az üzembe. Éreztem, hogy gyenge vagyok ebben az idegen közegben, nincs ellenállóképességem, összetörnek, mint az üveget. „Nem – felelték mindannyiszor. – Szükség van rád. Helyt kell állnod.” Helytállni? Tisztán látni, megismerni, észrevenni? Még az érzélem zavaros világában is kiismerni magamat? Én tudtam, hogy meghaladja az erőmet, csak ők nem tudták. Egy kicsit megöregedtem, nem? Fáradt és tunya az arcom ... Pedig akkor már iskolára, tanfolyamokra küldtek, beletanultam. Műveletlen sem voltam már többé, latin bölcsességeket is fölszedtem lassacskán: „Qui tacet consentire videtur” – hát, én hallgattam, beleegyeztem, jó arcot öltöttem. Miért is ne? Eleget bifláztam, kínlódtam azért az íróasztalért, megszenvedtem érte. Most veszítsem el valami buta forrófejűség miatt? ... Disztingválni is megtanultam. A főosztályvezetőnek unos-untalan Lenint, Sztálint idéztem, a finom, őszhajú Jaross jogtanácsos urat Rákosi-viccekkel traktáltam, neki így dukált, a Vincellért meg Marx és minden szentjei nevében hajítottam ki. Megtettem én a magamét, s már a gerincemet sem tapogattam.

Azután jött ötvenhat. Valamennyien rám fenték a fogukat, a főosztályvezető elvtárs éppen úgy, mint a finom Jaross jogtanácsos ... Persze hogy nekem kellett legjobban kinyitni a pofámat. Amikor vége szakadt a kutyavásárnak, disszidálni akartam, de hohó – gondoltam –, hét esztendő alatt felvittem annyira, hogy a fazék körül maradhassak. A minisztériumból ugyan kitették a szűrőmet – a főosztályvezető elvtárs meg Jaross úr egyöntetűen állította: ha volt ember, aki veszélyeztette a néphatalmat, az én voltam –, de nem ejthettek el. Annál már sokkal magasabbra emeltek. Vállalathoz kerültem, pozícióba, fizetésem nem kevesebb, és még csak jó arcot sem kell öltenem.

Rágyújtott, meredten figyelte a lassan körmére égő lángot.

– Mifelénk Erdélyben van egy közmondás. „Táplálni kell a testet, hogy a lélek erős maradjon.” Így is fel lehet fogni a dolgot.

Csend támadt. A falióra megketytyent, harangozott. A nap bevetődött az ablakon, erős fénnel töltötte be a szobát. Nem értettem, miért mesél nekem ilyeneket Muresán. Szerettem volna megkérdezni tőle, de nem volt hozzá bátorságom.

Az asszony felállt, lustán az ablakhoz ment, és behúzta a zsalugátereket.

– Nem vagy éhes? – kérdezte a férjétől. – Hánykor terítsünk ebédhez?

– Hagyj békén! – mondta gorombán Muresán, és kiment a félkör alakú teraszra.

Az asszonyt néztem. Arca merev volt, mintha maszkot viselt volna. Ujjait azonban idegesen mozgatta, szövönők sodorják így az elszakadt fonalat.

– Ne törődjön vele – szólalt meg. – Összevissza fecseg. Néha rájön a bolondóra.

Töltött a konyakból. Ő ivott, én nem.

– Tegnap berúgott, és azt kiabálta, hogy költözzünk vissza Kőbányára, ő itt nem bírja tovább. – A poharát nézte. – Nem kell törődni vele.

Hallgattam. Muresán Elek évekig tömegszálláson lakott. Egyszer meglátogattam. Tízen aludtak egy kamrányi szobában, átázott plafon alatt, orrfacsaró bűzben. Nem emlékszem, hogy valaha is panaszkodott volna. Csillagot rúgatott a többiekkel, meg egyéb vaskos tréfákat eszelt ki, és verhetetlen volt a snóbliban és a snúrozásban.

– Ilyen dolgokkal gyötör egész nap – mondta színtelen hangon az asszony, és megint ivott. – Azt mondja, foltos flanelruhában szeretett, bomlott értem, de most már

... – szeméből kibuggyant egy könnycsepp, és vékony hangon sírva fakadt. – Mindenért engem hibáztat. Azt kiabálja, hogy én vagyok a megrontó ja. Igen, én jó módban akartam élni, szerettem volna szépen öltözködni – nekem soha semmim nem volt. Ez bűn? Nekem nincs jogom elegánsan, szépen élni? ...

Ivott, furcsán nézett maga elé. Szeme alatt összemázolódtott a festék.

– Pedig most igazán jól élünk. Nincs okunk panaszra. Tudja, én tánciskolában oktatok, még nála is többet keresek. Nemrég autót vettünk. De annak sem tudunk örülni. Mondja, mitől van ez? ...

Nem várt feleletet. Riadt fény csillant meg a szemében, hangját suttogóra fogta.

– Félek tőle. Maga nem ismeri őt. Néha mintha az ördög bújna belé. Talán még szeretőt is tart...

– Nem érdekel – mondtam. – Nem érdekel – megütöttem volna, ha folytatja.

Az asszony maga elé bámult, csendesen mosolygott.

– Engem se – mondta.

Kimentem a teraszra. Muresán a korlátnak támaszkodva a kertbe nézett, lépteimre sem fordult vissza. Nem szólítottam meg. Sarkammal vonalat húztam a fehérre sikált kövön, és zsebemben megcsörgettem az aprópénzt.

– Snúrozunk, Muresán?

Megfordult, csodálkozva mért végig. Azután felcsillant a szeme, ledobta kabátját, és aprópénzt markolt elő. Haja a homlokába lógott.

Első dobása még valamirevaló volt, a többi gyalázatos. Elszontyolodott, lassan belebújt a kabátjába. Nekem jól ment a dobás. Hármát felültem a vonalra, a többi sem sokat hibázott. Muresán elfordult, visszakönyökölt a korlátra. Odamentem hozzá, az arcát vizslattam. Nem tévedtem. Arca csakugyan megváltozott, és már azt is tudtam, hogy mi hiányzik róla. Azok az apró, huncut ráncok hiányoztak szeme sarkából, melyek mosolyát, figyelmes pillantását oly meghitté, bizalomgerjesztővé tették. Ezeket a ráncokat kerestem hiába, helyüket lágy, sima zsírpárna nőtte be, s ez a párna nemcsak szemét keskenyítette meg, pillantását tette idegenszerűvé, hanem egész arcát, teljes lényét elszürkítette. Mennyi szín, fény, villanás fért meg rajta azelőtt. Most üres volt ez az arc, mint a kiradírozott papiros.

– Bolondság volt meghívnom téged – mondta. – Úgy látszik, elment a józan eszem. Vagy talán éppen azért hívtalak meg, hogy felbolygassam magam? ... Kavarodást keltek magamban, és utána megkönnyebbülve, közömbösen vállat vonok; hiszen amit kimondtunk egyszer, az el van intézve. Jó, mi? Tiszta mazochizmus. Furcsa játékokra képes az unalom, néha egészen rendkívüli dolgokra, barátom.

– Hamis következtetés – mondtam. – Ezzel ne áltasd magad.

Zavaros, bizonytalan szemmel pillantott rám.

– És ha visszamennék a gyárba? – a tenyerét mutatta. – Ha visszamennék dolgozni? Egy hónap alatt belejönnék.

Talán a nap tette, vérrel telt meg a fejem.

– Ronda alak vagy, Muresán – mondtam lassan, tagoltan, élvezettel ejtve ki minden egyes szót. – Utolsó, szemét, mocskos alak vagy! Felháborító arcátlanság minden szavad. Talán nem láttam a kocsidat a garázsban? Mennyiért vetted ezt a villát, Muresán? Jól megy a feleséged tánciskolája, igaz-e? Azt hiszed, nem látom rajtad, hogy reszketsz minden fillérért? Még ezért a hatvan fillérért is, amit most elveszítettél... Ócska citoyen vagy, Muresán, érted, ugye, hiszen franciául is tanultál, petit bourgeois ... És akkor ilyen vacak kis nosztalgiákat szavalsz nekem? Hamleti

töprengés az üzemről, a Numero-telepi szállásról, a snúrról, a feleséged flanelruhájáról? ...

Szinte könyörögve nézett rám.

– Én is tudom. Ez már csak vágyálom.

Maga elé kapta a kezét, mint aki ütéstől tart.

– Esküszöm, hogy nem én vagyok az oka. Te, én megesküszöm neked ... Mindent azért az asszonyért tettem, ő hajszolt bele. Ó, azok az átkozott szirénhangok!...

Sarkon fordultam, visszamentem az ebédlőbe. A kinti verőfény után homályosnak, sötétnek tetszett a szoba. Az asztalnál kötényes, rövid hajú lány sürgött, gondosan illesztette a tányérok mellé az evőeszközöket, a szalvétákra színes csontgyűrűt húzott.

– A kék lesz a magáé – mosolygott.

– Óvatosan, Fräulein. Ha lecsepegteti az abroszt, Muresán úr kihajítja.

A lány felkacagott: azt hitte, tréfálok.

– Nem olyan emberek ezek. Öröm náluk lenni. A nagyságos asszony még hétközben is ad kimenőt.

Muresán bejött, nem nézett rá.

– Azt hittem, elmegy – szólt csendesen.

Leültem, gúnyosan figyeltem.

– Az önérzet, mi? Nem fogsz megspórolni rajtam egy ebédet.

Vállat vont, leült mellém. Kanalával játszott, a tányér karimáját ütögette. Bántó volt az edény tompa csörrenése.

– Mondd, miért nem hagysz békén? – kérdezte.

Hallgattam.

– A szalvétádon a vörös csont, ugye, véletlen? – kérdeztem később.

Bejött az asszony, mögötte a lány a gőzölgő levessel.

Ebédeltünk. Szótlanul. Csak az evőeszközök csengtek. Hányszor ebédeltem én Muresánnal együtt! A gép mellett vagy kint, a Golgota lépcsőin, morzsákat vetve a galamboknak. Ebédlőről ábrándoztunk, fehér abroszról és gőzölgő levesestálról, amibe mélyre meríthetjük kanalunkat. Muresán nem mondott igazat. Azt mondta, neki nem kell ebédlő, neki sohasem kell fehér abrosz. „Szamár vagy, Jelky – feleltem. – Nekem bizony ebédlő is kell, meg fehér terítő is. Szépen élni, gondtalanul: nem bűn. De hazug módon, az igen. Az bűn.”

Ebéd után is ittunk, de nem koccintottunk. Muresán talán azt akarta mondani: egészségedre, de nem merte megtenni. Tartott tőlem, ez látszott rajta. Azt is tudtam, hogy mélységesen megbánta már, hogy őszinte volt hozzám, és ki akar csúszni a markomból, és mindent elkövet, hogy sikerüljön neki. Egyet nem értettem csak. Minek tárta fel magát? Azt remélte talán, hogy megsajnálom, vagy a megértésemre számított? Nem, ezt nem hihette. Furcsa talány volt ez, és egyelőre nem találtam a megoldását.

Elfogtam a tekintetét, sárga volt és izzott.

Megint ittunk, ezúttal már bort, azután újra ittunk. Muresán negyedszer is telicsorgatta a poharát. Borral akarta fűteni magát. Most már folyton engem nézett, hetykén, kihívóan, mint aki készülődik valamire. Hát kötekedjünk, Muresán!

– Hogy megy a tánciskola? – fordultam az asszonyhoz.

– Be akarsz iratkozni? – kérdezte Muresán.

Tompa volt a hangja, mintha pincéből jönne.

– Még meggondolom. Nem tudok táncolni, de protilánytól szívesen tanulnék.

Néztük egymást.

– Be akarsz iratkozni? – kérdezte Muresán.

Félig felemelkedett a helyéről, az asztra támaszkodott. A heves mozdulattól felborult pohara, a bor végigömlött a térítón. Furcsa volt ilyennek látni Muresánt, ilyen nevetségesen kakaskodónak. Lihegett, és ökölbe szorított kezén kidagadtak az erek.

Az asszony hirtelen felugrott, szemüvege az orra hegyére csúszott.

– Ne! – kiáltotta.

Arca sápadt volt és petyhüdt. Melléhez szorította a kezét, riadtan bámult rá.

– Ne – kérte és nyöszörgött.

Az asztra könyökölt, és behajlítottam a karomat. Muresán szempillantás alatt megértett: tenyere a tenyerembe kapaszkodott, s mire felocsúdtam, már iszonyatos erővel szorította lefelé. Véeres volt a szeme. Némán birkóztunk, csak zihálásunk lett egyre szaporább. Szememre fátyol borult, egy pillanatig úgy éreztem, hogy feladom a küzdelmet. Muresán sokszor legyőzött könyökhajlításban, ha egyforma erősek voltunk is, szívósságban, konokságban nem mérkőzhettem vele. Most azonban arra gondoltam, hogy Muresán nem kerekedhet felül. Éreztem, hogy fogytán az ereje, visszabillentünk a kezdőállásba. Kar kar mellett, függőlegesen. Muresán az ajkába harapott, haja tövéig lila szín futotta el, de elkésett. Én rántottam be előbb. Karja hátrabicsaklott, az asztrához simult. Nem engedtem el, meg akartam alázni.

Szorítása egyre lanyhult, végül egészen elernyed, arca eltorzult a fájdalomtól. „Ha nem szól, ha nem kér meg, eltöröm a karját” – gondoltam.

– Eressz el – mondta és lihegett. – Eressz el, kitöröd, te!...

Rágyújtottam, remegett a kezem. Muresán karját az oldalához szorítva a díványra ült. Az asszony elhúzódott tőle, nem pillantott rá. A szőnyeg mintáit nézegette.

Muresán ivott, sokáig fürkészett. Zavaros volt a tekintete.

– Hát te? – kérdezte. – Mióta vagy a malasztos tisztaságnak ilyen elszánt lovagja? No majd én megoldom a te problémádat, barátom. Bűnrészesnek érzem magamat a te képmutatásodban. Gúnyos és hideg pillantásokat vetsz rám? Sebaj, a megvetésnek ezt a fajtáját volt alkalmam megszokni, s mondhatom neked: sokkal magasabb színvonalon.

Összevonta ferde szemöldökét, és a legnagyobb megütközésemre maga elé füttyörészett.

– Láttam a kiállításodat – mondta. – Szép dolog. Örül neki a szív, örvendezik a lélek. Hanem ami a malasztos tisztaságot illeti: mondd, hová lett az én képem, hová lett Vincelléré meg a többieké, akiket lefestettél? ...

Hallgattam.

Muresán vérszemet kapott.

– Hiszen te hazug vagy – mutatott rám. – Mindenkinél hazugabb vagy, nálam is hazugabb vagy. Én nem prédikálok, én nem mentegetem magamat, nem színészkedek. Különös, nem? Az az ember, aki iránt az imént még a legőszintébb megbecsülést éreztem, most egyszerre süllyed, süllyed a szememben ...

Nevetett, az arcomba.

– Sokat mocskoltak, igaz? Sematikus, lakkozó, bérenc, ilyeneket mondogattak rólad ... Ötvenhatban máglyára hajították az egyik képedet. Peched van, ismertem a képet: egy munkás vörös csillagot emel a magasba, Ady-illusztráció ... Nem vesz rajtam erőt

a részvevő jóakarát. Begyulladtál, mi? Behúztad a farkadat. Megtagadtad az elveidet. De hiszen akkor a mocskolódóknak volt igazuk: bérenc voltál, barátom, bérenc, hitvány kis mázoló – minden cselekedetteddel a mocskolódókat igazoltad. Tudod-e, hogy Vincellért elvitték a nemzetőrök, és félholtra verték? „Azt mondd, fasiszták vagyunk?” – „Azt!” És egyszerre öten vágtak rá a puskatussal. „Még mindig azt mondd ...” – „Azt!”

Felállt, zsebre dugott kézzel állt meg előttem.

– Leköpdössük egymást? – kérdezte komolyan.

Zúgott a fejem, innom kellett. Undor fogott el. Undor Muresántól, magamtól, az akkori napok borzalmas várakozásától, amikor azt hittem, hogy értem is eljönnek. Védekezni akartam, elmondani, hogy szörnyűségesen egyedül voltam akkor, senkire nem számíthattam, hogy féltem, és ez a félelem olyan mélyen belém ivódott, hogy hónapokkal később is összerezzenem, és kivert a verejték, ha valaki hangosan megszólított az utcán ... Az ital égette a torkomat. Lehetséges, hogy Vincellér rólam is azt gondolja, amit Muresánról? „Ganéj” – mondta egyszer régebben róla Vincellér.

– Megalkuvó féreg vagy – mondta Muresán. – Konformista osztályáruló ...

Felálltam, de csak nevetett rajtam.

– No üss meg. Te, hipokrita...

Az asszony a díványon felkacagott, szemüvege gúnyosan villant rám. Leengedtem a karomat, béna voltam. Hát ezért volt hozzám olyan őszinte Muresán. Ezért tárta fel magát olyan leplezetlenül. Gondolatok kavarogtak bennem, rossz, nyugtalanító gondolatok, amelyeket szerettem kikerülni. Ostoba voltam. Talán jobb lett volna hallgatnom, megértést mutatnom Muresán iránt, s nem szegülni ellene.

Muresán legyintett, mint aki valami apró-cseprő dologgal veszkölődik, ostobán és teljesen értelmetlenül.

– Szóval döntetlen. Fátylat rá. Nincsenek priusztalan emberek, s ebben van valami természetes is.

– Hazudsz – mondtam. – Vincellér tiszta ember.

Muresán közönyösen nézett. Nem értette, miért említem Vincellér nevét, de nem is töprengett rajta.

– Mindegy – mondta. – Ez rajtad semmit sem változtat.

Az asszony ásított.

– „Erényeink csak álcázott bűnök.” Ilyenkor ezt szoktad mondani. – Nagyon unta már a beszélgetést, és azt hiszem, a jelenléteimet is. – Készítsek feketét?

Én nem ittam a kávéból, Muresán jókedvűen szürcsölte. Fecsegett, ömlött belőle a szó, mintha semmi sem történt volna.

– Igen, igen, nagyon irigyellek – pillantott rám. – Nem a szépség, a művészet maga, ami irigységgel tölt el. Ezt tudom nélkülözni. Még azt sem mondhatnám, hogy a hírnév izgat különösebben. Nem kérek belőle. Az elkülönülést irigylem, a szeparáció az, amiért irigyellek. Külön kozmoszt teremthetsz az ecseteddel. Egy külön bejáratú, derűs kis világot, amit úgy rendezel be, ahogy akarsz, amibe senkinek sincs beleszólása, mert az kizárólagosan a te tulajdonod, amibe beleképzelheted magadat – ki tudná nálad, a művésznél ezt jobban megtenni! –, és háborítatlanul élheted a magad boldogságát... Naiv gondolatok? – Furcsán mosolygott. – De hát, ki szeretné a világot olyannak látni, amilyen, ha módjában áll, hogy másként lássa?

Hallgattam, nem tehettem mást. Muresán keresztüllátott rajtam, sebész biztonságával állapította meg a diagnózist.

– Mi másért festegetnék én is? – kérdezte. – Ugye, borzasztóak a képeim? Magam is tudom. Számomra ez mégis Tahiti szigete...

Mivel senki sem szakította félbe, egyre jobban belemerült a fecsegésbe. Egy cseppet sem zavarta, hogy nem figyelek rá, és hozzám intézett kérdéseit sorra válaszolatlanul hagyom. Körbe sétálta az asztalt, hevesen gesztikulált, sem rólam, sem feleségéről nem vett tudomást, aki kifejezéstelen arccal, mozdulatlanul figyelte, s csak a szája sarka remegett meg időnként, mintha a következő pillanatban hisztérikus zokogás törne ki belőle. Muresán önmagának beszélt. Önmagának beszélt, érvelt, s látszott rajta, hogy saját szavai teljesen lenyűgözik. Nyugalmát, biztonságát érezte visszatérni, már nyoma sem volt benne a zavarodottságnak. Ivott, és nem látszott meg rajta. Csak a hangja lett valamivel érdekesebb színezetű, akár a notórius iszákosoké.

– Én jó helyet kapartam ki magamnak ezen az ócska szemétdombon, és már csak kukorékolnom sem kell érte. Ha így beszélek, cinikusnak neveznek. Azt mondják, elrothadtam. Ó, az nem ilyen egyszerű. Éjszakánként elfog valami, a párnába nyomom a fejemet és zokogok. Mitől van ez? Mi az oka? Nem tudom, nem találok rá magyarázatot. Talán rosszak az idegeim ...

Megtorpant, az asztal túlsó oldaláról meghökkenve meredt rám. Mintha csak most fedezett volna fel.

– Nem szólsz? – kérdezte. – Egy szavad sincs? Szóval, haragtartó vagy, sértődős. Ez nevetséges. Gondolod, hogy a proletárdiktatúra haragszik rám? Miért haragudna, mi készíthetné arra, hogy rám viczorogjon? Dolgozom, jól végzem a munkámat, adót fizetek, összes állampolgári kötelességemet teljesítem, takarékbba teszem a pénzemet... És ha valamiképp mégis megszorulok, előveszem a kitüntetéseimet, elmondom, hogy tizenhárom éve még esztergályos voltam, tömegszállításokon háltam ... Engem nem lehet oldalba rúgni. Én nyomorogtam, szenvedtem, végül a saját erőmből törtem fel. Nekem mindahhoz jogom van, ami most az enyém. És mit lehet velem tenni? Nem vagyok sem ellenforradalmár, sem fasiszta, még a londoni rádiót sem hallgatom meg ... Nincsenek hülye illúzióim ...

Cigaretára gyújtott, rosszkedvűen elhallgatott. Az asszony sem szólt, talán nem is figyelt rá. Egy albumban lapozgatott...

Sok idő telt el azóta. Arra a vasárnapi látogatásra már ritkán gondolok, de elfelejteni sem tudom. Már nyomasztó gondolataim is elmúltak, fásult és fáradt vagyok csupán. De fáradtságom hamurétege alatt gyakran felparázslík egy furcsa érzés. Talán nem is érzés, hanem még annál is kevesebb: ösztön.

Szeretném bebizonyítani magamnak, hogy én nem vagyok ugyanaz ... én nem vagyok Muresán. De végül csak mosolygok magamon. Mi értelme az ilyen bizonygatásoknak? Ha kérdeznének is, semmi értelmeset nem tudnék mondani. Arcomban tompa fájdalmat érzek, mint akit megütöttek. Semmit sem tudok mondani, lassú és ködös gondolatokon kívül semmi nem jut az eszembe. Arra pedig gondolni sem merek, hogy miért tetszettek Muresánnak a képeim. Van olyan dicséret, ami száz elmarasztalásnál is rosszabb. Nem tudom, mit tegyek. Ecsetjeim már hosszú hetek óta érintetlenül fekszenek dobozukban, nem tudok dolgozni. A magány egyre gyötrelmesebben nehezedik rám, és nem találok társakat. Talán ha üstökön ragadnának, ha szigorú kézzel kényszerítenének; én nem vagyok haszontalan ember, nagyot is alkothatnék még. Bátorító, okos kézre van szükségem.

De már nem tudom, hogy van-e ilyen kéz. Talán csak én akarom makacsul elhitetni magammal.

KAKAS ASZKLÉPIOSZNAK

Anütosz, a kereskedő, miután a lugasban üdvözölte vendégét, karonfogta, és bevezette a házba. A kinti rekkenő meleg után odabent kellemes, hűs idő fogadta őket. Az udvarról nyíló helyiségben, ahová beléptek, vízzel telt, hatalmas köedények szabályozták a hőmérsékletet, nedvességgel, üdítő párával telítve meg a levegőt. A tűző napsugarak útját gazdag díszítésű gyékényfüggönyök állták el; egy rabszolga időnként meglocsolta a gyékényeket, és bódító illatú szagos vizet permetezett szét. A terem tágas volt és világos, mint az egész ház maga, amely ott emelkedett az Akropolisz legtávolabbi nyugati lejtőjén, szép kilátással a városra és tiszta időben a fátyolosán kék tengerre, terebélyes kert vette körül, gazdag növényzettel, szobrokkal, exedrakkal, gümnaszionokkal, könyvtárral, az isteneknek szentelt oltárokkal – de mindaz a pompa, fényűzés, ami a házat és a hozzátartozó kertet Athén legelsői közé emelte, e teremből hiányzott. A berendezés szerény volt, két lapos heverő, néhány zsámolyszerű ülőalkalmatosság, a falakon egyszerű kárpit, ám az udvar felőli oszlopsor mögött, a terem igazi díszeként, megszámlálhatatlan növény sorakozott, pompás kis arborétum, buja, délszaki színekben tobzódó törpecsemetékből: ciprusokból, pisztáciákból, odébb babérfák ölelkeztek, mirtuszok, egyiptomi szikomorfák, egy nagy gonddal és ízléssel kiválogatott gyűjtemény darabjai, melyek mind-mind mesebeli gazdagságról vallottak.

Anütosz elküldte a rabszolgát, és vendégéhez fordult, aki aggastyán létére gyermeki kíváncsisággal nézegette a növényeket, szemlátomást nagy örömét, gyönyörűségételve bennük.

– Szépek – szólt elismerően. – Igazán pompás lehet mellettük laknod ...

Anütosz bólintott, és büszkeségét nem is palástolta. Kertjei, ligetei messzi földön híresek voltak, ő maga rajongásig szerette drága kincseken vásárolt növényeit, így hát magasztalásuknál nagyobb örömet szerezni nem lehetett neki.

– Ül le – mondta nyájasan. – Oldd meg sarudat, és helyezd kényelembe magad. Szíves vendég vagy házamban, Szókratész.

Szókratész letelepedett a heverőre, és felvillanó mosolyát ráncaiba rejtette. Az járt fejében, hogy az emberek valami különös okból akkor biztosítják egymást szívességükről és nagyrabecsülésükről, mikor arról a legcsekélyebb mértékben sem lehet beszélni. Mert Athénben még gyermek sincs, aki ne tudná, hogy Szókratésznek, a bölcsnek Anütosz a legádázabb ellensége, s hogy ezt az ádáz gyűlöletet maga Anütosz sem tagadta soha. Anütosz, természetesen, tudja, hogy nyájasságának nincs jelentősége, s bizonyára azt is tudja, hogy ő, Szókratész nem hisz képmutatásának, mégis barátságos arcot erőltet, és igyekszik úgy tenni, mintha valami kedves, rég várt vendég tisztelte volna meg hajlékát.

Különös dolog ez a meghívás. Egyik reggel küldönc érkezett, ajándékot nyújtott át, és Anütosz meghívását közvetítette. Ő megkérdezte tőle: „Mondd csak, barátom, van néked ellenséged?” A küldönc nagyot nézett, de mert hallomásból ismerte az ő bolondos természetét, bólintással felelt. „Úgy, abban az esetben – faggatta tovább –, ha volna hajlékod, ahová meghívhatnád ezt az ellenséged, vajon miért tennéd?” A küldönc habozott egy darabig, majd így felelt: „Ha meghívnám, meghívásomnak oka lenne. Megölném őt vagy kibékíteném.” „Kibékülnél vele? Jól fontold meg, mit beszélsz, hiszen ellenségedről, elszánt rosszakaródról van szó ...” „Igen, kibékülnék vele, hogy ne legyen ellenségem tovább, ha erősebb és hatalmasabb nálam.” „Ej, csak nem gondolod azt, hogy Anütosznál én erősebb vagyok?” „Nem, ilyet nem mondtam, és ilyenre nem is gondolok – mondta a küldönc, homloka gyöngyözni kezdett, és lopva

körülpillantott, nehogy más is tanúja legyen beszélgetésüknek. – Anütosz városunk díszje – folytatta emelt hangon –, gazdagabb ő minden gazdagnál, erényesebb minden erényesnél, méltán előjárónk hát az állam vezetői között. Mi jut eszedbe, ember? Miként lehetnél nála hatalmasabb?” „Igazat szólsz – helyeselt ő. – Semmiképpen sem lehetek nála hatalmasabb. Ám, láthatod, e férfi mégis meghív. Elmegyek hozzá, mert gyötör a kíváncsiság, hogy megnyerni vagy elpusztítani akar? ...”

Anütosz nem zavarta meg vendégét tűnődésében. Kissé dülledt, tompa fényű szemével figyelmesen nézett rá. „Íme, mégiscsak eljött – gondolta elégedetten. – Barátaim, mikor közöltem velük szándékomat, sorra kinevettek. Szókratészt akarod ledönteni lábáról, a legkonokabbat a konokok közül? Véle akarsz békülni, a legbékétlenebbel? ...”

Anütosz elmosolyodott, mint akkor is, barátait hallgatván. Régről ismerte a filozófust, valaha, ifjabb éveiben tisztelője volt, és sok időt töltött társaságában, ő ismerte Szókratésznek egy gyöngeségét, amit csak beavatott barátai tudtak róla: Szókratész életveg, falánk ember, Szókratészben az örökké éhes ember gyűlölete dolgozik. Szókratész gyűlölködően életveg.

Látván, hogy vendége ismét a növények felé fordul, barátságosan megszólította.

– Valid meg, Szókratész, nem tudsz betelni a látvánnyal. Hát válassz, kérlek. Amelyik a legjobban tetszik e haszontalanságok közül, barátságom jeléül kiásatom neked.

– Sajnos, valamennyi tetszik – dünnyögte Szókratész –, tehát egyik sem igazán. Köszönöm a figyelmességedet, de nem fogadhatom el.

A kereskedő vállat vont, nem szólt. Erős csontozatú, széles arca, melynek eredendő bronzsínét gyakori kicsapongásai némileg megfakították, változatlanul egykedvű maradt. Semmilyen érzés nem mutatkozott rajta. „Kőarcú Anütosz” – csúfolták ellenségei, mert sem öröm, sem harag nem látszott meg rajta. Merevsége csak akkor engedett fel, ha hőség kínozza. A hőség mindig nagyon meggyötörte. Olyankor kövér veritékcseppek ütöttek ki a homlokán, arca izzadságban fürdőit és elpetyhüdt, nyaka kiveresedett – az egész hatalmas ember gutaütésre látszott hajlamosnak. Vendégét szándékosan fogadta a házban, előtte nem mutathatott gyengeséget. Mert Szókratésszel ma le kell számolnia, vagy ki kell egyeznie, érdekei ezt kívánják. Anütosz sosem cselekedett másként, csak érdekei szerint, habár nemegyszer pusztá szeszélyből, makacsságból is kivívta akaratát, mert örömet, semmivel sem pótolható gyönyörűséget okozott neki, ha meghódoltan látta polgártársait – s ha merő szeszélyből is irgalmatlanul kiverelkedte óhaját, hogyne cselekedné ezt akkor, mikor legfontosabb érdekei készítetik erre. Hiszen csak az istenek a tudói annak, hogy hány ízben tört borsot az orra alá ez a Szókratész fékezhetetlen nyelvével! De ha eddig eltűrte is – mert úgy okoskodott: hadd lássa a nép, a faragatlan, buta nyáj, hogy ő nem ellensége a szabad szónak, s önmaga rovására is kész nevetni, ez elejét veszi a komolyabb veszedelemnek –, de ha eddig eltűrte is, most már nem teheti tovább. Szókratész újabban már a hatalmat (s hatalmát) vette célba mérges nyílvevesszeivel, szakadatlanul gúnyolva az athéniak, úgymond, elpuhulását, vakságát, s nem átalotta, hogy őt, az állam választott előjáróját is megrágalmazza. „Ugyan mit gondoltok, athéni polgárok – kérdezte egy ízben Szókratész az agorán köréje sereglő kíváncsiskodóktól, kik között történetesen ő is meghúzódott ugyan mit gondoltok arról a férfiről, ki hozzátok hasonlóan oly derekasan szembeszegült a harminc zsarnok átkozott uralmával, ki néhány esztendeje még, nem sokkal a zsarnokok elűzése után, oly lángoló szavakkal buzdított titeket hazafiúi kötelességeitek teljesítésére, városunk újbóli felvirágoztatására, s ki azt hirdette nagy bölcsességgel: jövőtöket megérthetni pillantsatok a múltba, emlékezzetek Marathon és Szalamisz pátozára, s hogy sose

feledjétek Athénünk büszke korát és a fényes homlokú Periklésznek emlékét, vajon mit gondoltok, férfiak, miért változott meg e polgár – miért is ne mondanám ki nevét: Anütosz – olyannyira, hogy már egyebet sem cselekszik, csak nyugalomról, állapotunk rendezettségéről, a nép emelkedettségéről szónokol, s ringat benneteket hitványabbnál hitványabb illúziókba, elfeledkezvén arról, hogy nincs nép, mely megállhatna ellenségei előtt, ha lelkét, akaratát, szellemét hamisságokkal gyöngítik meg? Nem gondoljátok, ti férfiak, hogy Anütosz és barátai azért csepegtetik e sok hamisságot lelketekbe, mert hírnévhez, dicsőséghez, vagyonhoz jutván maguk is megállapodott, javaikkal törődő, eszméiket, kötelességüket feledő puhányokká lettek? Mit gondoltok minderről, athéniak? S mit gondoljak én rólatok, ha ti semmit sem gondoltok?...

Így beszélt Szókratész, és nemegyszer beszélt így. Ezt már nem tűrhette Anütosz. A legbalgább állat is tüstént védekezni kezd, amint létét fenyegetik.

Anütosz lelke csordultig volt haraggal és megvetéssel, de szilárdan uralkodott érzésein.

– Régen találkoztunk, Szókratész – mondta. – Ha utánagondolok, bizony esztendők múltak el utolsó beszélgetésünk óta.

– Hogyne, jól emlékszem – bólintott a filozófus, és puffadt, szilénoszi arcán halovány mosoly futott át. – Jól emlékszem, Anütosz. Megmosakodtam a lükeionban, és Agathonhoz indultam lakomára. Te elfogtál az utcán, és megtudván, hová tartok, becsmérteni kezdted Agathont, ki akkor éppen tragédiájának győzelmét ünnepelte. Árulónak, megállapodott puhánynak nevezted őt, de engemet is megfeddtél, hogy ilyen ember házába megyek.

– Ifjú voltam – legyintett a kereskedő –, és az ifjú férfi könnyen hajlik végletekre ... De ahogy telnek az évek, s öregszik az ember, józansága is akként gyarapodik.

Szókratész megint elmosolyodott kissé gúnyosan, és filozófusi szakállát kezdte simogatni.

– A józanság kétélű tör, Anütosz. Néha meggyilkolja a bölcsességet, a nemes szándékokat, de a fennkölt gondolatokat is a legocsmányabb gondok szintjére kényszeríti. A józanság alantas szenvedély is lehet éppen ... És az erény sem okvetlen velejárója a józan észnek, Anütoszom.

A kereskedő helyeselt szavaira, de a vita iránt nem mutatott hajlandóságot.

Kezét felemelve így szólt:

– Te nem is kérde, miért hívtalak meg hajlékomba?

– Ugyan miért kérdeztem volna? – csodálkozott el Szókratész. – A meghívás egyúttal kézfogást is jelent, s a kézfogás a barátság szimbóluma.

– Igen – kapott a szón Anütosz, és szeme megcsillant, felengedett tompa fénye. – Igen, Szókratész, én a kezemet akarom nyújtani neked. Nemcsak vagyonban, hanem bölcsességben, erényben is gyarapodtam, olykor e kettő nem ellentéte egymásnak, és arra a belátásra jutottam, hogy félretennem minden régi előítéletemet. Tőled sem kérek egyebet, barátom. Lásd be te is, ellenségeskedésünk méltatlan személyünkhöz, annál inkább, hiszen elveink egyazon magból sarjadtak ki.

Ellenségei vagyunk az oligarchiának, hívei a népnek, az államnak, igaz, más-más úton s mértékkel, de végül is ez természetes, és nem is valami fontos kérdés.

– Miért akarsz kibékülni velem? – szakította félbe Szókratész.

Anütosz meglepődött, s mert a váratlan, nyílt kérdés mellbe vágta, hamarjában nem is tudott válaszolni.

– Ki akarok békülni – ismételte, hogy időt nyerjen. Majd belátva, hogy előző

szavainak Szókratész nem adott hitelt, ismét más ösvényre akarta terelni a beszélgetést.

– Rossz úton jársz, barátom – húzta mosolyra a száját –, meg ne bántódj öszinteségemért. Kalliklészt sarokba szoríthatad kérdéseiddel, a sima nyelvű Thraszümakhoszt kelepcébe csalhatad, ők bölcselkedők. Én kereskedő vagyok, Szókratész, államférfi, én nem engedhetem meg magamnak, hogy fölibém kerekedj. Ezt meg kell értened. A maga vesztét senki nem akarja.

Szókratész eltűnődött.

– Nem értelek teljesen, Anütosz – szólt töprengve –, igaz, elmém silány és kétes értékű, mint az álom. Világosíts meg hát, kérlek, hogyan akarhatnám a vesztedet? Úgy tudom, gazdag vagy. Viruló földek, számlálhatatlan jószág, tengernyi rabszolga gazdája vagy, tieid a legnagyobb hombárok és a legszebb kereskedőházak Pireuszban, és hajóid a világ minden sarkát felkeresik finomra cserzett bőreiddel... Aggodalmadat sehogy sem értem, Anütosz. Mert ugyan mi károd származna abból, ha én, merész, történetesen sarokba szorítanálak együgyű kérdéseimmel? Aszály nem pusztítaná el ültetvényeidet, pompás gályáid sem kapnának léket...

– Nem vagyok hiú, ha netán arra gondolsz – csak ennyit mondott Anütosz. Vendégének finom gúnnyal fűszerezett hangja bántotta, de változatlanul türtőztette magát.

– Nem vagyok hiú – mondta ismét.

Szókratész elcsodálkozott, és azt kérdezte:

– Úgy azt higgyem, hogy tartasz tőlem?

– Ki tudja? Talán még azt is hiheted ... – Anütosz beharapta ajkát, vendégét fürkészte. – Ott voltam én is az agorán, mikor egyszer vitába szálltál Kalliklésszel. A végén már mukkanni sem tudott a jámbor, kérdéseiddel úgy torkára forrasztottad a szót. És megszégyenülten, a báméskodók csúfolódásától űzötten kellett távoznia. Akkor arra gondoltam: nagy a te hatalmad, Szókratész, nagyhatalmú vagy te, mert bárkit csúffá tehetsz, hogy nincs ember, aki ellent mondhatna neked.

– Az igazságnak nem lehet ellentmondani, Anütoszom, mert Szókratésznek ugyan nem lenne nehéz. Kérlek, ne becsüld túl képességeimet. Én ugyanolyan tudatlan vagyok, mint bárki más, csak hogy én jobban látom tudatlanságomat másoknál. Hidd el, pusztán e csekélységgel vagyok több, ha ugyan több vagyok, e jelentéktelen semmiséggel tudok csak többet nálatok...

– Ó, milyen ravasz vagy – hunyorgott a kereskedő. – Csalogatsz, de nem megyek be az utcádba, Szókratész. A nyúlnál is óvatosabb vagyok, ha veled beszélgetek.

Szókratész felhúzta szemöldökét, egész arca merő értetlenség volt.

– Óvatos vagy? – hitetlenkedett. – E tulajdonságodat akkor rejtegethetted előttem. Hiszen rólad az járja, hogy vakmerőséged már-már Odüsszeuszéval vetekszik. A nép csodálattal emlegeti a rhodoszi kalandot, mikor is hajóid kalóznak álcázva süllyesztették el vetélytársaid Perzsiába igyekvő dereglyéit.

– Szóbeszéd – intett Anütosz. – Hitvány, asszonyi mendemonda. Bánt, hogy elhiszed, Szókratész.

– Azt nem mondtam, hogy elhiszem – felelte a filozófus. – Az igazat megvallva, egyáltalán nem hiszem el. De a nép, magad is tudod, kedveli az ilyen együgyű történeteket, és tisztelettel fordul a bátor, rettenthetetlen férfiak felé, kiknek kezébe bizalommal helyezheti az állam sorsát...

Anütosz hallgatott. Barna arca merev volt, rezdülés sem látszott rajta. Felemelte az ágy végibe állított kancsót, és bort töltött. A maga kelyhébe fűszert, kevéske gyömbért is morzsolt. Szókratész szavai elkedvetlenítették.

– Szavaid fullánkosak – szólt egykedvűen, miközben a kancsót visszaállította helyére. – Már-már azzal gyanúsítasz meg, hogy a rhódoszi mendemondát én költöttem a magam népszerűsítésére.

– Hogyan gyanúsítanálak, mi jut eszedbe, Anütoosz?! – tiltakozott Szókratész. – Ám, ha magad hajlasz erre a lehetőségre, tán megbocsátható, ha magam is gondolnék rá.

Anütoosz elnevette magát, noha vendégének szókimondása, furfangos észjárása egy cseppet sem volt ínyére. „Most fordítunk egyet a dolgok sorrendjén” – gondolta.

Azzal tapsolt, és az ajtóban rabszolgák jelentek meg. Végesteien sorban hordták be az ízesebbnél ízesebb falatokkal megrakott ezüsttálakat. Mikor terhük alatt már roskadozott a heverő, Anütoosz elküldte a rabszolgákat.

Szókratészt szíven ütötte a látvány. Hanem annál bölcsebb volt, semhogy a pompásnak ígérkező lakomát a kereskedő vendégszeretetének tudja be. „Valóban nagy tisztesség számodra, te filozófus – így morfondírozott magában hogy e derék férfiú, ki messzi földön fukarságáról nevezetes, ilyen bőkezűvé válik, amint téged lát vendégül ... Nem gondolod, öreg Szókratészem, hogy e vendégszeretet mögött talán turpisság lappang? De ha úgy is van, mondd, minek kéne időnek előtte, elhamarkodottan tudomásul vened e turpisság okát?”

Minekutána így megnyugtatta hitte lelkiismeretét, nagy élvezettel vette szemügyre a tálakat, és szerfölött elégedettnek látszott.

– Zeuszra, a költőknek zengeniük kéne bőkezűségedet! – kiáltott fel.

Anütoosz tartózkodóan mosolygott. „Falánk – ujjongott magában –, íme, tudtam, falánk, falánk, falánk, falánk! Szakácsomnak két ezüstöt fogok ajándékozni... Nem, csak egyet. A gondolat mégiscsak az enyém volt.”

– Láss hozzá, jó Szókratészem – szólalt meg nyájasan. – Ott az illatos víz is, ha megöblítenéd kezedet.

Szókratész engedett a felszólításnak, habár előbb szemével kívánt jóllakni. Mint egészséges gyomrú, hasát nagyrebecsülő ember, hosszú pillantásokkal ízlelgette meg valamennyi tál tartalmát. Örömét csupán az rontotta meg, hogy egyre pörlekednie kellett tiltakozó lelkiismeretével. „Nem hallgatok rád – fortyogott magában. – Szívtelen vagy, barátom, gyalázatosan szívtelen. Hitvány dolog lenne megrontanom a szegény Anütoosz boldogságát, ki oly sokat remél e lakomától, s ki teljes joggal bántódna meg, hogy fölöslegesen szolgáltatta fel e sok ínycsiklandozó falatot, megerőszakolva fősvény természetét. Lásd be hát, barátom, s éppen ezért nyugodjál meg békében, szavadra hallgatni súlyos vétek lenne Anütoosz ellen ...”

A báránysült után nyúlt, tág orrlikkal szívta be nehéz illatát, majd meggondolva magát, az almával, kakukkfűvel készített libamellet választotta.

– Istenemre, királyi falat – hunyta le szemét önfeledt gyönyörűségében, és nem fukarkodott a dicsérettel. – Mondhatom, rég nem ettem ilyen pompás libát. De ha meg nem bántódot érte, szakácsodnak azt tanácsolnám: az almát süsse meg, vagy pörkölje meg legalább ... micsoda íze lesz úgy, micsoda zamata! ...

Anütoosz a báránycombot tépdeste erős fogaival. Jóllehet nem szerette áltatni magát, el volt ragadtatva előrelátásától, és kárörvendve gondolt barátjára, a forrófejű Melétooszra, aki éktelen dühében nyomban Szókratész fejét követelte. „Bíróság elé vele – ordított, akár egy eszeveszett bíróság elé a nyomorulttal! Ott aztán legénykedhetik, ha kedve tartja.” Neki költői babérait tépázta meg Szókratész, silánynak, korcsnak ítélve meg ditürambuszait, s magát Melétooszt jellemtelen hízelkedőnek nevezvén.

Anütoosz nem sokat törődött barátja dührohamaival. „Szókratészt sokan becsülik

Athénban – gondolta –, többen, mint az a számár Melétosz hinné. Így hát törvényszék elé citálni, s bebizonyítani róla, az alacsony sorból születettől, ki mindig tisztelte a népet, a törvényeket, és aki – ha éppen úgy hozta a szükség – még kardot, pajzsot is öltött a városért, tehát bebizonyítani róla, hogy esküdt ellensége a demokráciának, bizony felette kétes vállalkozás lenne ... Ó, micsoda számár ez a Melétosz – sóhajtott fel. – Fehér, szép teste van, mint az asszonyoknak, de a természete is csak asszonyi. Szesélyeskedni, fenyegetődni... Ne-em, ide gazdag ígéretek, dús lakomák kellene, hízelkedés, duhaj multságok, egy-egy szép fiú ... Haha, kíváncsi vagyok! Melyik szép ifjat választja majd a vén kujon? ...”

– Bocsáss meg, Anütoszom – szólította meg Szókratész –, haladtól is el vagyok ragadtatva. Húsa omlós, lágy, valósággal szétporlad a számban... De vedd fontolóra: egy fél citrom a közepére vagy akár csak néhány csepp a levéből... Ó, a fanyar ízeknél, Anütosz, nincs ínycsiklandozóbb ...

– Akaratod szerint lesz, barátom – intett a kereskedő. – Legközelebb a citrom se hiányzik majd ...

„Kötve hiszem – gondolta Szókratész. – Márhogy még egyszer ilyen tisztességben részesítenélek. De csak tétess citromot a halra.”

– S nemcsak a citrom meg a dúsabb lakoma, hanem a fényes vendégsereg sem hiányzik majd legközelebb – folytatta Anütosz, s reménykedett, hogy felcsigázza vendégének érdeklődését.

– Igazán röstellem – szólt közbe Szókratész –, s kérek, ne vedd okvetetlenkedésnek, de a kacsa bőre pörzsöltebb is lehetne ... A tűz nem eléggé kapta meg, ropogós porhanyóssága hiányzik nekem. Szakácsod hamar ránthatta le a nyársról...

„Így hát az egy ezüstöt sem érdemli a szakács” – gondolta Anütosz.

– Azt pedig már említeni se merem – mentegetőzött teli szájjal a filozófus –, hogy az ürücomb gyenge fokhagymával bedörzsölve a legízesebb. Nem többel annál, amennyi csak éppen csípi a nyelvet, s kéjes borzongást okoz ...

– Ingyenc vagy, Szókratész! – kiáltott fel a kereskedő. – Bámullak! Kérek, fogadd el mentségemül, hogy szakácsom új, és még nem futotta időmből kitanítanom.

„A gazember! – mérgelődött ő is, megkóstolván az ürücombót. – A hagymáról csakugyan megfélekedezett a bitang. Egy ezüst drachmát vonok le a béréből...”

Megízlelték az olajbogyót is, nagy szemű szőlőt szemezgettek, majd omlós, puha kalácsot faltak mazsolával, hogy utána jobban csússzék a bor. Miután több ízben is fenéig ürítették kelyheiket, Szókratész végigdőlt a párnákon, és sóhajtozva simogatta a hasát.

– Ó, hogy szenvedek! Hogy teliraktam magam!... Az istenek se lakomáznak különbül, Anütosz. Bőkezűséged páratlan.

Megint ivott. Lassú, élvezetes kortyokban húzta le az italt. Édes számoszi bor volt, sűrű, nehéz, fiatalabb éveiben ezt a fajtát igen kedvelte. Nem szégyellte, hogy újra a kancsóhoz nyújtsa a kelyhét.

„Nicsak! – bámult el Anütosz. – Nemcsak falánk, de iszákos is. .

Ő is ivott. Férfimód, egy hajtásra ürítette ki a hatalmas serleget, majd a földhöz vágta, hogy pozdorjává törött.

– Ez az igazi bölcsesség! – kiáltott fel. – Hahá, enni, inni, lakomázni! Pompás falatok, nemes borok ... jókedv, duhajkodás, szerelem! ... Akár vess meg, Szókratész, de rájöttem: más egyebekért élni sem volna érdemes ...

És hosszasan, sima szájjal magasztalta ezt a bölcsességet.

Szókratész nem ellenkezett.

– Magam is ezt vallom olykor, Anütosz ... De amint újra megéhezem – tudnod kell, hogy ez nálam igen gyakori állapot –, egyszeribe megint csak elborul a kedvem, a világ dolgaival kezdek foglalkozni, és a bölcsességnek bizony már szikráját sem lelem magamban. Hidd el, nem csekély gondot okoz nekem e dolog.

A kereskedő alig rejthette el mosolyát. „Átlátok rajtad, vén élveteg – gondolta kajánul –, a finom gyolcson nem látni át úgy, ahogy én rajtad keresztüllátok. Hála falánk természetednek, eszed folyvást azon jár, mint csikarhatnál ki tőlem többet...”

Anütosz elégedett volt, és vérbeli kereskedő lévén, lélekben már felkészült az alkudozásra. Hosszú pillantást vetett hát vendégére, és így szólt:

– Én megértelek, Szókratész. Mondhatom néked, jobban, mint hinnéd. Valóban szégyenfoltja e városnak, hogy te, aki tiszteletet, babért, dús javakat érdemelnél, életedet tengetni vagy kénytelen, nemegyszer alamizsnára szorulva, akár a koldusok. Agg napjaidra, lásd be, kérlek, termékeny pihenés, javakban gazdag nyugalom járna neked, példás erényed és páratlan bölcsességed jutalmául.

– A szívemből szólsz – intett Szókratész. – Mi tagadás, egyet-mást valóban megérdemelnék, ha másért nem is, hát ingyencségemért.

– Mi sem egyszerűbb ennél. Rajta, Szókratész, nyújtsd ki karodat a bőség szaruja után.

Szókratész kortyolt a borból, és a serleg felett ravaszul a kereskedőre nézett.

– A szándék megvolna bennem ...

– A szándék a tett záloga.

– De tetteink nem mindig szándékaink szerint sikerülnek. Igen, Anütosz, szándékaim fennköltége és tetteim gyarlósága között szörnyűséges űr tátong. Az istenek a megmondható, hány Ízben mosolygott már rám a szerencse elibém kínálva mindazt a bőséget, ami után folyton sóvárgok. Ám valami ismeretlen erő, melyet én tudatlan nem foghatok fel, nem enged a bőség után nyúlnom. Az istenek, legnagyobb keserűségemre, nem tévesztenek szem elől. És ebben értelem van, Anütosz, napnál fényesebb értelem. Mert, valld be igaz lelkedre, örökké teli bendővel, bortól kódos fejjel, vagyis folyvást a bölcsesség gyarló állapotában, ugyan mi hasznomat vennének?

„Minden biztonnal nagyobb hasznodat, mint most – gondolta a kereskedő. – Legnagyobb hasznodat éppen úgy vennők, ha felhagynál végre oktalan fecsegéssel, amivel az állapotok ellen izgatod a polgárokat.”

De erőt vett magán, nem adta jelét felfortyanásának. Úgy okoskodott, hogy vendége, ha húzódva is, de hajlik ajánlatára, csupán biztosítékot akar nyerni. Anütosz, a kereskedő efelett nem botránkozott meg, e viselkedést teljesen ésszerűnek tartotta. Elég alapos ismerője volt az emberi hiúságnak, hogy ne lehetetlent kérjen.

– Hohó, te eltévedtél, barátom – mondta nyájasan, enyhe fejcsóválás kíséretében. – Szavaidból úgy veszem ki, hogy félreérthetted szándékomat. Engedd meg, hogy egy példával eloszlassam a félreértést. Vajon kivágtja gyümölcsfáit a gazdálkodó, ha termést már nem is remél tőlük? Ha okos, meghagyja valamennyit, s idővel kertet, pompás ligetet varázsol belőlük, árnyas lugasokkal, díszes cserjékkel, bokrokkal gazdagítja őket a szem nagy gyönyörűségére. S vajon e városnak nem maradt-e akkor is büszkesége a nagy Szophoklész, mikor elérte az öregség, legyűrte az idő, gyöngévé változtatva kezét, szemét, akaratát, s mikor erejéből már nem tellett újabb remékek alkotására? Ekként maradhatnál te is, Szókratész, Athén büszkesége. Némaságra kárhoztatni téged – ami botor szándék is volna máskülönben, mert nem sugárzik-e át a

szellem a sötét némaságon is –, az vétek lenne, bűn ellened, de a város ellen is. Szolgálatod és személyed mindannyiunk számára becses. Nem, Szókratész, háborgatni téged egyikünk se akar: járj csak az agorára, látogasd csak az előkelők lakomáit, gyűjtsél tanítványokat magad köré, bölcselkedjél, taníts, ösztökéld nemes gondolatokra polgártársaidat, értékesítsd értékeidet, hadd bámulják az athéni férfiak ezután is ékesszólásodat, elméd páratlan csiszoltságát... csak vizsgálódásaiddal hagyj fel, kérlek, e hozzád méltatlan, alantas szenvedéllyel, azzal, hogy a benned lobogó türelmetlenség ott is tudatlanságot, elbizakodottságot gyanítson, ahol nincsen. Ne vedd rossz néven, Szókratész, de cselekedeteid, főképpen pedig támadásaid nem mindig voltak szerencsések. Nemegyszer derék, erényben, bölcsességben egyaránt jeleskedő férfiakat is megvádoltál türelmetlenségedben, nevetségessé téve őket a nép előtt, holott magad is tudod, hogy e férfiak tekintélye az állam emelkedésének és békességének fontos talpköve.

– Nagy kérdés – mormogta Szókratész –, tekintély-e az a tekintély, melyet egyetlen türelmetlen elme megingathat?

Anütosz azonban nem figyelt rá, s így végezte szavait:

– Mindezek okából szeretném, ha meghánynád-vetnéd magadban a mondottakat. Bizonyosra veszem, hogy megszólal benned a kötelességtudó polgár, a hazáját mindig derekasan védelmező férfi hangja. Mert amit elmondottam, Szókratész, azt mind a város érdekei parancsolták nekem.

Azzal elhallgatott, és felemelve az olajbogyóval teli tálat, megkínálta vendégét.

Szókratész pedig oldalt hajtotta fejét, és bozontos szemöldöke alól finom gúnyal mérte végig a kereskedőt. „Íme a szándék – gondolta fanyarul. – A szándék, ami a tett záloga ...”

Élvezettel látott neki a csemegének, és módfelett csodálkozásba ejtette az a durva őszinteség, amivel Anütosz alkura szólította. Mert hiszen szavaiból azt kellett kivennie, hogy ez az alku szükséges, mondhatni: kötelező. „Ó, istenek – gondolta keserűen – teremtményetek, az ember, sosem hazudtolja meg magát! Milyen ostoba is az, aki embertől mást vár, mint ami a lényege..

Ivott egy kortyot, és váratlanul a küldönc jutott eszébe. Azt mondta: megnyerné vagy megölné ellenségét. Ha megnyerni nem tudná, megölné. Igen, más választás nincs. Különösen nincs Anütosz meg az ő esetében, s különösen e mostani beszélgetés után.

Behunyta szemét, fáradtság fogta el. A nyárson sült kacsza ízét érezte szájában, és valami fojtogatni kezdte. Soha életében nem gondolt a halálra, pedig három háborúban is farkasszemet nézett vele, nem gondolt rá, mert a bölcsesség egyik alapigazságának tartotta, hogy ne tépelődjék azon, ami változtathatatlan. Az élet véges, a halál szükségszerű. És ami szükségszerű, afölött céltalan elmélkedni. Így hát ez sohasem okozott gondot, és éppen ezért hitte lelke mélyén, hogy a halál nem árthat neki. De ilyen közélről még nem látta. Félelem hatalmasodott el rajta, körülölelte fojtogató csápjaival, és csaknem felugrott, s elinált erről a helyről, vállalt volna bujdosást, számkivetést, csak hogy ilyen közelinek ne lássa a halált.

De Szókratész öreg volt, meg bölcs is volt, s így a menekülés helyett a borral teli serleget választotta. Fenéig ürítette, lelke háborgása kissé elcsitult, és így kezdett elmélkedni magában:

„Az ember fölött már születésekor elhangzik a halálos ítélet, csupán az a kérdés, mikor hajtatik végre. Vagyis a halál éppoly kevésbé függ tőlem, akár a születésem. Ha tehát nem tőlem függ, minek ártsam magam a dologba? Aztán az is igaz, hogy sejtelmem sincs arról, mi a halál? Nem tudok valamit, ám az a valami mégis rettent?

Ez már valósággal nevetséges. Ezek után megkérdem: az a valami, amiről nem tudok, amiről még csak sejtelmem sincs, de ami törvény, szigorú, áthághatatlan törvény, nagy baj-e, ha bekövetkezik? Mivel semmit sem tudok róla, úgy azt se tudom, nagy baj-e.”

Úgy vélte, az igazságra tapintott, és ennek nagyon megörült. „Nagy baj-e hát – így szötte tovább gondolatait –, ha meghal egy olyan férfi, aki életéhez hasonlóan halálával is figyelmeztet, nagy baj-e az olyan halál, mely az életben tett cselekedetek egyenes folytatása? Ha ez így van, s így van, tehet-e mást, méltót, mint hogy elébe megy ennek a halálnak? Mert ez a halál ugyan miért volna nagyobb szerencsétlenség olyan életnél, amelyet – hisz másként nem lehetne – hazugan, képmutatóan, hipokrita módra kellene letölteni.

Lám, Szókratész, vén huncut – gondolta kajánul –, micsoda cifra helyzetet teremtettél makacs kobakkoddal! Hérára, nem mindennap fordul elő ilyen mulatságos história! ... Ellenséged az életedért viaskodik, te pediglen kézzel-lábbal tiltakozol ellene. Ő megnyerne az életnek, hogy szabadulhasson kellemetlen kérdéseidtől, te pedig kiürítvén a méregpoharat, a kérdések özönét zúdítod szerencsétlen fejére. *E* halál, öreg barátom, minden eddigi cselekedetedet lefözi bölcsesség dolgában ... Zeuszra mondom, nem tudom, kettőnk közül ki megy rosszabb sors elé? Mert vajon hogyan felelsz majd az athéniaknak, Anütosz, mikor megkérdezik tőletek: – Ugyan miért öltétek meg Szókratészt, férfiak? – Mert vétett a város ellen – felelitek erre. – Vétett ellene, renyheséggel és tudatlansággal vádolva meg polgárait. – Vajon nem mondott-e igazat – kérdik majd az athéniak –, ha ezek okából ti megöltétek őt? Mert ugyan miért kellett volna elnémítanotok, ha erényeinkben oktalanul kétkedett volna? Vagy netán intései mégsem voltak egészen fölöslegesek, és igazság is foglaltatott bennük? Nem gondoljátok, férfiak, hogy talán ő óvta igazán a város érdekeit, mikor saját tunyaságunk, dölyfünk, tudatlanságunk ellen lázított bennünket? Ó, Anütosz, hiszen gyávaságod nemcsak makacssággal, hanem legyűrhetetlen ostobasággal is párosul! ... Ami pedig téged illet, derék barátom, Szókratész, aligha lesz önmagad elleni vétek, ha elfordulsz az élettől, és békén kiüríted méregpoharadat.”

Felemelte hát fejét, és alázatosan így szólalt meg:

– Nagylelkű ajánlatod hálával tölt el, Anütoszom. Jellemed fényességét mi sem bizonyítja ékesebben, mint hogy megátalkodott ellenfeled életét is sokra becsülöd, és olcsón nem vesztegeted. Szavaidból, úgy hiszem, helyesen veszem ki, miszerint bőséget, gazdagságot kínálsz cserébe azon csekélységért, hogy tegyek le lényegemről. Mondhatom, ígéreteid oly fényesek, dúsak, hogy megint csak az fordul meg fejemben: nem becsülöd-e túl képességeimet? Nem hinném, hogy lényegem fölérne azon javakkal, miket nékem felajánlasz. Mert mondd – tudom, nevetséges kérdés, de megtisztelnél, ha választ adnál rá –, fizetnél-e akár egyetlen aranyat egy galamb szárnyáért, ló lábáért vagy akár bikának szarváért?

– Természetesen nem fizetnék – mosolyodott el Anütosz. – Ez magától értetődik.

– Valóban nagy botorság lenne, ha fizetnél, Anütosz. De hát Szókratész vizsgálódása, jóllehet csekély értékű, mint ő maga, vajon nem oly lényege-e Szókratésznek, mint szárny a galambnak, láb a lónak és szarv a bikának?

– Meg akarsz babonázni, már látom – szólt közbe Anütosz –, hogy összezavarodjak.

– Nagyon öntelt lennék, Anütosz – mondta Szókratész –, ha azt gondolnám, hogy zavarba hozhatlak. Főleg ilyen egyszerű kérdésekkel, amikre bármely gyermek könnyűszerrel válaszolna.

– Így hát válaszolnom kell. Jó, tegyük fel: lényeged a vizsgálódás. Még azt is készségesen elismerem, hogy e tulajdonságoddal jársz, szárnyalsz, és döfesz is, ha úgy

adódik.

– Ám legyen kedved szerint csak feltételezés. De ha csupán feltételezés lenne s nem lényeg, hívatnál volna e ezt megbeszéljed velem?

Anütosz megrándította a vállát.

– Nem tudok ellentmondani neked, Szókratész. Ha csupán feltételezés lenne, valóban szükségtelen e beszélgetés.

– Tehát a vizsgálódás mégiscsak lényegem, mint a szárny a galambnak. Ezt elismerted, így hát folytathatom. Csak egy kérdésem van még. Felelj, kérlek, láttál-e galambot szárny nélkül repülni? Gondolom, erre a kérdésemre sem nehéz felelned, s feleletedből rögtön látni fogod, miként vélekedek ajánlatodról.

Anütosz hallgatott. Szókratész ellenszegülése derült égből villámcsapásként érte. Hiú ábrándjaiba már jócskán beleringatózott, s most a hirtelen kijózanodás erősen megrendítette. Arca lassan vérbe borult, szemét düh hevítette.

– Szókratész – szólalt meg fojtott fenyegetéssel –, kérlek, fontold meg szavaidat, és ne zárd el füledet a józan beszéd elől, mert vége szakadt türelmemnek.

Nem értette Szókratészt, s leginkább ez nyugtalanította. Nem fért a fejébe, hogy létezik ember, aki visszautasítja a gazdagságot, amit semmiségért ajánlanak fel neki. De főként az nyugtalanította, hogy akad ember, aki nem vásárolható meg. Mert ha akad egy ilyen ember, akkor több is akadhat, márpedig akkor tartani kell a világtól, hogy nem olyan, amilyennek mutatkozik, békésnek, rendezettnak, hanem más, mint tegnap volt, és holnapra más lesz, mint amilyen ma...

Kínozni kezdte a meleg. A hőség odakint tetőfokára hágott, és az udvar oszlopsorai közt a terembe is betört.

Anütosz letörölte homlokáról a verejtékét, és haragos tekintettel végigmérte vendégét.

– Hát mondd, felelj nékem, te, kinek hetven nyár van a háta mögött, mondd, de igaz lélekkel, sunyiság nélkül: lehetetlent kérek-e tőled?

– Nem tudom eldönteni, Anütosz – szabadkozott a filozófus. – A döntést rád hagyom. Ha magadat elég erősnek érzed bebizonyítanod, hogy szárny nélkül is repül galamb, ám megszegyenülten látom be igazadat, és azon mód ráállok az alkura.

„Átkozott meleg” – mormolta Anütosz.

Felugrott, s hogy leplezze gyöngeségét, ziháló mellel járkálni kezdett a teremben.

– Nem vitatkozom tovább – intett hangosan. – Buta dölyfödet legyűrni, már látom, nem lehet. Szerencsétlen ember! Tudod-e, hová taszít makacsságod? Gondoltál-e arra, mondd, hogy vádjaid, a henyeség, az elbizakodottság vádja, miket ellenünk emeltél, lépten-nyomon az államot sértik egyben, mert törvényét gyalázzák végül. Ezt aligha tagadhatod. Hiszen ha az athéni polgárok tudatlanok, és nincsenek birtokában az erénynek, akkor, hogy túrik, törvényeiknek is tudatlanoknak és erkölcstelennek kell lenniük. Ez pedig, tudhatod, nem egyéb ellenségeink durva szitkainál... A következtetést most vond le magad, Szókratész ...

Szókratész azonban nem vonta le a következtetést, hanem így szólt:

– Ügyed és ügyetek, Anütosz, felette rosszul állhat, ha ilyen olcsó eszközökre kényszerülsz ... Mondd, ha ellensége volnék a városnak, mert szavaidat így értelmezem, vajon korholnám-e a tudatlanságot, az erkölcsök fogyatékoságát, s nem lelném-e inkább gyönyörűségemet bennük? Ó, Anütosz, nem látnám-e úgy szívesebben olyan renyhéknek, silány, tudatlan semmittevőknek polgártársaimat, mint amilyenek a valóságban? És mondd, felemelném-e szavamat a tudatlanság, s mi belőle születik, a

képmutatás, az önálló gondolatra képtelen szolgálalkúság ellen, melynél pusztítóbb fekély nem is lehet a demokrácia testén, mert büszke, önérzetes, céljukat tudó férfiak helyett hitvány hajbókolókat, hitetlen árulókat teremt, kik az első fuvallatra gyáván és rémülten megtagadják államukat, hát felemelném-e szavamat e fogyatékoságok ellen, ha ellenségként szeretnék örvendeni Athén bukásán?

Itt elhallgatott egy pillanatra. Keserűségétől, bármily nagy volt is az, nem engedte elragadtatni magát.

– Ami pedig rágalmaidat illeti – folytatta azokra nem felelek, Anütosz, mert hogy mit rólam állítasz, színtiszta rágalom, magad is tudod; nem felelek, hiszen ha most védekezni kezdenék sorban megcáfolva állításaidat, valamiképpen feltételeznem kéne rágalmaid helyénvalóságát, amit nem tehetek, s nem is teszek meg. Csupán annyit mondok, és ezt vésd jól a fejedbe, te ember. Ha te, ki egykor jeleskedtél erényben, néptől választott előljáró létedre oly tudatlan vagy, hogy szolgálalkúságra, gondolatnélküliségre és más, emberhez méltatlan tulajdonságokra szoktatod polgártársaidat, akkor nemcsak e város erényeit gyalázod meg, hanem, mondom néked: nálad nincs is családabb ellensége a demokráciának.

– Íme, kimutatod a fogad fehérjét! – kiáltott fel a kereskedő. – Ó, én hiszékeny! Hogyan is remélhettem belátást tőled, elvakulttól! Minden egyes szavaddal önmagad felett ítélsz.

– Az ítélet már rég elhangzott felettem, emiatt ne legyen gondod. Ami pedig a vádat illeti, az is lesz elegendő egy méregpohárra.

– Eszeveszett! – kiáltotta Anütosz, és mértéktelen dühét többé türtőztetni sem akarta. – Önhitt és elbizakodott beszéded véglegesen meggyőzött hitványságodról. Igen, mindazokról a vétkekről, amiket városod és polgártársaid romlására elkövettél. Zeuszra mondom, te ember, adj hálát törvényeinknek, hogy nem szelindekkel tépetlek szét, hanem bíróság elé állítva csak annyit ártok neked, amennyit nekünk ártottál...

Szókratész a maradék bort is megitta a kancsóból, és harag nélkül nézett a kereskedőre.

– Haragod és fenyegetéseid oly feleslegesek – mondta szelíden. – Hiszen nekem nem árthattok jobban, mint önmagatoknak. Ilyen emberre, amilyen én vagyok, nem egykönnyen találsz majd. És ha könnyen megöltök is, akár kutyáktól marcangolva szét, még könnyebben töltitek majd álmokórában egész életeteket, tehetetlenül vergődve, céltalan bolyongva, mint az a ló, amelyik nem tűrte a sarkantyút vékonyában, és ledobva lovasát, a pusztulásba rohant. Az voltam, sarkantyú a vékonyokban, te ember, és több szavam már nincs is hozzád! Ha nyomja lelkemet bűn, az nem egyéb, mint hogy irgalmatlanabb sarkantyú is lehettem volna. Semmi másért, csak ezért ítélezhetnétek fölöttem, te kereskedő!

Miután így befejezte beszédét, karját összefonta pocakja felett, ezzel is kimutatva, hogy minden további szót céltalannak tart.

Derűsen, elégedetten baktatott le a városba. A lükeionba érve megmosakodott, a napot a szokott módon töltötte el. Ha ismerőssel találkozott, rövid időre megállt, elfecsegett vele. Ismerősei jókedvűnek találták, mint rendesen.

És ez így is volt. Annak az embernek derűjét, elégedettségét érezte, aki megállta helyét, és nem veszítette el akaratát – habár a nyárson forgatott kacsa ugyancsak csábító volt és Anütosz pincéjének bora tüzesen mámorító –, aki nem lett hűtlen önmagához, aki nem fukarkodott annyira életével, nem tapadt hozzá olyan ostoba szenvedéllyel, hogy akár hitszegés árán is meghosszabbíthassa. Ha ellenkezőleg cselekszik, be kellett volna látnia, hogy ezen a világon értelme semminek, de semminek

nincs, legkevésbé az emberi igazságért kiálló hitnek és akaratnak.

De mert nem cselekedett ellenkezőleg, tartja azt a legenda, hogy Szókratész, a bölcs, Anütossal való beszélgetése után kakással áldozott Aszklépiosznak. Ezt így tette minden athéni férfi, ki betegségén felülkerekedve már gyógyultnak érezte magát.

GROSZ JÓZSEF ÜGYNÖK ÉLETE ÉS HALÁLA, AVAGY MINDEN MÁSKÉPPEN VAN

Grosz József életének ötvennyolcadik esztendejében elhunyt. Nyugodjék békében.

Ilyen vidám temetésen még nem voltam. Kocsikísérőtől miniszterhelyettesig, sírjánál számosan összegyűltünk, az elhunyt jeles mondásait ismételtük – ilyesformán áhítatos megrendülésről szó sem lehetett.

Szegény Groszt letették a földbe, és akkor szomszédom megkérdezte:

– Gondolja, hogy csakugyan meghalt?

Vállamat vonogattam. Mi tagadás, Grosznál ilyesmire nem lehet mérget venni.

Különben meggyőződése, hogy Grosz József nem halt meg, hiszen, tudvalevőleg, a kitűnő elmék halhatatlanok. Ha ezt bárki kétkedő mosollyal fogadná, kész vagyok becsületszavamat adni, hogy ő korunk egyik igen jelentős férfiúja volt.

Grosz József 1904-ben született, Miskolcon. Édesatyja, Grosz Hermann foglalkozására nézve, szikvízügynök volt, édesanyja, Rosmann Klára, bordélyházi takarítónő. A kis Grosz József szülővárosában végezte el iskoláit, négy elemi és két polgári, majd édesatyja korai és váratlan halála után, meglehetősen fiatalon Pestre került. Előbb ügynökösködött, később hosszabb ideig címírással kereste kenyerét, és vasárnaponként az Új-lóversenytéren járatlan fogadóknak, potom fizetségért, tippeket adott. Szerencsés véletlen folytán itt megismerte és húsz pengővel kisegítette a hírhedt fogadó és kártyás Beöthy Lászlót, aki hálából – a húsz pengő visszafizetése helyett – színházába, a Király Színházba fogadta díszletmunkásnak. A díszletlogatóból rövidesen világosító lett, s alighanem szép karriert futhatott volna be a szakmában, ha egyik-másik kis színésznőnek időnként nem tesz bizonyos férfiúi szolgálatokat. Ám a dolgok kitudódtak, s az erkölcsökre oly kényes Beöthy László hősünk szűrét rögvest kitette. Grosz József ekkor, felhasználva színházi összeköttetéseit, gombügynöknek csapott fel, majd segédeladóként helyezkedett el a Günczler féle textil-nagykereskedésben. Sajnos 1930. szeptember elsején megvert egy rendőrt, s így ifjabb Günczler Rezső felmondott neki, annál inkább, mert Grosz Józsefet hatóság elleni erőszak címén jogerősen hathónapi börtönre ítélték.

– Ez nem egy ország – mondotta, amikor büntetését letöltve kiszabadult. Hamis útlevelet szerzett, s előbb Ausztriába, azután pedig Párizsba ment. Itt volt éjjeli portás, bármixer, kocsimosó, esztergályos a Renault-ban, orgazda és sorsjegyáros, majd balszerencsés félreértés áldozataként 1936-ban Spanyolországba került, ahol a híres Quinto Regimiento Thálmann-zászlóaljának önkénteseként Modesto tábornok alatt harcolt. Az ebrói áttörés alkalmával megmentette sebesült főhadnagyát (német spartakista volt, bizonyos Kamerád Helmuth), s ezért a hőstettéért kitüntették. Részt vett a guadalajarai ütközetben és Madrid védelmében is. Árulás következtében

fogságba került, s hamarosan alkalma nyílt megismerni a tangeri, később pedig a ceutai várbörtönt.

1941 nyarán néhány társával egyetemben megszökött Ceutából. Viszontagságos bolyongások után eljutott Marokkóba, majd Oránból egy Isztambulba tartó francia teherhajó segédfűtőjeként visszaérkezett Európába. Isztambul nem tetszett neki, szerencsére a török hatóságok diszkrétan áttoloncolták Bulgáriába, ahol számos városban, többek közt Plovdivban és Szófiában, egy drága pénzért vásárolt munkakönyv segítségével kiegészítő pincérként helyezkedett el. Illegális úton azonban csakhamar Romániába távozott, onnan pedig hazatért.

Politikai nézetei ekkor már kialakultak. Hitlerről például igen rossz véleménye volt, és a Simplon kávéházban, több író és újságíró társaságában, kijelentette, hogy Németország el fogja veszíteni a háborút.

– Maga egy koszos zsidó, Grosz – mondta neki barátságosan az atlétatermetű, kopasz novelláíró. – Valami vacak alak még azt gondolhatná most, hogy maga a szövetségesek pártját fogja.

– Erről szó sincs – tiltakozott Grosz. – Én legnagyobb mértékben a magam pártját fogom. Épp ezért bátorodom Németország bukását jósolni.

Könyvügynök lett, majd atyai nagybátyja, Grosz Ervin futballbíró révén a Terézvárosi Torna Klub labdarúgócsapatának szertárosa. Rendszeresen kijárt az egyesület mérkőzéseire, és fáradhatatlanul szurkolt.

A német bevonulás napján, 1944. március 19-én partizánosztagot akart szervezni, de kellő jelentkező híján csakhamar letett elképzeléséről. Sárga csillagot nem hordott, mert 2000 pengőért, egy Vámosi-Waldeck nevezetű valutasibólótól svájci útlevelet és állampolgárságot szerzett. Az alku a Podmaniczky utca és a körút sarkán levő Terminus kávéházban zajlott le. Grosz József ezen a helyen lett református felekezetű, St. Gallen-i születésű, és Franz-Joseph Gross néven a Suchard csokoládécég magyarországi megbízottja. Egy árumintadoboz segítségével nagybani üzleteket kötött – az előlegekből élt.

Mégis 1944 szeptemberében a politikai rendőrség letartóztatta, mivel a Japán kávéházban német- és magyarellenessé jelszavakat hangoztatott.

– Ugyan kérem, mesebeszéd – mondotta kifogástalan St. Gallen-i akcentusban kihallgatásakor –, ilyesmi egyszerűen szóba sem került. Csupán az üzleti, a cégem iránti aggodalom vetette fel bennem a kérdést: mi lesz, kérem, ha az oroszok netántán Magyarország területére lépnek?

– Ez nem fog megtörténni – jelentette ki ünnepélyesen a kihallgatást vezető százados. – Biztosíthatom, hogy a Kárpátokon semmi esetre sem jutnak át.

– Ebben nem kételkedem – bólintott Franz-Joseph Gross, és néhány pillanatig a falon függő térképet tanulmányozta. – De, mondja csak ... itt délen hogyan lesz? ... Ajvő, most látom, hogy délen nincsenek is Kárpátok. Erre mihamarabb föl kéne hívni az itteni hadvezetőség figyelmét...

– Ön sokat enged meg magának, Herr Gross – mondta a százados, és homlokát ráncolta.

Franz-Joseph Gross rendőrhatalmasági figyelmeztetésben részesült, ám svájci állampolgárságára való tekintettel szabadon bocsáttatott.

Az ostrom egész ideje alatt Dembinszky utcai lakása – mint semleges ország állampolgáráé –, területenkívüliséget élvezett. Ebbéli jogában egy zsidó orvosházaspár, egy Bács nevű szökött katonatiszt és egy szociáldemokrata országgyűlési képviselő is osztozott. Később még Bujdosó Endre nevezetű kecskeméti hírlapírót és Reich

Salamon hitközségi halottmosdatót is magához vette.

Nem szabad azt gondolnunk, hogy a Dembinszky utcai szoba-konyhás lakás a béke szigete volt. Miközben a Keleti pályaudvart angol repülők szőnyegbombázták, és Vecsésnél a szovjet hadsereg ágyúí dörögtek, a szoba-konyha lakói között súlyos világnézeti ellentétek merültek fel. Bujdosó Endre állandó jellegű faji vitákba keveredett a hitközségi halottmosdatóval, s a mélymagyarság tanításától áthatva idegen, káros elemnek ítélte a zsidóság magyarországi ténykedését, amire Reich Salamon a zsidóság történelmi elhivatottságát bizonyító, haragos ószövetségi idézetekkel vágott vissza. Bács Kornél édesatyja háromszáz holdjáért aggódott, a szociáldemokrata képviselő pedig Angliát szidta, mivelhogy Magyarországot szemlátomást kiszolgáltatja a bolsevik hódításnak. A zsidó fogorvos egy sarokba húzódva, reggeltől estig hideglelősen suttogva Marxot olvasott, felesége pedig, aki másfél esztendeig Wagner-Jauregg bécsi klinikáján végzett tanulmányokat, a háború kirobbanásának okait szekszuálpátológiai szempontból kísérelte meg elemezni. Bujdosó Endre csupán a parasztságban, a fogorvos az urbánus értelmiségi elitben, Reich Salamon kizárólag a zsidó világuralomban látta biztosítottak a jövőendő Magyarország kibontakozásának lehetséges útjait.

A szélsőbaloldali eszméket kétségkívül Franz-Joseph Gross képviselte a társaságban. Az ismeretlen, szemüveges férfi arcképe (ki véleménye szerint a svájci államelnököt ábrázolhatta) már nem egyedül díszelgett a falon. Karácsony szentesijén ugyanis ünnepélyesen kifüggesztette F. D. Rooseveltt és I. V. Sztálin fényképét is, amiket egy svájci magazinból ollózott ki. Az amerikai zsidóplutokrácia és az ázsiai bolsevik imperializmus képviselőinek ilyenén szembeszökő kifüggesztése személyekként változó, de általános tiltakozást váltott ki. Franz-Joseph Gross ekkor lekapta vastag keretes szemüvegét (közönséges ablaküvegből készült), és ami ritkán történt meg vele, kifogyott béketűréséből.

– Ha egy zsidó hülye, akkor nagyon hülye – közölte az orvosékkal és Reich Salamonnal –, ha egy szociáldemokrata hülye, az természetes, a kereszténységről pedig pláne megvan a véleményem. Engem azonban, hallják, ne nézzenek hülyének! Nos, meine Frau und Herren, önök oda mennek, ahová akarnak. A Nyilasház a Keletinél. Nyugalमत azonban méltóztassanak ne háborgatni.

Bujdosó Endre erre sértődötten megjegyezte, hogy legjobb tudása szerint Svájc a szólásszabadság ősi hazája, és álmában sem gondolta volna, úgymond, hogy Teli Vilmos leszarmazottja a zsarolás és a diktatúra undok eszközéhez folyamodik.

– Maga, Bujdosó, maga csak ne oktasson engem! Egy ilyen vacak híg magyar tartsa meg a véleményét! – mondta Franz-Joseph Gross, azzal elővette revolverét, amit még a régi párizsi napokban vásárolt a rue Montmartre egyik zúgkereskedésében, s bejelentette a legszigorúbb proletárdiktatúrát.

– Amúgy is itt az ideje, hogy egy kissé hozzászokjanak – tette hozzá magyarázatul.

Meg kell vallanunk, hogy az exterritoriális szoba-konyha lakói – dacára minden félelmüknek, rettegésüknek, gyűlöletüknek – őszinte könnyekkel szemükben üdvözölték az első belépő szovjet katonát, mert az a néhány napos proletárdiktatúra, melyet Grosz József produkált, magasan felülmúlta addigi életük legrémületesebb napjait is.

Franz-Joseph Gross pedig eldobta szemüvegét, letépte álbajszát, és orosz módra háromszor megcsókolta az elhült szerzsántot. Utána vörös karszalagot öltött, és fegyverrel kezében behatolt az óvóhelyre.

– Grosz vagyok a harmadik emeletről. Ezennel felszabadítottam magukat – közölte a pince lakóival, és nyomban letartóztatta a nyilasbarát légóparancsnokot.

1945 februárjában Grosz József a kerületi közmunkaügyi hivatal operatív osztályán helyezkedett el. Feladatköréhez tartozott az egészséges férfilakosság munkára mozgósítása, valamint az utcai hullák és lótetemek elszállításának megszervezése. Belépett a polgári radikális, a kiscgazda, a szociáldemokrata és a Schlachta-féle kereszténykatolikus pártba. Orosz nyelvtudását a kerületi parancsnokságon kamatoztatta. Néhány hétig, hivatalos tolmácsi minőségben, tisztek és tiszthelyettesek polgári családoznál való elszállásolását intézte. Gomblyukában vörös csillagot viselt, tűzkövet és használt svájci órákat árusított, esténként pedig az ebrói áttörés napjairól számolt be a hozzá bekvartélyozott Iván Polikarpovics és Dávid Mihajlovics gárdafőhadnagyoknak.

Az 1946-os választásokon az MKP-ra adta szavazatát, ugyanakkor valamennyi párttagságáról lemondott. A hetedik kerületi kommunista pártbizottságon sofőr lett, így módon figyelemmel kísérhette a Zalában és Somogybán tevékenykedő földigénylő bizottságok munkáját. Ő maga több kocsmahelyiségben is beszédet tartott, s beszédeiben világosan kijelölte a magyar parasztság helyét és feladatát a szocialista átalakulás országútján.

Pályafutásának legdicőségesebb szakasza az államosításokkal esik egybe. A Schulek-féle angyalföldi vasöntöde dolgozói vállukra emelték, ütemes tapssal köszöntötték, amikor a magyar kormány nevében ünnepélyesen nemzeti tulajdonná nyilvánította üzemüket.

Beszédét, igen emlékezetesen, így fejezte be:

– Elvtársak! A történelem folyamán három jelentős tényezőt figyelhetünk meg. A katolikus egyházat, a marxista munkásmozgalmat, valamint az élet- és balesetbiztosítás intézményét. A most nacionalizált Állami Biztosító nevében felhívom figyelmüket arra, hogy önök, ezen gyár új gazdái, pártunk és államunk messzemenő gondoskodása ellen vétenek, amennyiben megfelelnek életük biztosításáról. Most pedig, közlöm önökkel, elvtársak, biztosítónk korrekt feltételeit.

Ekkor már az Állami Biztosító dolgozója volt. Elve: kapitalista módszerekkel a szocialista biztosítás sikeréért. Miután a hetedik kerület egyik, Bethlen Gábor utca, István út, Dózsa György út és Dembinszky utca által határolt tömbjét utolsó szál lakóig biztosította, oklevéllel tüntették ki, majd elbocsátották, mivel módszerének burzsoá jellegére, sajnos, napvilág derült.

Egy darabig segédmunkásként dolgozott az erzsébeti papírgyárban, később az Élelmiszerellátó Nemzeti Vállalathoz került kocsikísérői alkalmazásba. Intézője lett a vállalat labdarúgócsapatának, és az egyesület számára, társadalmi összefogással, sporttelepet építtetett. E munkahelyén ismerkedett meg Pandella Ernő gépkocsivezetővel, a csapat gólzsákjával, akivel sírig tartó, örök barátságot kötött.

1950-ben, a koreai háború idején, hivatkozással spanyolországi múltjára, önkéntesnek jelentkezett, és vállalta, hogy az Élelmiszerszállító sofőrjeiből, szerelőiből és kocsikísérőiből gépkocsizó-századot szervez. Egy pártbizottsági tag, bizonyos Horovitz Gyula azonban sajnálatos módon félreértette hősünk buzgalmát. Otromba gúnyolódással, destruktív, provokátor magatartással vádolta meg Grosz Józsefet, akit az Államvédelmi Hatóság illetékes osztályán, a koreai nép harcának ellenpropagálása és becsmérlése címén, azonnal feljelentettek.

Grosz Józsefet kiutasították a fővárosból, és az inotai építkezésre helyezték. Az építőtáborban különféle deklasszált elemek társaságában lakott, akikből, diktatori hajlandósága folytán, rövidesen megszervezte a Vörös Inota nevű építőbrigádot. Grosz vezérlete alatt a brigád vért izzadott, de az év végére elnyerte az építkezés selyemvándorzászlaját, s ebből kifolyólag a Vörös Inota valamennyi brigádtagjának büntetését

felfüggesztették.

Grosz József ebből az alkalomból rövid beszédet intézett társaihoz.

– Ide hallgassanak, fasiszta csirkefogók! Én visszaadtam maguknak az állampolgári jogaikat, és remélem, hogy ezután jobban megbecsülik magukat, és beleilleszkednek a társadalomba. Vegyék tudomásul, hogy a történelem kerekét maguk semmiféle disznósággal nem tudják visszaforgatni. De ha mégis meghallom, hogy valamelyikük ezen törí a fejét, annak aztán az atyaisten irgalmazzon ...

Miután Grosz József fölépítette Inotát, és sztahanovista oklevelet kapott, hatósági engedéllyel visszatért Budapestre. Lakásában ismeretlen fiatal hölgyet talált, aki közölte vele, hogy ő Horovitz Gyula hivatalos szeretője, és párttag-jelölt, és Grosz azonnal menjen a fészkes fenébe, mert különben betelefonál Horovitznak. Grosz József miután felpofozta és kihajította az illető hölgyet, az egész ház jelenlétében olyan kijelentést tett, hogy Horovitz Gyula csirkefogó, és rács mögött lenne a helye.

Másnap egy igen díszes társaságban a kistarcsai polgári büntetőtáborba szállították. Itt nagy örömmel fedezte fel rég nem látott ismerőseit, Bács Kornél volt hadnagyot, akit tiltott határátlépési kísérletért és többrendbeli fegyverrejtegetésért, valamint a zsidó fogorvost, akit arany- és valutaüzérkedésért zsuppoltak be.

A fogorvos sírva fakadt, Grosz nyakába borult, és azt hajtogatta, hogy csupán egy banánhéjon csúszott el.

– Az élet bizony ilyen – mondta Grosz József. – Az ilyen banánhéjakat rendszerint nem lehet kikerülni. A banánhéj tulajdonképpen az a véletlen, ami a szükségszerű okszerű megnyilvánulása. A marxizmust tisztességesen kell tanulmányozni, mindig mondtam magának, doktorkám.

– Igen, kissé elhanyagoltam az utóbbi időben – motyogta az orvos.

– Na látja – mondta Grosz. – A hiányos elméleti tudás előbb-utóbb megbosszulja magát...

Bács Kornél sötéten hallgatott, a fogát csikorgatta, s időnként azt mondta:

– Várjon csak, Grosz! Kiszabadulok még én innen, de akkor megfizetek a nyomorultaknak ...

– Maga csak ne fenyegetőzzön itt nekem! – háborodott fel Grosz. – Magát egy tisztességes proletárdiktatúra már rég likvidálta volna.

Grosz József Kistarcsán is hamarosan átvette a kezdeményezést. A politikai előadásokon hallottakat rendszeresen megvitatta barakktársaival, és különös gondot fordított két ismerősére. A fogorvossal az Állam és forradalmat olvastatta, Báccsal Dzerzsinszkijről és a CSEKA tevékenységéről konzultált. A blokkparancsnok magához hívatta, és hivatalosan is rábízta a barakk elméleti továbbképzését.

– Nézzék, én nem vagyok valami elméleti szakember – közölte szemináriumával én a fejemmel szoktam gondolkozni. Próbálják meg maguk is a fejüket használni. Egy ilyen internálótábor direkt jó a dialektikus materialista gondolkodás elsajátítására ...

1956 augusztusában szabadult, Báccsal és a fogorvossal együtt. Búcsúzóul megölelte társait, és a lelkükre kötötte.

– Aztán csak semmi marháskodás ... Komolyodjanak meg végre, mint felnőtt emberekhez illik ...

A fogorvos elérzékenyült, sírt. Biztos volt benne, hogy a felesége időközben megcsalta. Bács Kornél sötéten hallgatott.

Grosz József visszakapta jogos lakását, és a tanács indítványára, kis ünnepség keretében rehabilitálták. A rendkívüli lakógyűlésen a párt képviselőjében Horovitz

Gyula jelent meg. Miután a lakóbizottság elnöke méltatta Grosz József érdemeit, és az úttörők virágcsokrot nyújtottak át az ünnepeknek, Horovitz Gyula emelkedett szólásra. Előljáróban rövid elemzését adta a párt és a tömegek új típusú kapcsolatának, majd elítélte a múlt hibás politikáját, a törvénytelenégeket, a bürokráciát, kitért a nehézipar túlfeszített ütemének erőltetésére, a hibás mezőgazdasági politikára, a pesti földalatti építkezésre, majd biztosította hősünket, hogy a múltbéli káros gyakorlat soha többé nem ismétlődhet meg vele.

„Csak semmi marháskodás” – dünnyögte magában Grosz József, és nem vágta szájon Horovitz Gyulát, holott tenyere módfelett viszkedett.

Vállalatánál szívesen fogadták. Rozs Bálint igazgató, aki úgy vélekedett, hogy a rehabilitált személy csak emeli a vállalat tekintélyét, zártkörű kis bankettet rendezett dolgozósobájában. Szép magyar bajszát cibálgatva, több ízben is Grosz József egészségére emelte poharát, majd főellenőri beosztást ajánlott fel neki. Grosz József ezt szerényen visszautasította, és állhatatosan ragaszkodott kocsikísérői állásához, mert rehabilitálását, úgymond, kizárólag így látja teljesen befejezettnek.

Amikor Pandella Ernő, hűségese barátja, meglátta, a nyakába borult, és úgy megölelte, hogy csaknem megfojtotta hősünket. Aznap este sokáig poharazgattak a Szürke számárhoz címzett kiskocsmában.

– Nahát, nekem itt valami nem stimmel – mondogatta Grosz József fejét csóválva. – Penetráns illatokat érzek, Emőkém. És, ha egy ilyen öreg zsidó azt állítja, bűdös van, akkor legalábbis szaglik valami, az zihér.

Pandella Ernő nem politizált. A bajok összes forrását a nemzeti labdarúgó válogatott gyászos szereplésében látta.

– A labdarúgás pusztán felépítmény – ellenkezett vele Grosz. – Ezt már megtanulhatnád, Emőkém. Hetet-havat összehordasz, mert fogalmad sincs a marxizmusról.

Pandella Ernő hümmögött, és a szégyentől vörös füllel hallgatott.

Ittak még egy-két félliterrel, s Grosz József elmesélte, hogy egy írószövetségi delegáció élén felkereste régi ismerőse, Bujdosó Endre kecskeméti hírlapíró, aki időközben Kossuth-díjas író lett, és hogy Bujdosó roppant fontosnak tartaná, ha az irodalmi lapban folytatásokban közölhetné az ő kistarcsai élményeit.

– És mennyit fizetnek érte? – kérdezte meg Pandella Ernő.

Kérdésén Grosz József mélységesen felháborodott.

– Phuj! – mondta megvetően. – Szatócs vagy te, Pandella? Egy tál lencséért eladnád a lelkedet? ... Jegyezd meg magadnak, hogy Grosz József nem szokta szemén köpni magát. Kistarcsa, az államtitok, fiam, a proletariátus terrorjának fontos talpköve ...

Késő éjszaka indultak haza, és végig a Dembinszky utcán azt énekelték: „Fel vörösök, proletárok...” A Nefelejcs utca sarkán rendőr igazoltatta őket.

Grosz József kifakadt:

– Mit kötozködik velünk, hallja?! A Horst Wesselt énekeljük magának vagy a brit himnuszt?

Ötven forint bírságot fizettek.

1956. október 23-án délután Grosz József kocsikísérő és Pandella Ernő gépkocsivezető, BLASZ elsőosztályú gólkirály felkereste a kerületi pártbizottságon Horovitz Gyulát. Kifogást emeltek a hatóságok tehetetlensége ellen, és egyöntetűen követelték a délutánra és estére meghirdetett tüntetések azonnali hatállyal való felfüggesztését.

– Önök elvakultak – mondotta Horovitz Gyula, és kerek arca kigyúlt. – Önök nem értik meg a történelem szavát, nem értik meg népünk felbuzdulását, spontán, forradalmi mozgalmát szocializmusunk megőrzéséért.

Grosz József közölte, hogy mindezt tökéletesen megértik, s éppen ezért ragaszkodnak követelésük végrehajtásához.

Horovitz Gyula ekkor reszketni kezdett a dühtől, és torkaszakadtából leszektásozta őket.

– Ide hallgasson, maga Horovitz – háborgott Grosz József hogy beszél maga ilyen egyszerű dolgozókkal?! Velem tisztességesen beszéljen, maga Dreckenhauser, maga renegát Kautsky, mert isten az anyám, hogy kivágom az ablakon ...

– Szektások! – üvöltötte Horovitz Gyula. – Szektások, bürokraták! – És kidobatta őket.

Másnap Horovitz Gyula kinevezte magát a kerületi honvédelmi bizottság elnökévé, és Grosz József kiásta a pincében negyvenötben eldugott revolverét, amely – hála az időnkénti gondos zsírozásnak – teljes épségben maradt.

Ezután nemzetiszín kokárdát, karszalagot öltött, és Pandella Ernő társaságában, hivatalos papírokkal felruházva, letartóztatta Gondos Henrik pártbizottsági titkárt, idősb Manfréd László tizenkilences veteránt, Rácz Lajos és Blahuta Simon államvédelmi tiszteket. A nevezett személyeket teherautóra rakták. A teherautót néhány nemzetiszínű lobogó, azonfelül Deák Ferenc és Sir Winston Churchill arcképe díszítette. Pandella Ernő sűrű bocsánatkérések kíséretében precízen összekötözte a foglyokat, majd elindította a gépkocsit. Útközben még őrizetbe vették a tanács kereskedelmi osztályának helyettes vezetőjét, Kovács IV. János rendőrtizedest, valamint Nikosz Diamantopulosz görög emigránst, akit – mert ellenállást fejtett ki – Pandella Ernő leütni kényszerült, s aki magához térvén, egész úton egyfolytában szitkozódott, csekély etnikai ismeretei folytán szakadatlanul fasisztának nevezve hősünket.

Grosz József szigorú arccal és csőre töltött revolverrel őrizte foglyait, és időnként ráfordult a görögre, hogy fogja be a száját.

Végül szerencsésen megérkeztek Pandella Ernő rákoscsabai házához. A foglyokat betaszígták a házba, ahol Pandella Ernőné, szül. Cser Anna rumos teával fogadta s vendégelte meg valamennyiőjüket.

– Önök, elvtársak, a legnagyobb mértékben foglyok – jelentette be Grosz József. – Felügyeletüket most Pandella Ernőnére ruházom, s bízom abban, hogy saját érdekükben, mindenféle renitenskedés helyett, rendesen fognak viselkedni.

Azzal kifordult az ajtón, és Pandella Ernő IFA Gránit márkájú tehergépkocsiján újabb razziára indult.

Két nappal később azonban sajnálatos esemény történt. Grosz Józsefet lakásán nemzetőr-különítmény kereste fel, a forradalom nevében letartóztatta, és a parancsnokságra kísérte. Hősünk útja a parancsnokságig elég viszontagságos volt, mert az utcán csoportosuló, kíváncsi tömeg, mely ávós ezredest gyanított benne, minden második lámpavasnál fel akarta húzni.

– Ne marhászkodjanak, emberek! – ordította Grosz József. – Miféle vacak demokraták maguk? A fejemre kitézett díj kizárólag a nemzetőr-testvéreket illeti meg... Vegyék tudomásul, hogy semmiféle tisztességtelen konkurenciába nem egyezem bele.

– Ne pofázz! – mordult rá Schmidt Henrik maszek zöldségkereskedő, volt volksbundista. – Egy ávós ezredes nekem ne pofázzon! A demokráciában mindenkinek joga van egy kis akasztáshoz ...

Grosz József ezt készségesen elismerte, és tárgyalásba bocsátkozott a tömeggel.

– Nézzék, van egy indítványom. A nemzetőr-testvérek bevisznek a parancsnokságra, felveszik értem a honoráriumot, maguk pedig szépen odagyülekeznek az épület elé, és a kiadásomat követelik.

A korrekt ajánlatot a jelenlevők elfogadták, minekutána Grosz József nemzetőri fedezet mellett megérkezett a parancsnokságra.

– Egész rendes haver maga, öregem – mondta meghatottan a különítmény pakombartos parancsnoka, azzal Horovitz Gyula és Bács Kornél színe elé vezette hősünket.

Grosz József széles mosollyal üdvözölte ismerőseit, egészségükről érdeklődött, ám azok fagyos elutasítással tekintettek rá.

– Grosz, maga lógni fog – közölte tárgyilagosan Bács Kornél. – Nem fog itt azzal szórakozni, hogy előlünk összeszedi a kommunistákat.

Grosz a vállát vonogatta.

– Ja kérem, ez a szabad verseny! A konkurencia megjelenése... A nagy hal megeszi a kis halat... Maguk akarták ...

– Azonnal fogja be a száját! – üvöltötte Bács Kornél, és acélkék szeme szikrázott.

– Nézze, maga hazaáruló – mondta Grosz József. – Én megmentettem a maga vacak életét, amikor negyvennégyben gyáván meglógott a frontról, és elárulta a hazát. De ha velem itt ordítózik, hallja, ha ezzel a másik spiónnal együtt a főrabbit játssza, én úgy elmondok magukról mindent ezeknek a derék fiúknak, akikkel igen összebarátkoztam, hogy fasírozottat csinálnak magukból ...

Horovitz Gyula ekkor felpattant, és hősünket kétszer szájon törölte.

– Nahát, Horovitz, maga egy disznó – tört ki a méltatlankodás Groszból. – Nem tűröm, hogy mindenféle bitang hazaárulók csak úgy pofozgassanak.

– Na elég! – szólt rájuk a pakombartos parancsnok, s rájuk szegezte géppisztolyát. – Mind a hárman mennek a síttre! Egyikük szarabb alak, mint a másik, kötélén a helyük. Mozgás, az elnökséget átvettem.

– Érdekes – mondta Grosz József a pincében egy ládán elmélkedve –, magával még nem is ültem együtt, Horovitz. Bizonyos fokig elkedvetlenít, hogy a maga társaságában kell bevonulnom a nemzet mártírjai közé.

Horovitz Gyula zokogott, és fejét minduntalan a falba verte.

– Családom van ... két gyermekem ...

– Látja, Horovitz, én ezért nem nősültem. Remélem, maga privát ember, Bács.

Bács komoran ült egy szénkupacon.

– Vegye tudomásul, Grosz, én mostantól kezdve nem állok szóba magával.

– Ajjaj, Bács, maga gyanús nekem – csóválta a fejét Grosz. – Maga valamiért neheztel rám, fiam.

– Családom van – nyöszörgött a bizottmány volt elnöke, és könnyeivel összemaszatolta puffadt arcát. – Mit vétettem én maga ellen, Grosz úr? Mivel érdemeltem ezt magától, a faj test véremtől? ...

– Phuj! – dűnyögte Grosz és kiköpött. – Sikerült megértenem az antiszemitizmus gyökereit...

Bács Kornél felugrott, és katonás léptekkel járkalni kezdett a fáskamrában.

– Két napig talán még életben hagynak bennünket – magyarázta. – Addigra okvetlenül befutnak az ENSZ-csapatok. Apám Londonban él.

Grosz legyintett, és kabátját magára húzva, leheveredett a ládára.

– London messze van – ásított. – Cinkota meg itt van a szomszédban. Tudja, ott állnak az oroszok ...

Jóéjszakát kívánt társainak, és egy pillanat alatt már az igazak álmát aludta.

Mikor felébredt, első pillantása a fogorvosra esett.

– Kicsi a világ! – örvendezett. – Rég találkoztunk, doktorkám!

– Menjen a fenébe – szipogott a fogorvos. – Átkozott az a perc, amikor megismertem magát.

– Judeobolsevik! – szólt egy mély hang a sötétben, és Grosz nagy csudálkozással látta, hogy a szociáldemokrata képviselő ül mellette.

– Már magára sincs szükségük? – érdeklődött. – Ajvé, szépen vagyunk ...

– A bolsevikok elvadították a népet – mondta sötéten a képviselő. – Ez a félrevezetett népség már a szociáldemokráciában is kommunizmust lát. Én egy gyűlésen azt mondtam: elvtárs... és tessék, idehurcoltak...

Grosz erre azt mondta, hogy a forradalmak rendszerint felfalják saját gyermekeiket, és megnyugtatta a képviselőt, hogy az ilyesfajta félreértéseket az utókor mindig tisztázni szokta.

– Engem ne tisztázzanak, engem eresszenek ki – rikácsolta a fogorvos. – Tudják meg, hogy nem vagyok ávós ezredes! Ártatlan vagyok. Egy könyv minden bűnöm. A maga átkozott Állam és forradalom ja miatt kerültem ide, Grosz ...

– Maga elveszett ember, doktorkám – sajnálkozott Grosz. – Ezek, tudniillik, nem azt nézik, hogy nem mindenki ávós ezredes, akinek Leninje van, hanem úgy okoskodnak, hogy minden ávós ezredesnek van Leninje. Megjegyzem, ez nagyon ésszerű következtetés tőlük.

– Gyermekeim vannak – zokogta Horovitz Gyula. – Egy jogállamban, kérem, ezt figyelembe veszik ...

A képviselő keserű hahotában tört ki.

– Maga elvesztette az eszét, barátom! Jogállam? Jogállam, ahol egy bolseviki... egy Nagy Imre a miniszterelnök? ...

Az orvos tenyerébe temetett arccal üldögélt egy fatönkön és sírt.

– Megint meg fog csalni a feleségem – suttozta. – Fogalmuk sincs, mekkora szajha.

– Még mindig? – kérdezte udvariasan Bács, és nagyot sóhajtott. – Nézze, én bevallom magának, nekünk már úgymint befellegzett, az exterritoriális lakásban volt hozzá némi közöm ...

– Az isten pofozza meg magukat! – szitkozódott Grosz József, mikor a képviselő segítségével végre lecibálta Bácsról a dühöngő fogorvost. – Még haláluk órájában is csak a bujálkodáson jár az eszük?

Bács Kornél feltápáskodott, nyakát tapogatta, és nehezen lélegzett.

– És nem is egyszer – mondta megvetően. – Ha éppen tudni akarja, legalább tízszer

...

Ekkortájt még be-belöktek nekik valami harapnivalót, de azután két teljes napig egy falatot sem. A parancsnokságon ugyanis megint detronizációra került sor, és az új elnök mit sem tudott a pincébe zárt foglyokról.

– Éhen akarnak veszteni minket – mondta egyik este Grosz József. – Ezt előre sejtettem. Tudják maguk, hogy egy kiló kötél 47 forint? Drága mulatság az akasztás, szegény az államkassza ...

– Mert tönkretették az országot – hörögte a képviselő. – Tervgazdálkodás, iparosítás... íme az eredmény... a teljes csőd...

Azzal bágyadtan visszahullott a sarokba.

Harmadnapra az ivóvizük is elfogyott, félholtan heverték a földön. Grosz József Marokkóról mesélt nekik, ahol a vízspekuláció az egyik legkomolyabb üzleti ág.

Negyedik nap dörrenés hallatszott, és a felrobbantott pinceajtón át pufajkás katonák bújtak be.

– Oroszok – mondta Horovitz Gyula és felzokogott. – Továrisi, továrisi! Igyi szudá ... zgyesz kommunyiszi, mártiri...

– Én is... – hörögte a képviselő, és az Internacionálét kezdte énekelni.

A katonák a sufniajtót is betörték, és Bács Kornél feszes vigyázzba állt.

– Bács Kornél, belügyi hadnagy.

Két katona jött be, az egyik magyar volt. Zseblámpájukkal körülvilágítottak a sufniiban, az elgyötört arcok láttán tanácstalanul összenéztek.

– Élünk, élünk! – ujjongott Horovitz Gyula, és szemei kidülledtek, félő volt, hogy nyomban megtébolyodik.

– Baloldali szociáldemokrata vagyok, elvtársaim ... – mondta a képviselő.

– Az Állam és forradalmat olvastam, kérem – magyarázta a fogorvos.

Csupán Grosz József hallgatott, tudniillik éppen aludt.

– Maga kicsoda – költötte fel a katona.

– Grosz vagyok – motyogta félálomban. – Jelentem, Grosz József, nemzetőr.

Maradt a pincében.

Hanem az igazság, ha olykor megkésve is, győzedelmeskedik. Két nappal később Grosz József kiszabadult, és a kapuban hűséges barátja, Pandella Ernő várt reá.

– Csak semmi érzékenykedés – mondta Grosz. – Nem olyan időket élünk. Mi újság a foglyainkról?

Pandella Ernő keserűen legyintett, és ömleni kezdett belőle a panasz. Elmondta, hogy pokollá változott az élete, mert a foglyok éjjel-nappal a szökésen törték a fejüket. Különösen a göröggel volt sok baj, aki fegyvert követelt, káromkodott, éhségstrájkba kezdett, végül pedig ki akarta törni az előszobaajtót, mire ő kénytelen volt ismételtelen leütni. Mikor aztán a foglyok száma harminchatra gyarapodott, közös erővel őt ütötték le, kitortek a házból, és elmentek harcolni ...

Megmutatta feje búbján a daganatot, és nagyon rosszkedvű volt.

– Soha többé – mormogta. – Ilyet nem vállalok. Ilyet én többé nem vállalhatok ...

Munkára jelentkeztek vállalatuknál, ahol éppen fizetésosztás volt, és mindenki sztrájktröröknek bélyegezte őket. Másnap cukrot fuvaroztak Csepelre. Az erzsébeti hídnál tüntető tömeg tartóztatta fel őket. A vezetőfülkéből előbb Pandellát, majd Groszt cibálták ki, és kis híján agyonverték őket.

– Így jár minden sztrájktrörő! – harsogta a tömeg, s miután a rakományon testvériesen megosztozott, felgyújtotta a kocsit.

Pandella Ernő bögött, mint valami óvodás gyerek. Olyan szívszaggatóan sírt, zokogott, jajveszékelt ez a hatalmas ember, hogy Grosz Józsefet elöntötte a meghatottság.

– Rongy tragacs volt ez már, Emőkém – vigasztalta barátját, s nyögdécselt közben, mert belül vérzett a gyomra, és veséjét kissé leverték. – Na, te marha, te ... Hát,

különbet kapsz majd ennél...

– Ilyet nem, ilyet ugyan nem – hüppögte Pandella Ernő, s mert lábra állni nem tudott (lábát törték el, azt a félelmes, góllövő, arany jobb lábat), odacsúszott a földön felborított kocsijához, és megsimogatta hátsó kerekét. – Öt éve ismerem – suttogetta. – Kétszázezer kilométer... generálozás nélkül... Ó, édes isten, istenkém, ne hagyj el!...

A másfél óra múlva kivonuló mentőkkel közelharcot vívott, akik elszakították kedves kocsijától, és hordágyra emelték.

Így hát Grosz József kocsikísérő születésének ötvenkettedik évfordulóját kórházban ünnepelhette meg. Amikor már járnivaló tudott, meglátogatta barátját, aki egy emelettel lejjebb feküdt. Pandella Ernő gipszpólyás jobb lába egy ügyes csiga segítségével égnék meredt, ő maga borongós hangulatban volt. Szomorúan gondolt családjára, szeretett teherautójára és félbeszakadt pályafutására.

– Sose lépek én már pályára – motyogta s felsóhajtott. – Emlékszel arra a ménkű nagy szabadrúgásra? Harmincöt méterről, a sorfal között... A kapus, a vörös Müncz, az Útkaparóké, úgy szedte ki a hálóból a labdát, mint aki szélütést kapott...

– Akkor hagyta abba a védést – bólogatott Grosz. – Az idegei felmondták a szolgálatot. De emlékszel-e arra a húszméteres kapásgólodra, Emőkém? A cipészek ellen... A mindenhatóját! Én csak annyit láttam, hogy villan valami, és már rezeg is a háló ... A kapus sírva fakadt, barátom ...

Pandella Ernő egy könnycseppet dörgölt ki szeméből, és azt suttogetta: – Vége ... elmúlt ...

– Amúgy is kiöregedtél már, Emőkém. Ideje volt szegre akasztani a cipőt...

Szép esték voltak ezek, békés, szép napok. Mondhatnánk, Grosz József hanyatott életének legnyugodalmasabb időszaka.

– Finom dolog ám egy ilyen kórház – magyarázta több ízben is barátjának. – Az ember csak fekszik, lustálkodik, ábrándozgat... Ha éppen kedve szottyán rá, még meg is fürdetik a nővérek ... Kánaán, Ernőként, valóságos Kánaán ...

Kórtermében, lámpaoltás után marokkói, algériai élményeiről beszélt, később részletesen beszámolt az ebrói áttörésről és a véres madridi napokról. A betegeknek zúgott a fejük, álmaik nyomasztóak voltak, és éjszakánként hörögtek.

– Mert nem elég a bátorság, kérem – mondogatta. – Ha az ember nincs kellően megalapozva világnézetileg, az egész bátorság nyavalyát ér. Állunk az Ebrónál a tűzvonalban, a dögök ágyúznak odaát, mint az ördögök. Egetverő üvöltés. Rohannak nekünk a mórok, ezek a barna bestiák ... Nem vagyok berezelős, de akkor ... „No, Grosz – mondom magamban –, für alle Fälle, befellegzett neked, fiacskám ...” Egyszer csak odalép hozzám maga general Modesto. „Fél maga, Grosz?” – kérdi tőlem. „Igenis, tábornok elvtárs!” – felelem. „Compannero Grosz! Vegye tudomásul, hogy egy vörös önkéntes sohase szarik be. Ezt jegyezze meg magának, fiam!” Nem volt ott, kérem, ideológiai továbbképzés, de azóta is, ha megszorul a kapca, eszembe jut general Modesto, és azt mondom magamnak: „Csak nem beszarni, compannero Grosz!”

Grosz József kibámult az ablakon, és a megilletődöttségtől könnyek szöktek a szemébe.

– Igen – dünnyögte. – Ilyen ember volt az öreg Modesto. A pokol fenekére is elmentünk volna vele... Hát, ezért mondom én maguknak, hogy világnézet nélkül esendő féreg a legbátrabb ember is.

1957 áprilisának végén Grosz József elhagyta a kórházat. Akkoriban már mindenki azt mondta: *ellenforradalom*, és ezért hősünket vállalatának dolgozói igen nagy ünneplésben részesítették.

– Ilyen tántoríthatatlan, kemény emberek szálltak szembe országszerte az ellenforradalom dögmadarával – mondotta Rozs Bálint igazgató azon a gyűlésen, ahol több oklevéllel és emlékéremmel tüntették ki Grosz Józsefet.

Ő ugyan remélte, hogy állhatatosságát valamicske pénzösszeggel is jutalmazták, de ebbeli reményében csalatkoznia kellett. Beszédék, méltatások hangzottak el, amiket türelemmel és nagy figyelemmel hallgatott meg.

– Mélységesen meghatott vagyok – mondotta válaszában. – Pláne, hogy pont maguk beszélnek rólam ilyen szépen, kedves elvtársak, akik nemrégiben még mocsok sztrájkőrőnek, moszkovita ügynöknek neveztek ... De hát, igazán örömmre szolgál, hogy ilyen szépen fejlődtek, amíg én kórházban voltam. Ugy vélem, hogy az elmélet végre önökbe hatolt, és ennek látszik meg szembetűnően az eredménye.

Grosz József országos hírre tett szert. Neve, fényképe, rövid életrajza gyakran szerepelt a lapok hasábjain. „Népünk leverte az ellenforradalmat” – hirdették a vastag betűs címek, és alul többnyire Grosz József fényképe szerepelt. Ekkor már kissé megöregedett. Pocakot eresztett, arca ráncos lett, és haját csaknem teljesen elveszítette. A dicsőséget is unni kezdte, mondhatnánk, torkig lett vele. Egy ízben, mikor éppen a filmhíradó jelent meg a Dembinszky utcában, és a stáb bezörgetett ajtaján, betelt a pohár.

– Menjenek a fenébe! – ordította bentről, s nem nyitott ajtót. – Nem szégyellik magukat?! Mit zaklatnak folyton egy ilyen szegény öreg zsidót? ...

A sok ünneplés, meghívás, élménybeszámoló borússá változtatta kedélyét, gyakorta volt szótlan és magabazárkózott. A dísztáviratokat felbontatlanul hajította a szemétkosárba, de a névtelen leveleket mind elolvasta. „Dögölj meg!” „Mocsok!” „Lógni fogsz még, gazember!” – az ilyen sorok jókedvre derítették és meghatották.

– Úgy látszik mégiscsak tettem valamit – mormogta némi büszkeséggel, és gondosan összegyűjtötte ezeket a leveleket.

Dicsőségének napjai, szerencsére, már leáldozóban voltak. Az emberek rosszmájúskodni kezdtek, egyesek azt suttogták, hogy Grosz tulajdonképpen nem is állt olyan nagyon helyt, hanem otthon kuksolt a lakásán, mások szerint ugyan helytállt, igen becsületesen kitett magáért azokban a vérzivataros napokban, de hát a múltbéli érdem nem lehet örökös érdem, és különben sem lehet folyton forradalmi lázban élni, mert ez merevséghez, szűkkeblűséghez és elszigetelődéshez vezet. Maga Rozs Bálint igazgató is megjegyezte többek jelenlétében, hogy az a Grosz igen derék elvtárs, kemény harcos, de a békés építőmunkába sehogyan sem tud beleilleszkedni, s hogy valójában tipikus képviselője azon kispolgári-anarchista forradalmártípusnak, aki nem eszköznek, hanem célnak tekinti a forradalmat.

Az emberek hidegen néztek Groszra, kerülni kezdték társaságát. Különbféle gyűléseken már sokan bírálták magatartását, kifogásolva merevségét, dogmatikus gondolkodását, az új feladatok iránti teljes értetlenségét.

– Itt már az atyaisten se ismeri ki magát – kesergett Grosz József egy nap hűséges barátjának. – Olyan érzésem van, hogy a politika megint változni fog.

Pandella Ernő nem politizált, derűlátóan ítélte meg a helyzetet.

– Meglátod, végül eljutunk a kommunizmusba.

– Belenövünk, Emőkém, belenövünk – javította ki Grosz József. – A fogalmakkal tisztában kell lenni. Ahogy apja nadrágjába lassan belenő a gyerek, úgy jutunk el mi is, szépen, csendesen a kommunizmushoz. Csak az a fontos, hogy bízzunk egymásban, és ne vacakoljunk minden apróság miatt.

Sofőr és kocsikísérő együtt dolgoztak (Pandella vadonatúj kocsit kapott, ám a régít

nem feledhette), és munkaidő után együtt iddögáltak valamelyik kies csehóban. Vasárnaponként futballmeccsre jártak ki, és utána Grosz József vacsorára volt hivatalos Pandelláéknál. Vacsora végeztével megeresztették nadrágszójukat, cigarettáztak, és elábrándozgattak a régi időkről. Sokat gondoltak Horovitz Gyulára, Bács Kornélra, a képviselőre meg a többiekre, és őszintén sajnálták, hogy többé nem találkozhatnak velük.

A nevezett illetők ugyanis, szerencsére, külföldre távoztak. Ez az írónak is igen nagy szerencséje. Mert képzeljük csak el, ha Horovitz Gyula történetesen itthon marad, és ma már a ...

Helyesebben tesszük, ha nem képzelődünk, tisztelt olvasó. A képzelődés nem kenyerünk, nem feladatunk, s képzelőerőnk korunk valóságának tükrében, ezen atomkorszakban, amúgy is szegényesnek bizonyulna. S mivel ezen atomkorban, Damoklész kardjával fejünk fölött, amúgy sincs semmiről se fogalmunk, amúgy sem képzelhetünk el semmit, ami gyarló fantáziánkat felül ne múlná, bölcsebb dolog, ha nem erőltetjük meg agyunkat, olvasó. Műveljük inkább kertjeinket, ki-ki a magáét, s ne törődjünk a világ hiúságos dolgaival, hiszen az élet nyugodalmasan szép és békésen a legelviselhetőbb.

– Szeressük egymást – mondotta Grosz József azon napok egyikén, amikor Kubában megőrződött a béke, és őt gyomorvérzéssel (a csepeli verekedés emlékeként) sürgősen kórházba szállították.

– Szeressük egymást, és ne marháskodjunk – mondotta hű barátjának, Pandella Ernőnek, aki utolsó pillanatig ágya mellett tartózkodott. – Szeressük egymást, és legyünk elégedettek. A szeretet és a türelem az élet legszebb ajándéka.

És amikor halála eljövételét érezte, ágyához szólította betegtársait, kik mind odasereglettek köréje, és akkor ő valamennyiüket sorban megcsókolta, s megbékélten, csendes derűben hunyta le örök álomra szemét.

Sírkövére, mint rendelte, ezt a szöveget vésték:

„Leben und leben lassen!”

– De azért mégis eljutunk a kommunizmusba – dünnyögte Pandella Ernő gépkocsivezető, aki sohasem politizált, és csökönyös módon optimista volt.

ORVOSOK

– Már megint ez a Varga jön ide nekünk? – kérdezte 1962 karácsony estjén, úgy hat óra tájban dr. Willmann Dezső sebészfőorvos, egyetemi tanár házvezetőnője, Liszcsák Aranka – akit a professzor, valami kifürkészhetetlen okból, csak Agafja Petrovna néven szólított –, azzal dünnyögve hozzálátott, hogy rendbe tegye a mindenféle könyvekkel, papirosokkal teliszórt íróasztalt.

– Mondja, mi baja magának evvel a Vargával? – nézett rá borúsan a professzor. – Vegye tudomásul, hogy nem magához jön, hanem énhozzám. Adjon egy cigarettát!

A házvezetőnő felütötte az asztalon heverő doboz fedelét, és bosszús szipogások közepette, ami az erős felindulás jele volt nála, átnyújtott egy cigarettát. A professzor a cserépkályha mellett ült, abban a magas támlájú, kényelmes karosszékben, amelyet Rettenetes Ivánnak tiszteltek a látogatók, lábát zöld plédbe burkolta be, és egy zsámolyon pihentette. A karosszék mögött, közvetlenül a falnál, oxigénpalack állt. A

professzort az utóbbi időben légszomj, asztmatikus zavarok gyötörték, ilyenkor oxigént lélegzett be.

A cigarettát ujjai közt forgatta, tekintetét nem vette le az öregasszonyról.

– Agafja Petrovna – szólította meg szelíden. – Úgy gondolja, hogy az orrommal fogom meggyújtani a cigarettát?

A házvezetőnő zord arccal vállat vont, de a szeme kárörvendően csillant fel.

– Sajnálom – mondta –, egy szál gyufa sincs a háznál. Ez a Varga pedig, a professzor úr vegye tudomásul, nem tetszik nekem. Azért nem tetszik, mert ő nem szereti eléggé a professzor urat.

A professzor másodszor is megkérdezte:

– Az orrommal gyújtsak rá, Agafja Petrovna?

Hangja ugyanolyan nyájas volt, mint az előbb, de sűrű, őszes szemöldöke szinte felborzolódott az indulattól.

„Szentséges szűzanyám! – ijedt meg az öregasszony. – Igazán megharagszik még ...”

A falióra harangozott, kis csend támadt. A professzor szájába dugta a cigarettát, várt. Az öregasszony kötényéből kihalászott egy skatulya gyufát, s könnyekkel szemében, tűzzel kínálta meg.

– A professzor úr szégyellheti magát – jegyezte meg dühösen. – Szívbetegnek tetszik lenni, és Necker főorvos úr is meghagyta a múltkoriban...

– Az orvosok egytől egyig barmok – szakította félbe a professzor, s nagy élvezettel fújta a füstöt. – De ez a legnagyobb mértékben szakmai titok.

Az órára nézett, azt dűnnyögte, hogy negyed hét. Az öregasszony elértette gondolatát, és menten lecsapott.

– Negyed hét van, igen, már el is múlt... Hát, kicsoda ez a Varga, hogy megvárakoztassa a professzor urat? ... Bizony rosszul teszi, hogy annyira babusgatja.

– Kissé neveletlen, valóban – mormogta a professzor, és türelmetlen kézmozdulatával azt is jelezte egyben, hogy Agafja Petrovna fejezze be a piszmogást az íróasztalnál, és hagyja őt magára.

Ekkor odakint megszólalt a csengő.

– Na, most már boldog a professzor úr? – kérdezte megvetéssel az öregasszony, és kiment ajtót nyitni.

A csengetéssel egy időben a kitárt ebédlőajtón keresztül egy Róbert névre hallgató, megtermett puli sétált be, és gazdája lábához heveredve, mogorván figyelt az ajtó felé.

Alacsony, törékeny külsejű fiatalember nyitott be. Szinte besurrant az ajtón, túlzott óvatossággal betette maga után, azután zavartan megállt egyhelyben.

– Elnézést kérek – motyogta. – Ugyanis erősen havazik, és ilyenkor sokáig nem jön az autóbusz ...

Szemébe hulló puha haját gereblyézte hátra, és büntudatosan mosolygott.

– El van nézve – legyintett a professzor. – Kegyeskedjék beljebb kerülni, Varga. Ha nem sértem meg, ülve fogadom, mert ma egy kissé nehezemre esik a sétafikálás. Ne oda üljön, hallja, a kávéscsészékre, hanem ide mellém, ni!...

Varga Péter tanársegéd megkerülte a kávékészlettel megrakott széket, amire a szoba gyenge világítása miatt le akart telepedni, és a professzorral szemben, az állólámpa alatt foglalt helyet.

– Erősen havazik – szabadkozott újra. – Itt, a hegyen pedig szinte járhatatlanok az

utak...

Willmann Dezső hátradőlt a széken, és szemügyre vette. Dohogva állapította meg, hogy Varga semmit sem változott legutóbbi találkozásuk óta, vagyis hát pontosan olyan lányos képű, zavart mosolyú, félszeg kamasz, mint máskor, azután kezét nyújtott neki.

– Nem furcsállja, hogy karácsony este hívtam meg? A telefonban elég morc volt, kedvesem ...

Varga elpirult, hevesen tiltakozni kezdett. Azt nem vallotta be, hogy erre az estére más programot tervezett, hogy szüleihez kellett volna mennie – s hogy nagyon kínos lett volna lemondani a meghívásukat, ezért hát le sem mondta –, hanem azt bizonygatta, hogy máskülönben is örül a meghívásnak, mert egyedül töltötte volna az estét.

A professzor mosolygott. „Hazudik – gondolta. – Bizonyára máshová akart menni, csak most hazudik.”

Szeretettel nézte a fiatalembert, és így szólt.

– Nagyon örülök, hogy látom. Az én Agafja Petrovnám, a maga elszánt ellensége, már egészen féltékeny ám ...

A fiatalember valami érthetlent dűnnyögött, mire a professzor ráordított.

– Szokjon már le erről az alamuszi motyogásról, Varga! Talán el akarja hitetni velem, hogy süket vagyok?

Varga zavarba jött, sietve felemelte a hangját.

– Csak azt mondtam, hogy Agafja Petrovna tényleg nem szeret engem.

– Igen – bólintott a professzor. – Kettőnk közül ő a jobb emberismerő. Különböztet azért haragszik magára, mert szerinte maga nem szeret engem eléggé. Csodálatos kutya ez a Róbert, mi? – kérdezte aztán teljesen váratlanul, és rápaskolt a puli hátára. – Róbert fiam, most már eltávozhat.

Erre Róbert felkelt, és engedelmesen visszament az ebédlőbe. Varga elcsudálkozott, kissé ostobán a kutya után bámult. Ez a kutya nagyon tetszett neki, habár idegesítette egy kicsit, és titokban félt tőle.

A professzor elnyomta a cigarettát, éles tekintetű, keskeny szemével ravaszul a fiatalemberre nézett.

– Igaz is, Varga. Ezt még nem is kérdeztem magától. Szeret maga engem?

Élvezte a fiatalember meglepődését, kajánul figyelte zavarát, azt, hogy elpirul, és lesüti a szemét. Nem tudta megmagyarázni, miért szereti annyira ezt a fiút, miért szereti úgy, mintha a tulajdon fia lenne ... A fia? Ha fia volna, valószínűleg nem szeretné ennyire, mert az másfajta ember lenne. Mint az erős akaratú emberek általában, kevés embert kedvelt igazán, de azokat hűségesen, tartósan szerette, talán megérezte bennük a nálánál gyengébbet, talán a maga örök egyedülléte ellen védekezett ilyesformán. Igen, Vargát már az első pillanatban nagyon gyengéden és nagy részrehajlóan szerette. „Valami furcsa gyöngeség ez” – gondolta, és zsörtölődött is magában, de Varga láttán mindig melegség töltötte el.

– Nagyon szeretem a professzor urat – dűnnyögte Varga, és meghatottnak látszott. Szeme felcsillant, mint aki még mondani akar valamit, de azután csak hallgatott.

– Hát akkor most ünnepelni fogom magát – biccentett a professzor. – Gratulálok a tanársegédi kinevezéséhez, Varga. Nagyon helyeslem ezt a karácsonyi ajándékot. Magából, ha valami közbe nem jön, nagyszerű orvos lesz egyszer. Ha óhajtja, akár írásba adom. Az ország legifjabb tanársegéde! – nevette el magát egyszerre. – Hiszen maga egy érettségiző kamasz még, hallja-e? ....

Varga úgy mosolyodott el, mint akinek nagyon jólesik hallani a dicséretet, de akit ez nagyon feszélyez is. Ha szembe dicsérték, rendszerint zavarba jött, nem tudta, hogyan fogadja. Willmann előtt pedig valóságos kínban volt, mert sem színészkedni, sem valamiképp természetellenesen viselkedni nem akart. Annál inkább feszélyezve érezte magát, mert sejtette, hogy kinevezését Willmannak köszönheti.

Ezért hallgatott, valami köszönetfélét rebegett, és haját simítgatta félre a homlokából.

Szerencsére ekkor bejött Agafja Petrovna, és igen barátságtalanul közölte, hogy tálalva van.

A professzor elhárította Varga segítségét, egyedül bicegett át az ebédlőbe. A puli nyomban mellette termett, és díszkíséretül szolgált az asztalfőig, ahol a professzor helyet foglalt. A csillár szikrázó fényt árasztott, az ablakra akasztott színes függöny, a sok kép a falon, a tálaló felett függő pompázatos kínai selyemfestmény barátságossá varázsolta a helyiséget – a dolgozószoba kissé nyomott hangulata után jólesett ide belépni.

A professzor jókedvűen hunyorgott az erős világításban, vásott gyerekként csörgette evőeszközeit, és odasúgta Vargának:

– Ugye, van magánál cigaretta, lelkecském? Tegyen nekem félre egyet...

Karácsonyi vacsora volt. Kocsonya, pulykasült, halak. A professzor jó étvágyal evett, és azt bizonygatta, hogy Agafja Petrovna szakácsnői erényei korának tisztaságával nemhogy fogyatkoznának, de nőttön nőnek, úgy gyarapodnak terjedelemben és terebélyességben, miként ő maga, tartsa meg az isten egészségben százhusz évig. Ám minden ékesszólása, választékos ünneplése sem olvaszthatta fel Agafja Petrovna jeges közönyét. Szótlatlanul, sértődötten ült az asztalnál, igen illedelmesen és igen mértékletesen evett. Arca csak egyszer vonaglott meg, amikor a professzor felborította a céklástálat, de akkor is mindössze egy szemrehányó pillantásra szorítkozott, s nyomban rendbe hozta az abroszt. A megvetés élő szobraként ült közöttük, és ennek egyetlen kizárólagos oka Varga Péter tanársegéd jelenléte volt.

A professzor még mindig nem adta fel a reménytelen küzdelmet. Felsőhajtott, és ravasz pillantást vetett az öregasszonyra.

– Varga tanársegéd úr az előbb vallomást tett ám!

– Na ne tessék mondani! – morogta a házvezetőnő. – Ez a szárny még a professzor úrra vár.

– Bizony, lelkem, galambom, Varga tanársegéd úr ünnepélyesen kijelentette, hogy kedvel engem, és egyúttal legnagyobb tiszteletéről is biztosított.

Agafja Petrovna megvetően hallgatott. Nem tudta, miért nem szereti Vargát, miért félti tőle a professzort, de makacsul hitt abban, hogy nem rendes ember, és gyanakvásában nem lehetett megingatni. Némi kárörömmel gondolt arra a percre, mikor a professzor majd elismerni kényszerül igazát.

– Robert nem kaphat több húst – szólt zsémbesen. – A professzor úr teljesen elkényezteteti, pedig már úgyis olyan kövér, mint egy disznó.

A professzor Robertre pillantott, gondterhelten ráncolta össze a homlokát. „Tényleg kövér – állapította meg. – Gracillint kéne szednie.” A puli jelenléte ezúttal is arra indította, hogy előadja összes érdemeit.

– Ha nekem olyan tulajdonságaim lennének, mint Róbertnek – fordult a tanársegédhez –, kétségkívül többre vittem volna. Vegye tudomásul, hogy ez a Róbert egy egyéniség. Barátságtalan, mint az ördög, tiszteletlen, mint valami filozófus, és mindig pontosan tudja, hogy kit kell megharapnia. Úgy vagyok vele, mint Bergeret úr a

maga kutyájával. Nagyrabecsülöm, és szerfölött irigylem. Ez a boldog eb ifjúkorában nem részesült semmiféle humanista nevelésben, és e mulasztás a legnagyobb mértékben előnyére válik. Figyelje csak meg, Varga! Konok, erőszakos, vasakarátú, akár a történelem nagyjai, hajlamai diktatórikusak, hűsége, kitartása példamutató, és nem ismeri a megalkuvást. Olyan személyiség ő a kutyák társadalmában, aki – hitvány rágalmozói ellenére – a legmélyebb tiszteletet érdemli részünkről.

A professzor a szárnyat tépdeste erős fogaival, miközben bujkáló malíciával nézett tanítványára.

– Igen, Varga. A sebészeknek is van véleményük a világról. Ezt szíves figyelmébe ajánlom, fiam.

Varga udvariasan bólintott, noha a Róbertről szóló elmefuttatásokat unta már kissé. Befejezte a vacsorát, és hamutartót keresett.

– Sokat pöfékel maga – mordult rá az öregasszony, és eléje lökött egy hamutálat.

Varga rágyújtott, rosszkedvűen szívta a cigarettát. A professzor fecsegése és a házvezetőnő idéetlen duzzogása egyformán idegesítette.

Komor arccal a professzorra nézett, és azt mondta:

– Ma kellemetlen dolog történt a kórházban. Vera főnővér agyvérzést kapott.

Willmann letette a félig lerágott szárnyat, megdöbbenve meredt rá.

– A kórházban lett rosszul, tegnapelőtt este – folytatta Varga, cigarettája füstjét nézegetve. – Azonnal lefektettük, magát Necker főorvost hívtuk át a belosztályról. Igen súlyos esetnek látszik. Azóta is eszméletlen.

A professzor mozdulatlanul ült, arca lassan vérbe borult.

– .Maga gúnyolódik velem, hallja? ... Idejön, diskurál, engedi, hogy fecsegek, és ezt csak most mondja? ... Tudja maga, hogy az a Vera nővér, akiről ilyen hihetetlen közömbösséggel beszél, az én jobbkezem volt, az egyik legkitűnőbb ember, akit megismertem ebben az életben? Többet tud az orvostudományról – kiáltotta –, mint az egész egyetemi hallgatóság együttvéve! ...

Letépte nyakából a kendőt, és az izgalomtól egész teste megremegett. Varga megijedt. Belátta, hogy hibát követett el. Hiszen ő is jól ismerte a professzor meg a főnővér kivételesen meghitt kapcsolatát... Nem tudta, hogyan hozhatná helyre baklövését, mérgeződött magában, mert esze ágában sem volt megbántani az öreget, de sértődött is volt, mert úgy érezte, Willmann most rajta akarja kiadni indulatát.

De a professzor akkor már összeszedte magát, arcán rezignált kifejezés jelent meg. „A betegségben is velem tart – gondolta fanyarul. – Hűséges, vén csoroszlya ...”

Maga előtt látta a főnővér csúnya, sovány arcát, gunyoros szemét, és mindentől elment a kedve. Vera nővért szerette, mert okos volt, türelmes, érzékeny, és mert olyan bölcs volt ez a kicsi asszony, oly mélyen ismerte az embereket, hogy nyolc év után is újra meg újra meghökkentette őt pontos, találó véleményeivel. Ennek ellenére állandóan veszekedtek. Nem akadt nap, hogy valamin össze ne ütköztek volna. Ő lobbanékony volt, bömbölt, lehordta a nővért, az gúnyosan, szótlánul hallgatta, megvárta, míg kitombolja magát, és akkor nagy tisztelettel arra kérte, hogy beszéljék meg még egyszer a szóban forgó dolgot.

– Hogyne, persze – dünnyögte ő már zavartan. – A fene egye meg a maga csökönyös türelmét...

Igaz, Vera nővér felesleges dolgokkal sohasem zaklatta, és munkájában a legkötözököbbek se találhattak kifogást. Vera nővér munkája meglátszott az osztály külső képén is. Csend volt, nyugalom, minden ragyogott a tisztaságtól, minden, a legapróbb

tárgyig, újnak tűnt, pedig hát az a kórház olyan vén volt már, oly borzasztóan ódon és rideg, hogy az embernek már attól is futkározni kezdett hátán a hideg, ha megpillantotta a barna téglás, fegyházra emlékeztető, alaktalan épülettömböt. De Vera figyelme még arra is kiterjedt, hogy a főorvosi szoba asztalán naponta friss virág legyen a vázában, s mire ő megérkezik, már ott heverjenek a reggeli újságok, igaz, mindig valamilyen mellékelt cédulával, amelyen tapintatosan tudtára adja, hogy a havi párttagdíjat már be kellene fizetni, hogy a szakszervezeti bizalmi választáson neki is illik megjelennie, vagy hogy a nyolcas kórteremben az öreg Róth ágyánál egy perccel tovább is lehetne időzni, mivel az öreg igen magára hagyatott, és a kis Szabónéval nem kéne olyan morcosán beszélni, mert érzékeny, és gyakran sírva fakad.

Vera nővér volt a gyakorlatokon részt vevő orvosok patrónája is. Róluk alkotott véleményét mindig meghallgatta. S hogy Vargáról Vera nővérnek is kedvező véleménye volt, nagyon megörvendezettette. A maga különc módján Vera is szerette a fiatalembert, bár egyszer valami nagyon furcsát mondott róla.

– Kicsit érzéketlen ez a fiú – jegyezte meg. – Mintha nem volna elég szíve, vagy szégyellné megmutatni, hogy van ...

Ő meghökkenve kapta fel a fejét, s mert egyebet nem tehetett, kényszeredetten elmosolyodott.

– Hát, a szív, az nagy luxus, Verácska ...

Vargára pillantott, és kesernyésen elhúzta a száját. Lám, még Vera nővérről is ez a taknyos jut eszébe. Ez már valóságos rögeszme. Lelke mélyén azonban nem hitte el Vera nővér figyelmeztetését, nem hitte, hogy Varga érzéketlen lenne, hidegszívű, csupán tapasztalatlan, buta, félszeg, hiszen annyira fiatal még, érzéseiben szinte gyerek. Szerette volna, ha tanítványa arcán ugyanazt a megrendülést látja most, ami őt áthatotta, de Varga arca üres volt, csupán valamiféle udvarias együttérzés tükröződött rajta.

– De hát miért nem szóltak nekem? – kérdezte, csendesen háborogva. – Necker tegnap is, ma is itt járt, de egy szót sem szólt Veráról. Mit féltének maguk engem? Mi jönni merészelik ezt tenni velem? ...

Türelmetlen mozdulattal kért cigarettát, az öregasszony most mukkanni sem mert. De Varga, miközben tüzet adott, arra gondolt hirtelen, hogy mégiscsak igaza volt, amikor közölte a rossz újságot, hiszen képmutatás, hazugság lett volna, ha ő is elhallgatja.

Willmann Dezső most ránézett, és jól ismert gyors, rövid kérdéseivel a főnővér állapotáról kezdte faggatni. Varga ismét megcsodálhatta lényegre tapintó kérdéseit, azt a sallangmentesen egyszerű, pontos rendszerbe foglalható gondolatmenetet, amely eljuttatja végül az eredményhez. Igen, ilyenkor teljes világossággal látta, hogy ebben a kivételes emberben milyen lenyűgöző egységben jelentkezik a tehetség, a maximális tudás a magasrendű, finomra csiszolt gondolkodással, az évtizedes gyakorlat tapasztalataival. Ilyenkor tisztelete a professzor iránt zavartalan volt. Nyomban elfelejtette az ő szemében oly kicsinyes, taszító tulajdonságait, és rajongva, egyértelműen csodálta.

Az eredmény, amihez eljutottak végül, a diagnózis nagyon lesújtó volt.

Csend támadt, mozdulatlanul ültek az asztalnál. Nehéz, nyomasztó hangulat ült meg a szobát. Varga rosszul érezte magát. Úgy gondolta, hogy jelenléte terhes, s bár nem vallotta be magának, unatkozott is egy kissé. Igazán sajnálta a professzort, de megindultságát nem tudta átérezni.

– Meg fogom nézni Vera nővért – szölt, hogy megtörje az idegesítő csendet. – Holnap feltétlenül megnézem ...

A professzor nem figyelt rá. Mozdulatlanul könyökölt az asztalon, mélyen magába merülve.

Varga most titokban szemügre vette. Mint mindig, ez a sovány, mély barázdáktól szántott, okos, nyers arc ismerős volt, de idegen is. Valami lágyság, oldottság hiányzott Vargának ezen a csupa ideg, csupa feszültség arcon, amely – úgy érezte – eleve elutasít minden közeledést, kíváncsiságot, megőrizve a maga teljes integritását – mindez zavarta Vargát, mert ő a könnyen kitárulkozó, lényükben, megnyilvánulásaikban egyaránt könnyed, színes, gyorsan oldódó embereket kedvelte. A professzor vonásaiban az bántotta, ami gesztusai láttán készítette idegenkedésre, a nyersség, a gúny, a fellebbezhetetlen, már-már zsarnoki ítélkezés, amely belőle mindig ellenállást, heves tiltakozást váltott ki, noha mindennek soha nem merte a tanújelét adni.

Így látta azt az embert, akiről azt vallotta: szereti, s büszke volt rá, hogy ilyen erős kritikával tudja figyelni, hogy nem engedi befolyásoltatni magát szeretetétől, hogy nem esik semmiféle ostoba érzelmeskedésbe. „Végtére is, mások ugyanígy vélekednek róla” – gondolta.

Igaz, Willmann főorvost kevesen szerették a kórházban. Alig akadt munkatársa, akit heveségével meg ne bántott volna. Azt azonban nem tudták, hogy ez a lobbanékony természetű, türelmetlen öregember milyen kevéssé haragtartó, s véleményét, rokon- vagy ellenszenvét irántuk mennyire nem befolyásolhatja pillanatnyi indulata. Munkatársai Nérónak hívták, s azt beszéltek róla, hogy embergyűlölő, aki szíve szerint csak ártana mindenkinek, hogy elnyomja a tehetségeket, a fiatalokat, mert féltékeny, és hogy kizárólag a maga metódusát tartja az egyedül üdvözítőnek. Mindez, utolsó szóig, szemenszedett hazugság volt. Varga gyűlölte az efféle intrikusokat, hitvány rágalmozóknak tekintette őket, s haragja csak fokozódott ellenük, mikor nap nap után azt láthatta, hogy éppen ők a legalázatosabbak, a legcsúsúzmászóbbak a professzor társaságában.

Ő tisztelte, szerette Willmann Dezsőt, de az intrikusokkal nem szállt szembe. „Az öregnek nincs erre szüksége. Kivételes képessége, nagy tekintélye ettől nem szenved csorbát” – gondolta, s így megnyugtatta lelkiismeretét, holott hallgatásának egyetlen oka volt csupán, nem szerette a kiélezett helyzeteket, az összezapásokat. Nyugalmat akart. Alkalmadtán még attól sem riadt vissza, hogy apróbb hazugságokkal térjen ki valami kényes téma elől, vagy hallgatásával látszólag elfogadjon olyan nézeteket, melyekkel gyökeresen nem értett egyet. Naivnak hitték, pedig nem volt az. Figyelmes tekintetét kevés dolog kerülte el. Kollégáit hamar kiismerte, meglátta gyengéiket, s külön-külön mindegyikükhöz valami olyan módon tudott idomulni, hogy sorra megnyerte rokonszenvüket, anélkül hogy saját meggyőződéséből, lelki függetlenségéből akár jottányit is feladott volna. Vitatkozni nem hallották, és gyakran bosszankodott azon, hogy a professzor apróságokból is vitát provokál munkatársaival, amire semmi, de semmi szükség, s azzal is még inkább elidegeníti őket magától.

A dolgozószobában harangozni kezdett az óra, Agai ja Petrovna nekilátott leszedni az asztalt. A professzor felriadt gondolataiból, mentegetőzve fordult Vargához.

– Ne haragudjon, elméláztam egy kicsit. Igen, látogassa csak meg Vera nővért. Okvetlenül, nagyon kérem. Tudjon meg mindent az állapotáról, és azonnal hívjon fel engem. Ugye, nem felejt el?

Egy pillanatra elhallgatott, zavartan mosolygott.

– Elrontottam az estét, igaz? Pedig, megvallom, ünnepelni szerettem volna, sikert kívánni a munkájához, inni az egészségére ... Nagyon sokat várok magától, Varga. Egyre többet. Az utódomat látom magában.

– Hát, az nagyon nehéz lesz – sóhajtott fel Varga.

A professzor vállat vont, bort töltött a poharaikba.

– Egy szóval se mondtam, hogy könnyű lesz. Nekem se volt könnyű ... No, igyunk. Agafja Petrovna mára feloldott az absztinencia alól...

Ittak, a professzor mosolygott.

– Csak egyet sajnálok, tudja – mondta egyszerre nagyon bizalmasan –, hogy nem lehetek tanúja a maga pályájának, hogy nem böködhetem oldalba, ha valahol le akarna tévedni róla. Furcsa igazságtalanság ez. Minden generációnak egy kicsit előről kell kezdenie az egészet. Aztán egyszer majd maga is öreg lesz, mint most én, ott fog csücsülni magánál egy ilyen félszeg, buta fiatalember, aki nagyon-nagyon tehetséges, és akkor maga életében először valami furcsa nyugalmat fog érezni, nyugalmat, elégedettséget, amiben része soha nem volt, átadja szépen azt a bizonyos stafétabotot, teng-leng még egy darabig, aztán becsülettel elpatkol... Nono, csak ne tiltakozzék, ez így van rendjén. Egy igen bölcs aforizma szerint az örökké felfelé törekvő emberek csak életük utolsó perceiben éreznek valami röpke elégedettséget, de akkor már meg is halnak. Az életet valóban azért a néhány percért érdemes végigcsinálni, amikor az ember felismeri valakiben az utódot. Ez a lehető legnagyobb eredmény, az igazi elégtétel.

Varga csodálkozva tekintett rá.

– És amit életében tett a professzor úr? Az a sok tízezer beteg, akit megmentett?

– Ó, azok legnagyobb része már meghalt – intett a professzor. – Én arra a sok százezerre gondolok, akiket a maga és a maga utódjainak a tehetségével mentek meg. Az én munkám, „halhatatlanságom” magában testesül majd meg, az utódokban, ahogy bennem élt tovább az én professzorom tudása, tehetsége. Gondolkozott már ezen valaha?

– Nem – vallotta be Varga.

A professzor a csillár vakító fényébe nézett, s elszomorodott egy kissé.

– Kár. Tudniillik, így nézve a dolgot, nagyobb a felelősség, de a lehetőségek is nagyobbak. Így kiszabadulhatunk a mindennapok apró-cseprő gondjaiból, valami megnyugtató végtelenségben érezhetjük magunkat. Miért nem gondolkozott még ezen?

A fiatalember eltöprengett egy percre, de nem tudott válaszolni. Értelmetlennek találta a kérdést, kiagyaltnak az egész fejtegetést. Előtte homályos foltként rémlett a jövő, nem is gondolt arra, hogy beléhatoljon, magyarázni próbálja. Terveit csak a holnap, a holnapután foglalta le, ennél több nem is igen foglalkoztatta.

– Miért nem gondolkozott ezen? – pillantott rá csodálkozva a professzor, és kissé kedvetlenül megkérdezte: – Mondja, szokott maga egyáltalán gondolkozni? Előfordult már, hogy ült egyedül egy szobában, és eltöprengett valami lényeges dolgon? Gondolkodott már saját magán, azon, hogy mit hogyan képzelt, hogy abból mi az ésszerű, a megvalósítható, s mindebből maga mennyire képes? ... Maga még szórakozott, szeszélyes, kicsit nemtörődöm, és az érzései is szunnyadoznak egyelőre. Csupa félszégesség, csupa gátlás ... csupa felháborító ösztön, csak a tehetség, egyedül a tehetség az, ami moccanog magában... A tehetség, a rátermettségek, ez a látszatra irracionális kényszerítőerő, ami szerencsére nem engedi nyugton maradni, ami megkeseríti az életét, úzi, hajtja, ütlegeli, hála istennek, ami a hivatás bűvkörében tartja ...

– Igaz – intett Varga, s szeme lelkesen csillant fel. – Ez így van. Ezt magam is érzem.

A professzor bosszúsan nézett rá.

– Buta még maga – csóválta a fejét –, egyelőre ez a legnagyobb baj. Ne is

haragudjon, de maga most még csak az éneklő kutya ... Csoda, világszenzáció, szép reményekre jogosító kölyökkomondor ... Meg kéne emberesedni, fiatalember – mosolyodott el. – Ugye milyen szép ez a szó? Megemberesedni. S mennyi tartalom rejtőzik benne! Gondolatok, idegek, érzések, szív és megint csak szív – ez az ember. No, emberesedjen hát meg, lelkem! Nem szeretném, ha férfikora delelőjén is csak éneklő kutya maradna...

– Én sem – mondta Varga, bár a professzor aggodalmait nagyon is túlzottaknak tartotta.

Túlzottaknak és ódivatúaknak kissé. Érzelmek, szív? Éppen arra volt büszke, hogy hideg fejjel tud gondolkozni, hogy sohasem ragadják el indulatai. „Az érzelmek – bilincsek” – olvasta egyszer valahol, s ezt megjegyezte. Felesleges nyűgnek érezte az érzelmeket, s a magáéit igyekezett eltitkolni. Szinte reszketett attól, hogy egy szempillantással, egy fintorral vagy egy könnycseppel elárulja s nevetségessé teszi magát. Attól félt talán, hogy rájönnek gyengéire, megismerik sebezhető pontjait? ... Még kisgyerek volt, amikor apját egyszer sírni látta. Kicsi, gyenge ember volt az ő apja, tisztviselő egy magáncégnél, és sok-sok megaláztatását néha már nem tudta magába fojtani. Mozdulatlanul feküdt az ágyon, és könnyek csurogtak a szeméből, ő úgy tett, mintha nem venné észre, de toroka összeszorult a bánattól. Nem értette, miként sírhat az ő apja, csalódottságot érzett, és nagyon szégyellte magát. „Az érzelmek – bilincsek” – gondolta most. Meg volt győződve, hogy az érzelmek gúzsba kötik az ember tehetségét, akaratát, s lépten-nyomon gyengítik cselekvőkészségét.

„Öreg már – gondolta sajnálkozva a professzorról. – Igaz, hatvanöt éves korban már megengedhető egy kis szentimentalizmus.”

Agafja Petrovna kávéét szolgált fel. Megitták a kávé, és folytatták a beszélgetést.

– Mitől van magában ilyen sok görcs? – kérdezte a professzor. – Göcsörtös idegrendszerrel nem lehet ám jó munkát végezni! Mondja, mit érez maga, ha operálnia kell? Bemosakszik, felkészül, ott fekszik az asztalon a beteg, akinek sorsa, bizonyos mértékig, a maga kezében van ... No, mit érez? Feszültséget, félelmet vagy oldottságot? Vagy nem érez semmit? Feleljen, engemet ez roppant érdekel...

Varga eltűnődött.

– Nem tudom – mondta. – Ezen még nem gondolkoztam. Valamit, persze, éreznem kell... Arra gondolok talán, hogy a feladatot a lehető legjobban kell elvégezniem.

– Áhh! – kiáltott fel ingerülten a professzor. – Mit beszél nekem itt közhelyeket? Miféle badarság ez? Én arra vagyok kíváncsi, hogy mint ember mire gondol, mint magánember mit érez? Mit érezne, ha, tegyük fel, az én gyomromban kellene kotorásznia? Vigyázzon, én nem bízom akárcikire az életemet!

Varga vállat vont, nem felelt. Idegesítőnek, feleslegesnek tartotta a professzor kérdezősködését. Sejtelve sem volt, mire akar kilyukadni a végén. A várakozás türelmetlenné tette.

– Hallgat? – kérdezte a professzor csalódottan.

Leejtette karját, feje a mellére csuklott, feloldotta izmait, teste most szinte csonttalannak látszott. Arcán különös, nyugodt, puha kifejezés jelent meg, de szeme erős fényben úszott. Szembogara kicsivé zsugorodott, ettől tekintete is megváltozott, erélyt, magabiztosságot, feszült figyelmet árult el.

Mosolygott.

– Nos, Varga, szórakoztassam magát? Előadom az átlényegülés folyamatát három felvonásban? Formabontás, behaviourizmus a mi esetünkben kizárva. Ez nagyrealizmus, barátocskám, Thomas Mann fegyelmezettsége, Tolsztoj hömpölygése

... Teljes érzelmi azonosulás ... a fájdalom megértése ... a szenvedés felszabadító ereje, ami a gondolatok egész lavináját indítja meg ... Felismerése saját kicsinységünknek... a végtelen csodálatos kibontakozása, Varga ... Bolkonszkij herceg az austerlitz-i csatamezőn ... sebesülten fekszik, fölötte kitérül a hatalmas, beláthatatlan égbolt... és ott áll egy aprócska, szánalmas alak, a nagy hadvezér ... Nos, tudja-e, mire gondol ekkor a herceg? Ejnye, Varga, maga hadilábon áll a világirodalommal ...

Felemelte a fejét, és kihúzta magát. Arca ismét keménnyé változott, nyers lett, szemében szomorúság ült.

– Ezt gondolja: „Hogy’ nem láttam meg én azelőtt ezt a magas eget? Egészen másképp úsznak a felhők ezen a végtelen, magas égen. De boldog vagyok, hogy végre megismertem 1 Igen, hiúság minden és csalás, csak ez a végtelen ég nem az! Nincs is, nincs is kívülről semmi...” Később pedig ezt gondolja, Varga: „És ezt a fájdalmat sem ismertem eddig. Igen, eddig nem ismertem semmit, semmit. És semmi nem biztos, csak a csekélyisége mindannak, amit értek...”

Elhallgatott, és szórakozottan rágyújtott egy cigarettára. Varga idegenkedve fürkészte. „Hiszen ez az ember mániákus” – gondolta megdöbbenve, s csodálkozott, hogy eddig nem vette észre.

A professzor lebiggyesztette ajkát, szája sarkában halvány gúny rémlett fel.

– Maga semmit sem tud – szólt epésen. – Kis Varga, maga tehetséges, de még semmit sem ért.... Kit operált utoljára?

– Egy fiút – felelte Varga kelletlenül.

– Ki volt az a fiú? – csattant fel a professzor. – Hallja, ne vonogassa nekem a vállát! Ki volt az a fiú? Mit csinál, hogyan vélekedik a világról? Szerelmes-e, szereti-e az apját, sírva fakad-e, ha a halálra gondol? ... Az istenfáját, azt hiszi, tréfálok?! Hát maga csak egy eleven tárgyat lát az asztalon, egy *dolgot*? Magának egyre megy, hogy szerelmes-e az a fiú, vagy éppen most szakított a menyasszonyával, hogy istenhívő vagy racionalista? ... Varga, nekem rettentő gyanúm támadt! Maga engemet ugyanúgy kezelne, mint a helyettesemet, azt a barom Mányokit! Hiszen maga a Temetkezési Vállalat ügynöke, fiam!

Kettétörte az égő cigarettát, és tehetetlenül elhallgatott. Varga is hallgatott. Összeszorította fogait, puha ajka lüktetni kezdett, homlokán kidülledt egy nagy, kék ér.

– Adjon egy cigarettát – szólt kurtán a professzor. – Na, miért hallgat? Mitől lett bíborvörös az arca, és micsoda az az ér ott, a homlokán?

Rágyújtott, hevesen szívta a cigarettát. „Még megbántódik ez a lüke” – gondolta bosszúsan.

Varga csakugyan megbántódott, de mosolyogni próbált. Szerette volna, ha mosolya most fölényesen kihívó lenne, és eszébe ötlött, hogy el kéne mennie. „Mitől félek tulajdonképpen? – töprengett. – A haragjától félnék? Hiszen nem haragtartó, s ha az lenne is, végül nem lényeges... Ami ma még bántó, holnapra már csak emlék, azután azt is elfelejtjük...”

Eltöprengett, s rájött, kizárólag azért nem megy el, mert nincs értelme, hogy elmenjen. Éppen úgy nincs jelentősége, mint hogy itt ül. Téved a professzor, ha arra számít, hogy kihozhatja őt a sodrából.

Feszültsége oldódni kezdett, már mosolygott.

A professzor meglepődött. Ez a mosoly meglepte. Nem tetszett neki ez a mosoly, mert túlságosan könnyed és szórakozott volt. És a tekintete sem tetszett... olyan furcsa volt a tekintete ... Már sokszor megfigyelte, hogy amikor Varga szórakozottan maga elé bámul, szeme egyszerűen üressé, kifejezéstelenné válik, kialszik benne minden

fény, értelem, s valami megfoghatatlan módon zavaros lesz. „Pocsolyaszem” – villant át rajta egyszer, de a hasonlat megdöbbenette, azonnal el akarta felejteni. Ez a zavaros szempár sokszor eléje tolakodott. Találkozott vele éjszaka, álmatlanul feküdvé az ágyban, felrémlt a késő délutáni félhomályban is, amikor kedves pihenőhelyére, Rettenetes Ivánba telepedett, s egyedül maradt gondolataival. Igyekezett megfejteni a furcsa szempár okát, titkába akart hatolni, ám gondolataitól hamarosan megriadt, és abbahagyta a találgatást.

Arca fáradtnak látszott, kerülté a fiatal orvos tekintetét.

– Menjünk vissza a dolgozószobába – szólt, s elnyomta a cigarettát.

Megint a Rettenetes Ivánba telepedett, a kályha mellé. Megkönnyebbülve látta, hogy Varga a lámpa fénykorén kívül ül le, hogy szeme árnyékban marad.

Agafja Petrovna egyszerre ismét felbukkant, halkán járt ide-oda. Gyógyszereket, vizet tett a háromlábú asztalkára, és megint bebugyolálta a férfi lábát a zöld plédbe.

Willmann magán érezte szemrehányó tekintetét, ami most zavarta. „Ostobaság – magyarázkodott magában. – Semmi okom buta gondolatokra. Egyszerűen rosszkedvem van, fáradt vagyok ... és szegény Vera nővér jár az eszemben ... – Kissé megnyugodott. – Huszonhét éves – gondolta Vargáról. – Mindössze huszonhét éves. Mit akarok tőle? Túlságosan is követelőző vagyok...” Igaz, mindig azt vallotta, semmi sem fontos, csak a szakadatlan előretörekvés, törekvés a nagyság, a tudás felé, a nagyságnak, a tudásnak a szakadatlan követelése. Maga iránt nem ismert türelmet, és Vargát is sokkal jobban szerette, becsülte annál, semhogy türelmes legyen vele. Először gondolt arra, hogy talán elhibázta a mértéket, talán túl magasra emelte igényeit. De ez éppen csak átvillant rajta. Nem hihette el, hogy tévedett. „Hiszen hogyan is lenne tovább – gondolta –, ha ők, akik utánunk következnek, kevésbé volnának türelmetlenek önmagukkal, mint mi voltunk? Hogyan is lenne, ha ők kevésbé értenék azt a semmiséget, amit mi már megértettünk, s ami már bizonyos, ha kevésbé hinnének ebben, és így nem is törekednének megismerni azt a végtelen, magas eget, a határtalanságot, a küzdés boldogságát, amelyet csak nagyon mély szenvedések után ismerhet meg az ember?... Hogyan lesz, ha ők hit, eszmény híján nem ismerik meg a fájdalmat, a boldogságot... ha ők annyira rettegnek a fájdalomtól, hogy rettegésükben a boldogságról is lemondanak?...”

A fiatal orvosra pillantott, a rossz világításban csak elmosódottan látta vonásait.

– Meg kell ismernie az emberi fájdalmat – mondta csendesen. – Amíg nem ismeri meg, nincs joga érzéketlennek lenni iránta. S orvossá, a szó igazi, nemes értelmében orvossá, csak akkor válik majd, amikor megérti és szenvedélyesen meggyűlöli a fájdalmat. Akkor már lehet érzéketlen iránta, mert érzéketlensége, ami most még csak butaság, hidegszívűség, akkor már a fájdalom legyőzésére irányul, és az életet szolgálja felemelően és halhatatlanul. Én egyebet nem tudok mondani magának ...

Varga félszegen mosolygott, és azon tűnődött, hogy ez az okos, rendkívüli ember csakugyan komolyan gondolja-e azt a zagyvaságot, amit most körülményesen és bőbeszédűen előadott. „Neki, spéciéi, a filozofálgatás a bogara – mondogatja róla néha Mányoki. – Az ilyen zseniális, öreg pofáknak mindig van valami hóbortjuk.” Úgy látszik – bármilyen cinikus fráter is Mányoki ez egyszer igaza van.

Mosolygott, egyre csak mosolygott, félszegen, alattomosan és boldogan eszmélt arra, hogy a nagysághoz, a hírnévhez vezető úton efféle kölöncök, ilyen öngyötrő bolondságok nem fogják bénítani.

– Én nagyon sokat tanulok öntől, professzor úr – szólalt meg tisztelettel, sima hangon –, de ezek a problémák valahogy idegenek tőlem.

„Nem érti – gondolta keserűen a professzor. – Jaj, egy szót sem ért az egészből!...”

Ő azt nem értette, hogy ez az ember, akit szeret, hogy nem képes felfogni, amit ő mond, hogy ez az ember, kinek egykor utódjává kell válnia, hogy fogadhatja rideg elutasítással szavait.

– Idegenek? – kérdezte. – Magától idegenek ezek a problémák? Talán még nem gondolkozott rajtuk eleget... Talán még nem érte magát megrendülés, fájdalom ...

– Nem hiszem, hogy ilyesmit mesterségesen elő lehetne állítani – felelte Varga udvariasan.

– Mesterségesen? – kérdezte a professzor, s arcán mosoly suhant keresztül. – Amikor én majd meghalok, magában csupán mesterséges fájdalom jelentkezik?

Varga hallgatott.

Ő pedig azt gondolta: „Mégis azoknak lenne igazuk, akik hidegebb szemmel néznek rá? Miért hallgat folyton? Mi ez a bűnbánó, titokzatos hallgatás?”

– Mondjon már valamit – csattant fel –, szólaljon már meg! Megbántottam talán, vagy nem ért egyet velem?

– Dehogynem – felelte Varga. – A professzor úr jól látja a hibáimat.

– Miért hízeleg nekem? – sóhajtott fel a professzor. – Hiszen az előbb még vitatkozni akart.

Varga elvörösödött, sietve magyarázkodni kezdett.

– De csak az érzelmek kérdésében. Ez az egyetlen dolog, amit másképp látok. Igen, az én eszményeim mások egy kicsit... A hivatás legmagasabb fokára akarok jutni... ez olyan cél, amit csak kitartó, szívós munkával érhetek el. Egyszóval, minden egyéb iránt, ami hátráltatna, közönyösnek kell lennem ... Igen, önmegettartóztatásra van szükség, teljes lelki és szellemi függetlenségre ... – Habozott egy darabig, majd kimondta: – Én a függetlenséget tartom a leg többre, professzor úr...

A professzor egy pillanatra ránézett és halványan elmosolyodott.

– Én soha nem voltam független – mondta, és nagy, csontos kezét végighúzta az arcán. – Lemondtam róla, mert kívülállóként nem tudok dolgozni. Ha úgy tetszik, elköteleztem magamat egy eszménnyel, a szolgálatába szegődtem, és ez az eszmény hatalmas energiákat szabadított fel bennem ... – Vállat vont, kissé már fárasztotta a beszéd. – Tudja, ezen lehet vitatkozni. Én nem hiszem, hogy a függetlenség eszmény lehetne. Legalábbis abban az értelemben nem, amit társadalmi felelősségnek nevezünk.

„Csakhogy ez nem ilyen egyszerű – gondolta Varga. – A felelősség bonyolult valami. Az eszmények, ha manapság még léteznek egyáltalán, csakis bennünk, magunkban vannak. Magam választok eszményt, egyedül én hiszek benne, s így csupán önmagámért vagyok felelős. Minden más hazugság és ámtítás.”

Szeretett volna elmenni, s önkéntelenül is az órájára pillantott.

– Mi az? El akar menni? – kérdezte a professzor. – Unja a fecsegésemet?

Varga elpirult, mint akinek beleláttak a gondolatába, és nyomban hevesen tiltakozni kezdett.

– Csak azért néztem meg, hogy maradhatok-e még.

– Nem kétlem, hogy ma kissé ellenszenves vagyok – mondta a professzor. – Folyton csak gorombáskodom. A maga helyében már unnám, valóban ...

– Igen – mosolyodott el Varga –, ma ugyancsak rám jár a rúd.

– Hát, beszélhetünk másról is – mondta a professzor, és egykedvűen matatni kezdett a gyógyszerek között. – Mit szól hozzá, hogy fehér karácsonyunk lett? Randa egy idő. Én utálok a havat is meg a hideget is... Na látja, tudunk mi normális emberekként is

beszélgetni.

Bevett két tablettát, és vizet kortyolt hozzá. Majd kis habozás után az egész pohár vizet lehajtotta.

– Vegyen öröklakást, Varga – mondta, s utálkozva krákogott a gyógyszer ízétől. – Egy öröklakásban, a havi részletek pontos befizetése mellett, teljes függetlenséget biztosíthat magának. Sőt, el is adhatja, aztán vásárolhat egy még nagyobb függetlenséget. Kutyát okvetlenül tartson, mert hűséges állat. De arra megkérem, hogy ne Róbertnek hívja...

Varga elvörösödött. Hirtelen olyan érzése támadt, hogy a professzor bolonddá tartja, hogy egész idő alatt csak játszott vele.

– Nincsenek ilyen igényeim – mondta sértődötten.

– Ez igaz – bólintott a professzor –, hiszen tehetséges. Teljes joggal igényelhet többet. Állami támogatást. Biztosítom, hogy egyszer még egyetemi tanárrá is kinevezik, a Rózsadombon lesz lakása, és állami kocsin fog járni. Könnyű karrierje lesz, Varga. Az úgynevezett gondviselés magát igazán nem hanyagolta el. Tehetséges, szerény, kedves, csendes, kellemes benyomást tesz az emberre, és hamar belopja magát a szívekbe. Sokan fogják szeretni. Egy megnyerő külsejű, bátortalan, suta fiatalembert mindenki megkedvel. És maga igazán nem tisztességtelen, sohasem lesz gerinctelen, a fehérről nem fogja azt mondani, hogy fekete, és Willmann Dezsőről nem fogja azt mondani, hogy vén Néró volt, teli zagyva és elavult nézetekkel. Nem, maga ilyet nem fog tenni. Maga egyáltalán nem mond majd soha semmit, és nem szívbajjal fejezi be.

– Miért beszél így rólam? – kérdezte Varga, és hirtelen könnybe lábadt a szeme. – Nagyon rosszul esik, professzor úr ...

– És miért esik rosszul? – kíváncsiskodott a professzor. – Hiúságból talán?

Varga lehajtotta a fejét. „Még soha nem beszélt így velem” – gondolta keserűen, és szerencsétlennek érezte magát.

– Hát hogyan beszéljek? – kérdezte a professzor. – Sajnos, szeretem magát. Minden ész ellent mond ennek, mégis szeretem. Ha nem látom két napig, már izgatott vagyok. Az jár a fejemben, hogy az én Vargám most valami olyasmit tesz, gondol, ami nem méltó az ő tehetségéhez és az én barátságomhoz. És ettől menten olyan szívdobogást kapok, hogy a drága Agai ja Petrovna, ez az én kelekótya gondviselőm nem győzi hányni magára a keresztet, s tukmálni belém a csillapítókat rémületében. Maga napokig nem jelentkezik, ugyebár, lusta felemelni a telefonkagylót, én pedig éjjel arra riadok fel, hogy atyaisten, ezt a Vargát elütötte egy villamos, pedig nem szeleburdi, vagy hogy egyszerűen megfeledkezett rólam, mert hiszen annyi érdekes ember van a világon, akik szórakoztatóbbak nálam, pláne, nem is kellemetlenkednek annyit, mint én, és a legrosszabb esetben is tíz esztendővel túlélnek ...

Furcsa volt az arca, nagyon fáradt és nagyon gunyoros. Egyszerre eltorzult, olyan kifejezés jelent meg rajta, ami megijesztette Vargát.

– Professzor úr! – kiáltott fel. – Rosszul van?

A professzor türelmetlenül legyintett, lehúzta lábáról a plédet, és az ablakhoz botorkált. Résnyire nyitotta ki, és mohón szippantott a betóduló hideg levegőből. Magas volt, sovány és görnyedt. A bevágó szél hajába kapaszkodott, összeborzolta.

– Agafja Petrovna! – kiáltott. – Hol kódorog maga, az ördög vigye el? Tíz óra van, lelkem ...

– Még nincs tíz óra – morogta az öregasszony, amikor bejött. – Nyolc perc múlva lesz tíz óra. És tessék odébb jönni az ablaktól, mert még meghül...

– Nyolc perc múlva, sajnos, már megfulladtam – közölte a professzor, és az

oxigéntartályra mutatott. – Nyissa ki ezt a micsodát, és ürítse ki a hamutartókat.

– Mindennap többet használja – dohogott a házvezetőnő, miközben a palack szelepjére ráhúzta a légzőcsövet, és kinyitotta a csapot. – Csak egy órát szabadna naponta...

– Ma szenteste van, Agafja Petrovna – mondta a professzor. – Legyen olyan kegyes és szeretetreméltó, hogy nem tesz megjegyzéseket. Többet szívok vagy kevesebbet, az én dolgom. És főleg ne rémissze itt a barátunkat, aki, nézze csak, milyen sápadt.

Varga csakugyan sápadt volt, és örült, hogy a professzor észreveszi ezt. „Napról napra rosszabb bőrben van – állapította meg a beteg lilás színű arcát nézve. – Háromnégy hónapnál nem húzza tovább ...” Szemébe könny szökött, arra a megrendülésre gondolt, amit a professzor halálakor fog érezni.

Willmann Dezső elvette szája elől a légzőkészülék kosarát, és túlkiabálva az oxigén sistergését, azt mondta:

– Most menjen haza aludni, Varga. És jelentkezzen mielőbb. De ha erről megfeledkezne, a temetésemre okvetlenül jöjjön ki, és ne késsen el, mert azt nem illik. No, menjen csak, menjen szépen, és vigyázzon magára.

Szívta az oxigént, és elcsigázottan, csukott szemmel ült a karosszékben.

BERNARDO ÉS MARCELLO BOHÓCOK TÖRTÉNETE

Ha cirkuszba megyek, mindig eszembe jut Bernardo, a bohóc. Abban a varázslatos, kissé misztikus világban, amit úgy hívunk: cirkusz, Bernardo neve fogalom volt egykor. Ez az olasz származású parasztfiú karrierjének minden állomásán sikert sikerre halmozott, Párizstól Sanghajig, Moszkvától Rio de Janeiróig a fél világot meghódította, a közönség tódult előadásaira, s rajongott érte, mint Grockért, Charlie Chaplinért. Csaknem két évtizedes ragyogó pályafutása alatt sikere, népszerűsége egy pillanatra sem halványult el. Franciaországban Becsületrenddel tüntették ki, Londonban egyik fellépésén maga a király is megjelent, Amerikában megkapta az Oscar-díjat, és a Gallup Intézet – közvéleménykutatása alapján – kétszer ítélte neki a First Mán, Az év első embere címet, éppen azokban az esztendőekben, mikor erre a dicsőségre szerfőlött pályázott egy Hitler Adolf nevű szobafestő is.

Csodálói közül sokan így nevezték: a filozófus bohóc. Bernardo valóban különös bohóc volt. Megszegve hivatásának ősi törvényeit, nem a nevetetést szolgálta mindenáron. Tartózkodott mindenféle olcsó hatástól, már ami a hátsófelével való durrogtatást, a folytonos hasra vágódást meg az egyéb handabandákat illeti, nem ripacskodott, nem ordított harsányan és fülreperesztően, szavak nélkül, némán adta elő produkcióit, nagyszerű mimikája, pantomimképessége, rendkívüli artistatudása segítségével.

Igaz, művészetének ellenzői éppen ezt kifogásolták. Unalmas, nem cirkuszba való, nem clown-szám – mondogatták ezek, és keresettséggel, érzelgősséggel, túlzott szimbolizmussal vádolták. Ám kivételes egyéniségét, művészetének szuggesztív erejét ellenségei sem tagadhatták.

Még kisfiú koromban láttam őt egyszer.

Amikor vállas, magas alakja megjelent a porond kijárójában, egyszerre minden zaj elcsitult. Elnémult a folyton csinnadrattázó zenekar is, és körös-körül sorra kialudtak a

fények. Csak egyetlen reflektor vetített vörös sugarakat a porondra.

– Látod, biceg – súgta fülembe apám. Egyszer rosszul zuhant, a lábát törte.

Bernardo lassan jött be, jobb lábára csakugyan bicegett. Festett arcával, nagy, lila orrával, rongyos köntösében ellenállhatatlanul mulatságos volt. Itt-ott fel is hangzott valami csendes, elfojtott nevetés. De akkor reánk emelte tekintetét, nagy szemeiben annyi fájdalom ült, hogy a kuncogás nyomban abbamaradt, s néma csend lett. ő szerencsétlenül álldogált ott hatalmas cipőiben, szemlátomást nem tudta, mitévő legyen, és ettől oly zavarban volt, hogy egész darabka szöveteket tépdesett le ruhája szegélyéről.

Csend volt, lélegzetvisszafojtva vártunk.

A magasban, valahol a sötétben úszó kupola alatt megszólalt egy szájharmonika. Lálálá ... lá-li-li-lilá ... Lálálá ... – szólt a szájharmonika, ez az együgyű, buta dallam, amely most olyan elbűvölő volt, oly megfoghatatlan ebben a feszült várakozásban, hogy felkaptuk fejünket, és mosolyogva kutattunk a muzsika után.

A bohóc csudálkozva nézett ránk. Követte magasba fürkésző tekintetünket, majd ő is meghallotta a muzsikát, s hirtelen furcsa pózban merevedett meg. Eleinte még csak fülelt, fejét ingatta, azután lassan ringani kezdett a dallamra, előre-hátra hajladozott, egyre szélesebb ívben, és teste mintha csonttalanná vált volna, olykor már a földet érintette, miközben lába tapodtat se mozdult el helyéről. Fölemelte karját, most látni lehetett, hogy csuklójánál összekötöztek a kezei, majd gyorsan, valószínűtlen könnyűséggel néhányszor felszökkent a levegőbe. Felszökkent, büszke, szép, balett-táncoshoz méltó tartással, s szemében lázas izgalom, túlfűtöttség csillogott, hogy aztán ez a tűz egy pillanat alatt kihamvadjon, és ő földhözköttöttsége, reménytelen sóvárgása feletti fájdalomában összeroskadjon. Elterült a porondon, a fűrészporban, merev, kővé dermedt arccal hallgatta a muzsikát. Hidat csinált, úgy ringatózott most, majd görcsbe merevült testének minden porcikája, ide-oda vetette magát leírhatatlan szenvedésében, bukfencet vetett, flikflakolt, azután kimerülve saját tehetetlenségétől, megállt a feje tetején.

Ebben a pózban sokáig maradt. Míg a szájharmonika meg nem szólalt ismét.

Bernardo akkor talpra ugrott, s mielőtt felocsúdhattunk volna meglepődésünkből, már meg is ragadta a kötélletrát, és elindult rajta. Megbabonázottan, lehunyt szemmel haladt, arcán valami nem evilági öröm kifejezésével. De a létra hirtelen leszakadt, és vele együtt ő is a porondra zuhant. Elnyúlt a fűrészporban, s akkor hatalmas nevetés rázkódtatta meg a csendet – alacsony, kövér bohóc gurult be.

– Marcello – mondta apám. – Ő a Marcello.

Marcello bohóc a földön heverő Bernardóra mutogatott, miközben harsányan ordítózott, bruhaházott. A fülsértő, hatalmas hang az egész csarnokot betöltötte, és ő maga minduntalan hanyatt vágta magát széles jókedvében.

Hanem Bernardo felemelte a fejét, mert megszólalt a szájharmonika. Kelekótyán a másik hágcsóhoz botorkált, és dühös elkeseredettséggel kapaszkodni kezdett rajta. Marcello bohóc erre mérgében prüszkölni kezdett, és felkapott egy óriási trombitát. Tüdejét teleszívta levegővel – amitől pocakja, de egész kövér teste úgy felfúvódott, hogy sorra lepattogtak nagy, színes gombjai –, azzal teljes erejéből belefújta a trombitába. A bömböléstől megreszketett a levegő, Bernardo visszaesett a porondra, ahol fektében is görcsösen szorongatott egy kötélrészletét.

De máris egy szál kötélén húzódkodott fölfelé. Marcello kezét tördelve szaladgált fel-alá, rémületében nagyokat ordított, majd megrántott egy lecsüngő kötelet, mire Bernardo teste ismét a fűrészporban puffant.

Most már oly magasról zuhant alá, hogy senki sem remélhette, hogy felálljon. Mégis feltápászkodott, de nyomban térdre hullt. Úgy, térden csúszott oda, a következő kötélhez. A bohóc negyedszer is nekivágott. Nehezen kúszott, olykor métereket csúszott vissza, amire lent felharsant Marcello gúnyos kacagása. De ő újra, újra összeszedte magát, lassanként már oly magasan járt, hogy alakja csaknem eltűnt a sötétben.

Marcello nadrágszárából kihúzott egy irdatlanul nagy mordályt és elsütötte.

Velótrázó dörrenés hallatszott, a fény kialudt. Mikor újra kigyúlt, a szétoszló füstben ott hevert a porondon Bernardo élettelenül, keresztül-kasul kötelekbe gubancolódva. Felhangzott Marcello rettentő bömbölése. Őrjöngő táncba kezdett, őrjöngő, vad, diadalmas táncba, a gonosz diadal rituális táncába, de íme, a tánc eksztázisának tetőfokán teste megmerevszik, s megint hallható a gyenge szájharmonikaszó.

Bernardo bohóc felült, kissé mélán, csudálkozva körülnézett, de moccanni nem tudott a rácsavarodó kötelektől. Most virtuóz betétszám következett. Pillanatnyi feloldása a feszültségnek. Grotteszk harc a kötelekkel. Végre megszabadult tőlük, és hason csúszva elindult körbe. Látszott, hogy riadtan keres valamit, hogy új kötelet keres, de nem volt több kötél. Több kötél nem volt, amit elérhetett volna. Hiába ugrándozott, összekötözött kezei csak a levegőt kapták el.

De Bernardo most hatalmasat szökkent, szinte felröpült a levegőbe, mint akinek szárnyai nőttek, és gúzsba kötött kezével megragadta a kötél végét. Ereje elfogyott, tehetetlenül, kiszolgáltatottan csüngött rajta. Teste megnyúlt, feje a mellére csuklóit – élettelenül himbálódzott azon a kötélen.

Marcello óriási vasgömböt vonszolt maga után a porban. A gömböt nagy erőlködve Bernardo bal lábára kötötte, s akkor felüvöltött örömeiben. Bukfenceket, cigánykerekeket hányt, azután boldogan hanyatt vágta magát, hogy csak úgy nyekkent, és még borzasztóbban, még rettenetesebben bruhaházott.

De a szájharmonika megint megszólalt, és a kötélen függő bohóc önkívületben moccant meg. Teste megremegett, megfeszültek karjai, s csukott szemmel, mintegy álomban húzódkodni kezdett lassan. Hiába is hintázott lábán a vasgolyó, haladt, haladt fölfelé.

Ekkor moraj, szörnyülködés futott végig a nézőtéren. Marcello tüzet csiholt, meggyújtotta a kötelet. A kender lángra lobbant, s kakasa futott, iramlott felfelé, s a nézők talpra ugrottak izgalmukban, és azt kiáltották: „Bernardo, vigyázz!”, mert a lángnyelvek nyalintásai már-már utolérték őt. Utolérték, köntösébe kaptak, de akkor ő átvette magát egy trapézra, s szédítő gyorsasággal forogni kezdett rajta, míg csak ruhája szegélyén ki nem hamvadt a tűz.

Csalódott üvöltés hallatszott. Marcello zuhant el, s zokogva verdeste fejét a földre.

Bernardo már a kupola alatt járt, a vörös fény most követte őt. Egyik kötélről a másikra ugrott, szökkent, repült, kifeszített testtel suhant át a levegőn, egy keresztbe húzott kötélen billegett végig, meg-meginogva, csaknem egyensúlyát veszítve, majd egy lengő hintára vetette magát, onnan egy másikra, és abban lábával megkapaszkodott.

Így himbálódzott egy darabig, miközben szomorú tekintetével ismét reánk nézett. Azután feltornászta magát, még magasabbra repült, s ott, fent, közvetlenül a kupola alatt, egy kör alakú porondocsára lépve végre megállapodott.

A reflektorok most mind kigyúltak, szikrázó fényükben hunyorogva, zavartan állt a bohóc. Ruhája szegélyét tépdeste megint, majd felemelt a porondról egy csokor papírvirágot, s nagy gyönyörűséggel szagolgatni kezdte. Azután az alig tenyérynyi helyen táncra pördült. Táncra pördült, és énekelni kezdett. Ez volt az a híres dal,

amelyet a világ minden táján énekeltek az emberek, s most is, a közönség felállt, és lelkesen, felszabadultan énekelte vele.

Mikor a dal véget ért, a virágot közénk hajította, hihetetlen fürgeséggel lecsúszott egy kötélre, s már el is tűnt a kijáró függőnye mögött. És haragos füttyöktől kísérve kikullogott Marcello, a másik bohóc is.

A lámpák kigyulladtak, a zenekar a záróindulót játszotta, a varázslat véget ért. A közönség felocsúdott, s elragadtatott tapsviharba tört ki.

– Bernardo! Bernardo! – hallatszott a tágas csarnok minden sarkából.

Az emberek tapsoltak, tapsoltak, nem mozdultak helyükről, pedig Bernardo soha nem jött vissza, hogy megköszönje az ünneplést.

Később még egyszer láttam Bernardót. Apám mutatta meg őt, s alig akartam elhinni, hogy az a magas, barátságtalan arcú ember, aki széles karimájú kalapban, rézfogantyús botra támaszkodva sétál az utcai forgatagban, hogy az az ember ő, a bohóc. De rám nézett, egy pillanatra megláthattam szomorú, okos szemét, és akkor már tudtam, hogy ő az...

Jött a háború, Bernardo nem maradt tovább Európában. Az Egyesült Államokban telepedett le, s egy darabig nem lehetett hallani róla, legalábbis idehaza. Azután megtört a csend, az újságok közölték, hogy vagyonának tetemes részét, sok százezer dollárt a fasizmus üldözöttéinek ajánlotta fel. A fasiszta sajtó dührohamot kapott, s ettől kezdve valóságos hadjáratot indított ellene. Még a vezető náci lap, a *Völkischer Beobachter* is megszólalt, cikket közölt, amelyben Bernardót „vörös ügynöknek”, „zsidó kóklereknek” nevezte. Bernardo röviden, gúnyosan válaszolt. „Ha Goebbels dr. és a többi haramia ilyen megtiszteltetésben részesíti – mondotta –, természetesen minden fenntartás nélkül vörösnek és zsidónak fogja tekinteni magát ezután.”

Ekkor nyilatkozott életében először és utoljára a nyilvánosságnak. Ezt a dicsőséget mindenkor partnerének engedte át, azzal a szigorú kikötéssel, hogy róla, személyéről semmit sem mondhat. Marcello, aki nemcsak partnere, hanem menedzsere, titkára is volt egyben, erre a feladatra igen alkalmasnak bizonyult. Kedvessége, közlékenysége, bőbeszédősége az újságírók kedvencévé avatta, hálás riport- és interjúalany volt, mosolyogva, tréfálkozva felelt a kérdésekre, arca csak akkor komolyodott el, ha Bernardo került szóba. Róla mindig a legmélyebb tisztelettel beszélt. Mesterének, példaképének vallotta, s a század legkimagaslóbb művészei közé sorolta, azok közé, akik az emberiség – úgymond – egyetemes, legszebb törekvéseit fejezik ki, akik mindenkor hittel, életerővel, gyönyörű szép gondolatokkal tudják áthatni az emberi szíveket. Ha Bernardóra fordult a beszélgetés, szerényen a háttérbe húzódott, semmiféle összehasonlítást nem tűrt.

Íme, egy részlet a *Chicago Daily News* interjújából, 1943 decemberéből.

„Kérdés : Ön, Mr. Marcello, aki nyolc évvel fiatalabb mesterénél, gondolt-e már arra, hogy az ő visszavonulása után önnek kell átvennie örökségét?

Felelet: Megnyugtathatom, hogy ilyesmire egyáltalán nem gondolok. Eszembe se jut. Hát mit képzelnek maguk? Ki Bernardo? Talán egy közönséges kis artista, szürke, középszerű csepürágó, egy clown, akiből egy markolásra tucatnyit lel az ember? ... Hogy léphetnék én a helyére? Bernardo egyedülálló tehetségt kivételes művész, akinek képességeivel nem vetekedhetek. Visszavonulásakor valószínűleg magam is elbúcsúzom a porondtól. Ha mégis másképp döntenék, semmi esetre sem az ő műsorával akarok fellépni.”

Bernardo 1945 tavaszán tért vissza Európába, s azonnal megkezdte fellépéseit. Kívánságára előadásait mindenhol ezzel a szöveggel hirdették:

BERNARDO

a vörös ügynök, a zsidó kókler!!

Akárhol fordult is meg, hálával, szeretettel fogadták. Művészete, azokban az években, a háborúból való újjászületés idején, különösen felemelő, ujjongó értelmet nyert. De akkor már öregedett, s tudta, vissza kell vonulnia.

Búcsúelőadására 1947 nyarán, Párizsban került sor. Az egykori beszámolók tanúsága szerint művészete diadalmasabban ragyogott, mint valaha, és a közönség énekelve, elragadtatottan ünnepelte, s csaknem egyórás szakadatlan tapsviharral követelte visszatérését. Életében először, már civilbe öltözött, kijött a porondra, hogy megköszönje a tapsokat. „Szép hattyúdal volt Bernardóé – fejeződik be az egyik beszámoló. – Kevés művésznek adatik meg ilyen diadalmas búcsú.”

Azután eltűnt a világ szeme elől. Senki nem tudta, hol él, mit csinál. Egy újságíró mintha Capri szigetén látta volna, mások azt gyanították, hogy talán szülőhelyén, Emília tartományban él teljes visszavonultságban. Egy darabig tartott még a találgatás, de ahogy az évek múltak, lanyhult iránta az érdeklődés, híreről, művészetéről is megfeledkeztek lassan. S elfelejtették örök partnerét, a vidám Marcellót is.

De évekkel később, már a koreai háború idején, váratlan hírt közöltek a nyugati sajtóügynökségek. A szenzációs hír szerint Marcello ismét visszatér a porondra, sőt mesterének régi produkcióját óhajtja felújítani.

A cirkusz, amellyel Marcello aláírta szerződését, Európa-szerte zajos hírverést csapott. „*Marcello visszatér! Marcello, a nagy Bernardo partnere, tanítványa!*” – hirdették plakátok, újságok, rádiók. És a cirkusz vaskos műsorfüzetében olvasható volt az is, hogy Marcello, aki Luigi nevű fiával fogja előadni Bernardo világszámát, háromesztendős kitartó munkával készült fel az előadásra, s hogy mindezzel egy célja van csupán, életben tartani felejthetetlen mestere emlékét, az új generációval is megismertetni halhatatlan művészetét.

Egy fölöttébb tapintatlan újságíró emlékeztetett ugyan Marcello chicagói nyilatkozatára, s azt is felvetette egyben, vajon nem tekinthető-e plágiumnak a dolog, de Marcello röviden válaszolt: „Nem lesz plágium.” Közölte, hogy a produkcióban bizonyos csekély változtatásokat eszközölt.

Marcello fellépésére egy késő őszi estén került sor.

Amikor a kikiáltó bejelentette őt, néma csend támadt. A fények kialudtak, csak az az egyetlen vörös reflektor égett. A nézők félig felemelkedtek ültükből, és pissenés nélkül, feszült várakozással fordultak a kijáró felé, ahol most meglebbent a függöny.

Marcello pontosan úgy jött be, ahogy azelőtt Bernardo. Lassan, bicegve kissé, és ugyanolyan maszkot, köntöst viselt, mint ő. Taps csattant fel, ez a taps még Bernardónak szólt. Marcello is tudhatta ezt, mert egyszeriben megtorpant, már nem utánozta Bernardót. Tétován megállt a porond közepén, kissé csudálkozva nézett a közönségre, de szemében nem látszott szomorúság, csendes derű, jovialitás csillogott benne. Zavartan téblábolt, köntöse ujját cibálgatta.

Ekkor leereszkedett egy kötél, és odafent megszólalt a szájharmonika. Lálálá ... lál-li-li-lilá ... Lálálá ... szólt a jól ismert, együgyű dalocska, s a nézők közül sokan dúdolni kezdtek. Marcello értetlenül bámult rájuk, fejét csóválta, vállát vonogatta, miközben mulatságos fintoraival, grimaszaival tudtára adta az egész publikumnak, hogy nincs ínyére sem a muzsika, sem a kötél, hogy esze ágában sincs felmászni a kötélen. Ehelyett törökülésbe helyezkedett, kebléből kivett egy almát, és harsogva

beleharapott.

Moraj futott keresztül a nézőtéren, senki sem értette a bohóc viselkedését. Marcello időközben elfogyasztotta az almát, pocakjára ütött, azzal lustán, jólesően elnyújtózott a fűrészporban. Arcáról öröm, elégedettség sugárzott, s valami gyermeki gyönyörűséggel gurult ide-oda, újabb és újabb almákat vett elő, dobálózott velük, zsonglőrt megszégyenítő ügyességgel repítette fel, s kapta el az almákat. És egyre több alma került elő köntöséből, ruhaujjából, bő bugyogójából. Kis piramisokat épített belőlük, majd önfeledt kacagással hemperegni kezdett a gúlácskák között, mintegy a legteljesebb boldogság képzetét keltve mindenkiben.

„Furcsa – gondolták a nézők. – De jól csinálja.”

Ekkor dobszó perdült, és nyurga, marconára festett bohóc rontott be. Vállán kováspuska lógott, oldalán óriási kard, övében mordályok, török, kések, gyilkok, egyszóval: állig felfegyverezve rontott be, kezében a hétágú korbáccsal nagyokat durrogtatott, és felkiáltott: – Avanti! Marcello! Avanti!...

Ordításától Marcello reszketni kezdett, mint a nyárfalevél, rémülten felugrott, rohángálni kezdett körbe-körbe, miközben toprongyos cipőiben folyton orra bukott, s két kezét könyörögve tette össze.

Halk nevetés futott át a széksorokon. Már sokan megértették, hogy itt most valami pompás persziflázst, remek paródiát fognak látni.

Ilyesmiről lehetett szó, mert Luigi, a marcona bohóc, egy pattogó, torz induló hangjaira most Marcellóhoz masírozott, a földre taszította, és összekötözte kezeit. Marcello fájdalmas pillantást vetett az almák felé, gyermeki derűjétől, zavartalan boldogságától búcsúzott el, majd Luigi korbácpattintásai közepette legörbült Szájjal, pityeregve a kötélbe kapaszkodott, és ügyetlenül elindult rajta.

A közönség zsibongott, élvezettel figyelte a játékot.

– Isteni! – suttogetta valaki. – Micsoda ötlet!

Marcello most már hangosan zokogva kapaszkodott fölfelé, Luigi pedig diadaltáncot járt odalent, korbácsát durrogtatta, és nevetett. Nevetése ijesztő volt, démonikus, szinte vérfagyasztó.

– Avanti! – kiáltotta. – Avanti, poveretto!

De Marcello akkor az almákra pillantott véletlenül, és lepotyogott a kötélről. Hemperegni kezdett, önfeledten énekelt, és a magasba dobálta az almákat. Luigi látván ezt, iszonyú haragra gerjedt, és elsütötte muskétáját.

Marcello rémületében tótágast állt, flik-flakolt, szakozott, cigánykereket hányt, azután mint a nyúl iramodott a kötélnél, és hihetetlen fürgeséggel kapaszkodni kezdett rajta.

Mindez oly rövid idő alatt történt, s annyira pompásan csinálta Marcello, hogy nevetés hallatszott, s néhány lelkes tenyér is összeverődött.

– Szegény Bernardo – mormogta egy újságíró. – Neki most már befellegzett...

Pedig a java még hátra volt. Marcello másodszor is leesett a kötélről, ám rimánkodása nem hatotta meg a gonosz szívű Luigit. Vaszgömböt kötött a lábára, és azzal vonszolta oda, a kötélnél a fűrészporban fekvő Marcellót. Marcello mászott, grimaszokat vágott, de alig jutott előre, mert a súly állandóan visszahúzta, s ilyenkor Luigi korbácsa a fenekén csattant. Mászott, mászott, lecsúszott róla színes sipkája, cipője, sőt bugyogója is, és a nézők felkacagtak megpillantva rajta a kék csíkos jégért.

A nevetés szemlátomást erőt adott neki. Dacosan megállt, és Luigi minden fenyegetésére, ordítására, korbácsdurrogtatására sem volt hajlandó továbbkapaszkodni.

Ekkor Luigi elhajította korbácsát, s hatalmas konyhakést szorítva fogai közé, macskaügyességgel kúszni kezdett a kötélre – üldözőbe vette renitens partnerét. Marcello felvisított, mint a vesztét érző kismalac, és menekülni kezdett. Bravúros üldözés vette kezdetét. Marcello ijedtében már a köntösét is elveszítette, s egy szál trikócskában ugrált kötélről kötélre. S ezt látszatra oly szánalmas, pipogyán tette, hogy a közönségnek könnye csurgott a nevetéstől!

– Remek! Nagyszerű! Csodálatos! – ilyen kiáltások hallatszottak mindenfelől.

Marcello a trapézra ugrott, meghintázta magát, és orrba rúgta Luigit, aki fordult egyet, s csak azután kapta el a trapézt.

– Bravó, Marcello! – ordította a közönség.

Marcello kövéren, pocakosan tündökölt egy pillanatig a lengőhintán. Igen ám, de Luigi akkor fenekébe szúrta a konyhakést, mire ő felordított, s már harsogó nevetés közepette, ülepében a késsel végigmászott a keresztben kifeszített kötélre, majd rápottyan egy másik hintára, és a lábával megkapaszkodott benne. Luigi ide is követte. Letépte Marcello fejéről a parókát, és Marcello már nemcsak ruhadarabjaitól, hanem hajától is megfosztottan menekült tovább.

Szédületes kergetőzés volt. A két virtuóz artista minden várakozást felülmúlt. A nézők egyik ámulatból a másikba estek, s már szinte egyfolytában tapsoltak.

– Mint az ördögök!... Hihetetlen! ... Bravó, bravó!...

Már a kupola alatt folyt a lélegzetelállító kergetőzés, és látszott már, hogy Marcello számára nincs menekvés, hogy muszáj a fenti porondocsára toppannia. Ezt meg is cselekedte végül, s Luigi hatalmas, durva gúnykacajjal visszacsúszott a földre.

Kigyúltak a fények, és szegény Marcello egy szál kék csíkos trikócskában, szánalmasan, tehetetlenül és pocakosan ott állt, a kupola alatt. Luigi korbácscsattintására fel kellett emelnie jutalmát, a két szál ócska papírvirágot, sőt a felharsanó, vaskos indulóra táncolnia kellett.

Luigi korbácsa csattant, és Marcello hüppögve, könnyeit nyelve, énekelni kezdett.

– Io sono felice! Io sono felice! O molto felice ... o, troppo felice! O, felicissimo ...

És egyszerre kitört belőle a zokogás. Sírt, zokogott, hogy ott kellett hagynia igazi boldogságának színterét, a szép piros almákat, amiket nagy bakugrások közepette éppen most taposott el Luigi harsány, diadalittas hahota kíséretében.

Nem, ezt már Marcello sem tudta elviselni. Agya megbomlott, és kihúzva fenekéből a konyhakést, ott helyben szíven szúrta magát, de még haláltusájában is azt énekelte, egyre elhalóbb hangon: O, molto felice, o troppo felice ...

Azzal kiszenvedett, és a közönség helyéről felpattanva, önkívületben ordította:

– Marcello! Marcello! Bravó!

S Marcello már le is csúszott egy kötélre, hajlongva, hajbókolva, csókukat dobálva fogadta a tomboló ovációt. Széles arca fénylett az örömtől, a sikertől, a győzelemtől, és a tapsvihar, a tetszészaj tetőfokán hirtelen akkorát rúgott Luigi bohóc fenekébe, hogy az egy gyönyörű szaltóval kirepült a porondról. Marcello most magához szoríthatta megmaradt almáit. Ismét játszózni kezdett velük, hajlongott, bukfencezett, hempergett önfeledt örömeiben, a lehető legnagyobb emberi boldogságban úszott, miközben a zenekar vidám csinnadrattába kezdett, azzal véget ért a produkció.

A nézők kitódultak a cirkusból, hahotázva, kiabálva, rikoltozva lepték el az utcát. Villamosokra kapaszkodtak, autókba szálltak, dudáltak, füttyültek, trombitáltak, és harsogva és bömbölve énekeltek a gúnydalt:

– Io sono felied Io sono felied O, molto felice ... o, troppo felied Felicissimo ...

Nem is sejtették, hogy gúnykacajuk egyes-egyedül annak a magas férfinak szól, aki magányosan álldogál a villogó neonfények alatt, Marcello bohóc hatalmas, nevető képe előtt. Mélyen homlokába húzott kalapja karimája alól tehetetlenül nézte, figyelte ezt a furcsa népünnepélyt, ezt a féktelen, elszabadult jókedvet, az örömmel ezt az elemi erejű eksztázisát, ezt az eszelős, félelmetes önkívületet, ezt az egész szörnyűséges zűrzavart, azután vállat vont, s görnyedten, jobb lábára erősen bicegve ő is elindult kocsijához ...

A reggeli lapok első oldalán hozták Marcello bohóc szenzációs sikerét. Kövér betűs címek, több kolumnás beszámolók, és fényképek, fényképek, fényképek... De azt a rövid hírt, amely az utolsó oldalak egyikén állt, egyéb apróhírek közé betördelve, csak néhány szemfüles olvasó vette észre.

A hír a következő volt:

„Mára virradó éjjel, az éjféle órákban halálos kimenetelű autóbaleset történt. A szerencsétlenség áldozata Giovanni Zampa, 46 éves férfi, aki Bernardo néven ünnepelt bohóc volt egykor”

ELMÉLKEDÉS EGY SÜNDISZNÓ FELETT ***Bálint György modorában***

Nem tudom egész pontosan, mit szokás tenni, ha sündisznóval ajándékozzák meg az embert. Tekintélyes méretű, keresztül-kasul hurkolt csomagot kapok, kibontom, és akkor ... benne egy sündisznó. Rögtön megismertem, bár eddig még nem volt szerencsénk egymáshoz, de sündisznóra valahogy azonnal ráismer az ember. Néztam a sündisznót, és a látvány nem töltött el különösebb gyönyörűséggel. Vajon minek kapok én sündisznót, egyáltalán micsoda elmebeteg ötlet bárkinek is sündisznót ajándékozni? Arra gondoltam, hogy a sündisznó talán valamiféle szimbolikus figyelmeztetés gyanánt került el hozzám, amely figyelmeztetésen érdemes eltöprengeni, vagy amelyet legalábbis illik tudomásul venni. A sündisznó azonban a legcsekélyebb mértékben sem viselkedett szimbolikus módon. Rosszkedvű volt, egy kicsit utálatos, úgy rémlett, nincs megelégedve a szituációval. Ez elszomorított. Rosszkedvű sündisznóval végképp nem lehet mihez kezdeni. Szerettem volna megkérdezni, miben lehetek szolgálatára, meg azt, hogy mit eszik: sárgarépát, birsalmát vagy netán kéziratpapirost, de féltem, hogy nem méltat válaszra, és mind ehelyett inkább szemügre vettem.

Nem mondhatni, hogy szép állat – sőt, attól tartok, ennek épp az ellenkezője igaz –, de már első benyomásra is van benne valami megnyerő. Tüskéi vannak, s ezeknek a tüskéknek hasznát is veszi. Az iskoláskönyvek szerint e tüskékkal riasztja el támadóit, és az iskoláskönyvek azt a példát is megkockáztatják, hogy a legfalánkabb oroszán se nyel le szívesen egy ilyen tüskés micsodát, habár nem világos, hogy az oroszánnak miért kellene éppen sündisznót ennie. Mindebből viszont az következik, hogy a sündisznó boldog teremtmény, hiszen élete veszélytelen, és azzal áll szóba, akivel akar, mert ha valakivel éppen nem akar szóba állni, akkor behúzza szépen a fejét a tüskéi alá, és nincs az a szemtelen toladó, aki meg tudná közelíteni.

Ennek ellenére úgy találtam, hogy szomorú állat. Ez látszott rajta. Merőn nézett engem, talán azt latolgatta: behúzza-e a nyakát vagy sem? Nem húzta be. Némi rokonságot gyaníthatott kettőnk között, és ettől még kedvetlenebb lett.

„Disznóság – morogtam. – Mégiscsak felháborító disznóság, hogy ezt a sündisznót

megfogják az erdőben, hazaviszik, belegyömöszölik egy skatulyába, és csak úgy elküldik ... Ugyan mi csodálatos van akkor abban, hogy tüskéssé válik és mogorva?...

Sárgarépát adtam neki, barátságosan elfogyasztotta, és ki akart mászni a dobozból. Ezt nem engedhettem meg, mire ő válaszul felborzolta tüskéit, és fújni kezdett. Közelharcba bocsátkoztunk: ő szeretett volna kimászni a dobozból, én szerettem volna, ha benne marad. De a végén már annyira makacskodott, hogy ki kellett vinnem a fürdőszobába, és ott szabadon eresztettem.

Ekkor már valamivel elégedettebbnek látszott.

„Rokonszenves állat – gondoltam. – Ki akar mászni a skatulyából, és fütyül rá, hogy mit gondolkodok róla. Akaratos lélek, annyira akaratos, hogy buzgalmában még a fejét is elfelejti behúzni. Ha egyszer pórul jár, a konokságának köszönheti majd...”

Növekvő érdeklődéssel figyeltem hát, amint körülbóklássza a fürdőszobát, szorgolgtatja a követ, elmélázik a lefolyó fölött, amint valami hatodik érzékkel rátalál az ajtóra, megnézegeti, és dühösen ostromolni kezdi. „Lám, ő már megtalálta a kivezető utat” – gondoltam fanyarul és irigykedve.

Némelyik ember, persze, egészen mást mondana erre. „Ronda, utálatos dög” – mondaná némelyik ember, s nem tudná megérteni, hogy miért nem nyughat, mi úzi, hajtja, miért vágja fejszéjét olyan fába, amit úgysem tud széthasítani... és mire való ez az egész ostoba csökönyösködés? ...

Ezek az emberek, mellesleg a kutyát, a macskát, a lovat meg a tehenet kedvelik, mivelhogy szolgálatkész, jámbor jószág valahány, és ilyen vagy olyan módon hasznos, és mert egyiknek sincs tüskéje, makacs természete. A sündisznó „ronda, utálatos dög”, mert nem hajlandó beletörődni a változhatatlanba, ki akar mászni a dobozból, mi több: vissza óhajt jutni az erdőbe, s nincs az a szép, húsos sárgarépa, amivel le lehetne kenyerezni, „ronda, utálatos dög”, mert nem hajlandó a meghunyászkodó háziállatok népes, szapora családjába tartozni, és mert magányosan is kitart a maga igaza, a maga elvei mellett. Ha másért nem, már ezért is tiszteletet érdemelne.

De én tudom róla – megnéztem a lexikonban –, hogy életét az emberiség szolgálatában tölti le. Férgekkel, kártékony rovarokkal táplálkozik, védi ellenük a mezők, kertek, erdők világát, csendben, kissé mellőzötten tevékenykedik, de ha szép, érett a gabonátábla, ha tekintélyessé gömbölyödik a kerti tők, s karcsúvá nőnek a facsemeték, az ő nemes munkáját is dicsérik. Szegény sündisznó! Mindezért cserébe az a hála, hogy bedugják egy skatulyába, és elküldik hozzám, postán, utánvétellel...

Persze, én okosnak tartom őt. Biztosan ő is tisztában van némelyik ember iránta táplált ellenszenvével, s gondolom, ez korántsem esik jól neki. Megtehetné persze, hogy bosszúból vagy holmi sértettségéből abbahagyja a férgek irtását, és áttér a kizárólagos sárgarépa-fogyasztásra, de ezt sohasem fogja megtenni. „Ronda, utálatos dög” – mondja rá némelyik ember, a sündisznó pedig hallván ezt, csendes, sajnálkozó mosollyal, olykor némi haraggal vállat von, és pusztítja tovább a férgeket. Ő már ilyen, nem tud más lenni...

Most hát, már meg kell vallanom: szeretem a sündisznót. Lehet, hogy ezért némelyik ember majd megvet engem, vagy gúnyos mosollyal illet, de üsse kő – én szeretem a sündisznót, és néha még irigylem is egy kicsit. Irigylem a konokságát, a célratörését, meg nem alkuvó, vad természetét, jellemének egyenes nyíltságát. Szeretnék jóba lenni vele, ismerni nyelvét, elbeszélgetni vele a világ egynémely dolgáról, szeretném megtanulni szorgalmát, konok, szenvedélyes gyűlöletét a férgek ellen, azt a rendíthetetlen bátorságot, szilárd akaratot, ahogy vissza akar jutni erdőbe, és igen, szeretném megtanulni optimizmusát, amely átsegíti a kudarcokon, amely erőt ad neki, hogy kimásson a skatulyából, és ostromolja a kulcsra zárt fürdőszoba ajtót,

fütyülve illemre, következményekre, némelyik ember szóbeszédére. Egy kicsit, persze, tüskés állat, talán mogorvább is a kelleténél, meg zárkózottabb, utálatosabb is – ezeket szintén a szemére vetik olykor –, de helyzetét tekintve, azt hiszem, ez megbocsátható neki.

Sajnálom, hogy holnap már szabadon keli eresztenem, mert jólesett a társasága. De belátom, szükség van rá ott, az erdőben. Időközben ugyancsak elszaporodhattak háza táján az apró férgek, és neki pusztítania kell azokat, hogy idejekorán kisarjadhasson a termő élet. Nem lesz könnyű dolga, de én a magam részéről biztos vagyok a sikerében.

A kiadásért felelős a Magvető Könyvkiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Jólesz László

Műszaki vezető: Beck Péter

Védőburkoló, kötéstervező és tipográfia: Murányi István

Kiadványszám: 337. Terjedelem: 8,82 (A/5) ív

Példányszám: 3700. MSZ 5601-59 és 5602-55

MA 114 – 1 – 6365

63.3062 Athenaeum Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató
